

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАЛИШЕНА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 168.6/.8

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
СОЦІАЛЬНОЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ**

09.00.02 – діалектика і методологія пізнання

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю. О. Малишена

Науковий керівник Шашкова Людмила Олексіївна, доктор філософських наук,
професор

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Малишена Ю.О. Концептуально-теоретичні засади соціальної епістемології. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2017.

Соціальна епістемологія представляє сучасний підхід до аналізу соціальної реальності та соціальних чинників пізнання. Ця група досліджень соціальної епістемології охоплює шляхи концептуалізації знання як результату процесів не лише епістемологічних, а й соціальних за характером. Тому не традиційне виключення, а навпаки залучення соціального в епістемологічну проблематику є необхідним для подальших розвідок. Проведений у дисертаційному дослідженні аналіз теоретичних напрацювань із соціальної епістемології останніх десятиліть показав, що існують суттєві розходження у спрямуваннях досліджень та виборі їх концептуально-теоретичних засад є залежності від того, як розуміється «соціальне» з точки зору його впливу на процеси отримання, обґрунтування і поширення знання, тобто основні складові процесу пізнання. Це дозволяє стверджувати, що як напрямок у філософії соціальна епістемологія знаходиться на етапі формування, а її характерною рисою є незавершеність і дискусійність.

Метою дисертаційної роботи є дослідження концептуально-теоретичних засад і особливостей формування соціальної епістемології як міждисциплінарної галузі дослідження, її проблемного кола, теоретичних і практичних вимірів.

Соціальна епістемологія пов'язана з широким колом когнітивних, соціально-гуманітарних наук, які вивчають пізнавальний процес з міждисциплінарних позицій. У роботі виявлено, що соціальна епістемологія є одною з таких сучасних тенденцій, яка дозволяє переглянути традиційні епістемологічні поняття і проблеми, виходячи з міждисциплінарності. Вона зберігає «спадкоємність» щодо традиційної епістемології та її проблематики, але робить акцент на зацікавленості практичними вимірами. Особливість

підходу соціальної епістемології полягає в дослідженні соціальних практик у термінах їх впливу на процес виробництва, отримання, обґрунтування знання.

У визначенні «соціального виміру когнітивної сфери» соціальний епістемолог акцентує увагу на єдності соціального і пізнавального. У якості концептуально-теоретичних засад соціальна епістемологія охоплює низку напрацювань англо-американської епістемології, соціології науки (наукового знання) та філософії науки. На підставі філософського аналізу потенціалу концепцій класичної соціальної епістемології та перспектив концепцій некласичної соціальної епістемології запропонована і перевірена гіпотеза щодо ефективності дослідницької стратегії, яку прослідковано в основних авторів, узятих до розгляду в дослідженні: Е. Голдмана – аналітична філософія, перехід до епістемології, Д. Блура – соціологія, соціологія знання, перехід до епістемології, С. Фулера – філософія науки, перехід до соціальної епістемології.

Класична соціальна епістемологія представлена аналізом концепції Елвіна Голдмана. Репрезентовано, що в її межах підтримується традиційний епістемічний інтерес до проблематики істини і надійного обґрунтування, але змінюється фокус зі звичного акценту на окремих суб'єктах знання (індивідах) на соціальні інституції та міжособистісні практики. Також концепція Голдмана має суттєвий практичний доробок і використовується в соціальних сферах, таких як право, демократія, освіта. Е. Голдман, як представник епістемології аналітичної традиції, запропонував релаксбілізм у якості стратегії обґрунтування знання, що має специфіку порівняно з відомими інтерналістськими стратегіями. Йдеться про покладання на віру, авторитет іншого, теорію найкращого пояснення в науці. Така концепція критикована іншими дослідниками за неостаточність обґрунтованості, доведеності, але Голдман відстоює її, що відповідає пошуку інших альтернатив стосовно традиційної епістемології. Процес набуття знання є центральним для галузі соціальної епістемології, тому і йдеться про те, щоб змінити знавця й індивіда, на групу, колектив чи спільноту. Також постає питання можливості раціональності в колективному сенсі, спільної раціональності. Тобто соціальна епістемологія спрямована на

пошуки альтернативного модерному розумінні знання, пізнання і раціональності.

У дисертаційній роботі розглянута і проаналізована концепція Д. Блура так звана «сильна програма», яка є проектом некласичної соціальної епістемології. Головний вимір, що становить інтерес для соціального епістемолога, – це залучення колективного, який виступає однією з основних рис некласичної соціальної епістемології. Д. Блур наполягав на значенні і необхідності комунікації, яка сприяє підтримці в індивідуальній свідомості колективних схем мислення. Знання суспільства визначається не чуттєвим досвідом індивідів, а колективним поглядом. Істина і хиба рівноцінні (принцип симетрії) як соціально-функціональні ярлики. Ба більше – істина не є метою наукового пізнання і тому наукове знання не є епістемологічно привілейованим. На місце суб'єктоцентризму Д. Блур ставить колективність, а соціальні фактори розглянуті як формотворчі складники структури наукового знання, які детермінують опис реальності. Основна проблематика досліджень Д. Блура зцентрована на питаннях культурної опосередкованості знання, асиміляції знання і культури, самореферентності знання як соціального інституту, релятивізації та соціологізації знання.

На підставі аналізу концепції С. Фулера виявлено її головну характеристику як поміркованого помежового підходу від класичної до некласичної соціальної епістемології. Позиція Фулера дещо інша, він вважає що, значення обґрунтування і надійності в проблематиці соціальної епістемології значно завищено. У Фулера відсутній інтерес до позиціонування «проблеми знання» в сенсі обґрунтованості. Він схильний вважати, що «обґрунтованість», «надійність», «істина» пов'язанні із межами дослідження, з відкритим питанням основ знання, це діяльність, яку охоплює «політика знання» в межах соціальної епістемології. С. Фулером ставиться проблема «виробництва знання», він наголошує на важливості політичного, інституційно-організаційного, економічного контекстів для філософського розуміння. С. Фулер співвідносить соціальну епістемологію з «пізнавальною політикою» та «пізнавальним менеджментом».

Показано відмінність стратегії С. Фулера від стратегії аналітичних філософів і його спроби продовжити лінію філософії і соціології науки. В його розумінні природа дослідження включає нормативний і емпіричний виміри дослідження, те як їх можна сполучити. Тому особливістю його підходу є поєднання нормативізму і натуралізму. Якщо соціальна епістемологія є натуралістичний підхід, то передбачається, що вона повинна використовувати наукові дані для вирішення філософських та епістемологічних проблем, а теоретико-пізнавальні проблеми повинні вийти на рівень міждисциплінарного дослідження пізнання. Якщо соціальна епістемологія є нормативна, то отримуємо спосіб діяльності у відповідності до певної норми, який гарантує знання. Йдеться про певний ідеал не у сенсі недосяжності, а в сенсі покращення пізнавальної ситуації.

Аналіз сучасних дискусій в контексті соціальної епістемології засвідчує, що дослідницький інтерес зосереджений як на пізнавальному аспекті, так і на соціальному: міркувати про соціальне без колективного/групового зменшує авторитет обох у соціальній епістемології. Колаборативний характер пізнавального процесу, включаючи сферу науки, актуалізує питання щодо визначення «міри колективності», яка досліджується в межах соціальної епістемології.

Серед найсучаснішої та малодослідженої тематики соціальної епістемології є питання визнання авторитетності свідчення: йдеться про твердження, що щось є знанням, а щось – незнанням, щось є істиною, а щось – не істина. Це пропозиційні настанови, що складають зміст і функції теорії та визначають та становлять методологію. Альтернативність соціальної епістемології, порівняно із іншими альтернативними теоріями в тому, що акцент робиться не стільки на психологічних чи нейрофізіологічних процесах, що залучаються в процес пізнання, а на соціальності, соціальній залученості пізнання. У зв'язку з цим плідною постає тема переосмислення низки понять і концептів: спільноти, колективності, групи, колективної раціональності, колективного знавця, колективного пізнання. Ця тематика може бути об'єктом критичного переосмислення, бо йдеться про певну спільнотну залученість групи. Це група

не просто як колектив, сума індивідів, а спільність між ними, а знання, на яке ми покладемося поза контекстом, із середини, що складає основу. Така тематика представлена аналізом підходів Ф. Кітчера, Дж. Лекі, Ф. Петіт та інших.

Висновки з дослідження концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології на сучасному етапі її розвитку представляють її міждисциплінарний характер. Потреба панорамного охоплення принципових зрушень у становленні неklasичної галузі знання обумовила звернення в межах представленого дослідження до різних позицій щодо статусу соціальної епістемології відносно концепції класичної та неklasичної епістемології.

З'ясовано, що контекст проблематики в цілому, тобто найважливіші відмінності між соціальними епістемологіями можна сформулювати так: прихильність vs відхилення класичного аналітичного визначення істини; питання зв'язку соціальної епістемології з епістемологією, а точніше, класичною та неklasичною епістемологією (наступниця чи доповнення); питання цілей соціальної епістемології.

Аналіз концептуально-теоретичних підходів у межах соціальної епістемології на засадах класичної і неklasичної епістемології дозволяє зробити висновки. Існуюче широке коло загальних підходів до соціальної епістемології можна узагальнити наступним чином. На одному кінці спектру – класична (classical) соціальна епістемологія, яка зберігає фокус традиційної епістемології на істині, раціональності, нормативності. Вона соціальна, оскільки зосереджена на соціальних практиках і інститутах, та їх епістемічних впливах на істинно-ціннісні переконання знавців. Соціальне виступає сферою між знавцями, яка характерна ситуації обґрунтованого прийняття когнітивним агентом тверджень та ідей інших агентів. На іншому кінці спектру – неklasична (anticlassical) соціальна епістемологія, яка відхиляє чи заперечує традиційні епістемічні поняття істини, знання, обґрунтування.

Доведено, що в сучасних дискусіях актуалізована перспектива проблематики колективної епістемології, колективного агента та колективного переконання. Це проблематика довкола «агрегативних» процедур в

пізнавальних процесах чи довкола розподілу когнітивної праці як механізму оптимізації пізнавального процесу.

Ключові слова: епістемологія, соціальна епістемологія, знання, соціальне, політики знання, колективне переконання, когнітивний розподіл праці, агрегативні процедури.

ANNOTATION

Malyshena Y. O. Conceptual-theoretical basis of social epistemology. – Qualificational scientific research (manuscript).

Dissertation for the degree of candidate of philosophical science in the specialty 09.00.02 – Dialectics and Methodology of Cognition. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, MOES of Ukraine. – Kyiv, 2017.

Social epistemology is a modern approach to analysis of social reality and social dimensions of knowledge. The field of social epistemology embraces the ways of conceptual knowledge as a result of not only epistemological, but also social processes. Therefore, it is necessary not traditionally to remove by contrast it is required to involve epistemological problems into further studies.

The analysis of theoretical research was made in this thesis. It proves that achievements of the last decades pointed out the existing essential differences. They deal with the aim to studying and the choice of conceptual – theoretical grounds. In fact, it depends on the viewpoint on “social”, considering its influence the processes of gaining, reasoning and spreading of knowledge which actually are the main parts of cognitive process. It allows us to state the following: as the part of philosophy, social epistemology is on forming stage, hence its main quality nowadays is the fact it is not completed and it courses discussions.

The purpose of this thesis is the research of conceptual-theoretical grounds and peculiarities of forming social epistemology as interdisciplinary field of research, its problems concerning theoretic and practical measurements.

Social epistemology is connected with the wide range of cognitive, social-humanistic science, which studies the cognitive process considering interdisciplinary aspects. The work reveals the following facts: social epistemology belongs to the modern tendencies that change traditional epistemological points due

to the interdisciplinary character of ideas. Social epistemology preserves “heritability” to traditional epistemology and its problem views. At the same time the practical measurements are of the first rate. The particular approach of social epistemology lies in the studying of social practices by terms of their affect the producing process, the process of acquiring and reasoning of knowledge.

By defining “social dimension of cognitive field”, a social epistemology emphasizes the unity of the social and cognitive senses. Being the conceptual-theoretical basis, social epistemology embraces a number of works of English-American authors in the field of social scientific knowledge and the philosophical science. On the ground of philosophical analysis of potential conceptions of nonclassical social epistemology, the hypothesis is suggested to prove the following: the efficiency of research, strategy is widely used by the main authors, whose works have been analyzed: E. Goldman – analytical philosophy, passing the epistemology, D. Bloore – sociology, sociological knowledge, passing to epistemology, S. Fuller – philosophy of science, passing to social epistemology.

Classical social epistemology is represented by the analysis of Elvin Goldman’s concept. It has been studied that the traditional epistemic interest is completely preserved. First of all it deals with the issues of truth and a reliable ground. However the changes from usual emphasis on certain subjects of knowledge (individuals) to social institutions and interpersonal practices. Goldman’s concept also has got an essential practical achievement and is used in social fields, for instance law, democracy, education. E. Goldman, is a representative for epistemological analytical traditions, he suggested reliability for grounding strategical knowledge. This idea is particular in comparison to the known internalist strategies. It deals with the relying on belief. Other persons reputation, theory of the best explanation in science. Such concept is criticized by the other researchers because they suppose it lacks of detailed reasoning proves. Nevertheless Goldman defends it, not responding to the search of other alternatives for traditional epistemology. The process of acquiring knowledge is the central part in the field of epistemology. That is why it is essential to turn knowledge bearer into individual, into group, team or community. The question arises whether a ratio is

possible in the collective sense as the common rationality. It is meant, social epistemology aims at searches of alternative to modern understanding of the world cognitive process and reasoning.

The thesis proves the analysis of D. Bloor's so called "strong program" which is the project of nonclassical social epistemology. The main point which is interesting for social-epistemologist is involving of collective mind, which is one of the main features of neoclassical social epistemology.

D. Bloor insist on the importance and the necessity of communication, which supports collective schemes of thinking in the individual consciousness. Society's knowledge is defined not with sensitive experience of certain individuals, but the collective mind.

Belief and false, belief and equal (the principle of symmetry) as social functional labels. Even more, belief (knowledge) is not the purpose of scientific cognitive process, that is why it is not preferable in epistemological sense. D. Bloor puts collective mind instead of self. He finds social factors as forming parts of structure of scientific cognitive process, namely they define description of reality. The major issue of D. Bloor's studies concerns the questions of cultural mediation of knowledge, assimilation of it with culture, self-referent knowledge as social institution, relativity and sociological knowledge.

As a result of S. Fuller's concept it was revealed that its main feature is a moderate, step-by-step approach to nonclassical social epistemology. Fuller's viewpoint is a bit different. He argues, that the importance of grounding and reliability in the case with social epistemology is rather exaggerated. This author is not interested in positioning "knowledge problem" in the sense of reasoning. He tends to suppose that "reasoning", "reliability" and "belief" are connected with edge research of basis knowledge, namely: activity, embracing, "policy of knowledge" in the terms of social epistemology.

Fuller arises the problem of "producing knowledge". He highlights the importance of political, institutional, organizational, economical context for philosophical belief. He compares social epistemology with "knowledge policy" as well as "knowledge management".

The difference of S. Fuller's strategy in comparison to that one of the analytical philosophers has been revealed. He makes an attempt to continue the link between philosophy and social science. In his view the nature of research involves normative and empirical measurements of research and the way they can be connected with each other. That is way the specific of his approach is a connection between normative and naturalism. If social epistemology means approach of naturalism, it is required of it to use scientific data for solving philosophical and epistemological issues. In this case theoretical-cognitive details have to be regarded of interdisciplinary research of knowledge.

If we consider social epistemology to be normative, we get the way of activity in accordance with certain norm, that provides knowledge. It deals with certain ideal not in the sense of impossibility to reach it, but due to improvement of cognitive situation.

The analysis of modern discussion in context of social epistemology proves the following: the research interest is the evidence of focus both in the cognitive aspect and in the social one. To deliberate the social without collective group mind reduces authority of both of them in social epistemology. The collaborative features of cognitive process including science, urges the question about how to determine the "measurement of collective mind". Even though social epistemology studies these point, it needs time and detailed studying.

Among modern but least researched seems of social epistemology there is an issue whether to recognize authorized evidence. It refers to the statement considering, something to be real knowledge or turning down the fact, something is a belief. It suggests points, which make a sense and function of theory, define and are believed to be methodology. The alternative quality of social epistemology is in comparison to the other alternative theories, explained by the assumption that not only psychological or neuropsychological processes are involved in the cognitive process. The knowledge has also social involvement. The theme of deliberating of a number of notions and concepts: communities, teams, groups, collective agent, collective bearer of knowledge, collective cognition. All mentioned above can be critically analyzed, as it concerns certain community and involvement

of group. It is not simple a group of individuals. They share common features, while knowledge we rely on goes beyond the concept, from the middle, and forms a basis. Such themes are special approach are represented by F. Kitcher, J. Lackey, F. Pettit and so on.

The conclusions of research conceptual theoretical grounds of social epistemology these days represent the development of its interdisciplinary character. The need of the complete embracement of principle changes in forming nonclassical field of knowledge caused reference to various positions. It is made in the given thesis and puts emphasis on the status of social epistemology concerning conceptions of classical and nonclassical epistemology.

It has been clarified, that the contest of the case on the whole deal with the differences between social epistemologies can be expressed in the following way: tendency to unity vs lack of it by classical, analytical definition of knowledge: the question about connection between social epistemology and epistemology, in other words, between classical and nonclassical epistemologies (it is a successor or only edition) remains the question of the goals of social epistemology.

The analysis of conceptual theoretical approaches concerning social epistemology on the basis of classical and nonclassical epistemology allows to sum up the following: the existing variety of common approaches towards social epistemology can be characterized in this way. On the one hand, there is a classical social epistemology, which preserves the focus on the tradition epistemology as knowledge, reasoning, norm. It is social, as it is converged on social practices and institutions as well as their epistemic effects the real-valuable beliefs of bearers of knowledge. the social sense is the field for knowing individuals, which features the precise acceptance of cognitive agent the statement and believes of the other agents. On the other hand, is nonclassical social epistemology, which rejects or even objects to traditional epistemic notions of knowledge, belief, grounding.

It has been proven, that modern discussions have point out the perspective of problem concerning collective epistemology, collective agent and collective persuasion. Discussion around aggregative procedures in cognitive processes or

concerning dividing the cognitive labor as the means of optimization of cognitive process.

Key words: epistemology, social epistemology, knowledge, social, knowledge policy, collective belief, cognitive division of labor, aggregative procedures.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Малишена Ю. О. Епістемологічний вимір наукової істини / Ю. О. Малишена // Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах. – 2012. – № 22. – С. 67-70.

2. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія (нормативний та натуралістський підходи) / Ю. О. Малишена // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 799. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – С. 16-20.

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

3. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія в філософській традиції / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2016. – Вип. 112 (№ 9). – С. 170-174.

4. Малишена Ю. О. «Наукова політика» як характеристика соціальної епістемології С. Фуллера / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2017. – Вип. 118 (№ 3). – С. 173-178.

5. Малишена Ю. О. Основні дослідницькі вектори соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2017. – Вип. 125 (№ 10). – С. 287-291.

Статті в інших виданнях за темою дисертаційної роботи:

6. Малишена Ю. О. Проект соціальної епістемології Елвіна Голдмана / Ю. О. Малишена // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 754 - 755. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 47-54.

Тези наукових доповідей:

1. Малишена Ю. О. До питання специфіки соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2013» 16-17 квітня 2013 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 3. – С. 182-183.

2. Малишена Ю. О. «Розподіл когнітивної праці» як концепт соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці; [матеріали Міжнародної наукової конференції 9-10 жовтня 2015 р.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 103-108.

3. Малишена Ю. О. Поняття «belief» у соціальній епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2016» 20-21 квітня 2016 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 6. – С. 33-34.

4. Малишена Ю. О. Статус «групового (колективного) знання» в соціальній епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2017» 25-26 квітня 2017 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 3. – С. 60-61.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ ЯК ГАЛУЗІ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	24
1.1. Філософські джерела і науково-концептуальні засади.....	24
1.2. Класична і некласична епістемологія: особливості підходів до осмислення проблематики.....	53
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2. КЛАСИЧНА І НЕКЛАСИЧНА СОЦІАЛЬНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ	72
2.1. Проект «соціальної епістеміки» Е. Голдмана.....	72
2.1.1. «Веритизм» як ознака класичності епістемології.....	72
2.1.2. «Соціальна практика» як механізм застосування соціальної епістемології.....	94
2.2. Некласичний проект соціальної теорії пізнання Д.Блура.....	105
Висновки до розділу 2.....	117
РОЗДІЛ 3. «ПОЛІТИКА ЗНАННЯ» І «КОГНІТИВНИЙ РОЗПОДІЛ ПРАЦІ» ЯК КОНЦЕПТИ СОЦІАЛЬНО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИХ ДИСКУСІЙ	120
3.1. Від «наукової політики» до «політики знання»: С.Фулер.....	120
3.1.1. Обґрунтування статусу соціальної епістемології.....	120
3.1.2. Дискусія «Кун&Поппер»: нові акценти.....	138
3.1.3. Нормативна і натуралістська соціальна епістемологія.....	150
3.2. Перспективи і потенціал соціо-епістемологічних розвідок.....	163
Висновки до розділу 3.....	179
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	190
ДОДАТОК 1	207

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальна епістемологія як новий сучасний напрям філософських досліджень пов'язана з широким колом соціально-гуманітарних і когнітивних наук, в межах яких пізнавальний процес постає з міждисциплінарних позицій, що в свою чергу дозволяє прояснити і репрезентувати засади формування соціальної епістемології як комплексу філософських та спеціально-наукових концепцій. Міждисциплінарність забезпечила прогрес соціальної епістемології в осмисленні об'єкта, проблемного кола, методології досліджень і водночас зумовила розходження у виборі концептуально-теоретичних засад та позиціонуванні щодо традиційної епістемології. Такий стан справ дає підстави стверджувати, що як галузь досліджень сучасної філософії соціальна епістемологія знаходиться на етапі формування, а її характерною рисою є незавершеність і дискусійність.

Проблематика й теоретичні узагальнення соціальної епістемології почали формуватися лише кілька десятиріч тому, а їхнє підґрунтя складає особливий характер стосунків пізнання і соціального контексту. У широкому розумінні соціальну епістемологію визначають як одну з сучасних тенденцій, яка дозволяє по-новому поглянути на епістемологічну проблематику. Царина досліджень соціальної епістемології охоплює шляхи концептуалізації знання як результату процесів не лише епістемологічних, а й соціальних. Тому не традиційне вилучення, а навпаки залучення соціального в епістемологічну проблематику є необхідним для подальших розвідок.

У визначенні «соціального виміру когнітивної сфери» соціальний епістемолог ставить за мету єдність соціального і пізнавального. Проте, «соціальне» як характеристика пізнання досліджувалося і до появи соціальної епістемології. Формування кола проблематики соціальної природи знання і соціального виміру науки відбувалося відповідно в межах напрямів соціології знання і філософії науки.

Спеціальним предметом дослідження соціальність знання і науки стає завдяки дискусії інтерналізму й екстерналізму, тому в дослідженні залучені праці Р. Мертон, М. Малкея, К. Мангайма як прибічників соціологічної

інтерпретації науки. У середині ХХ століття дослідницька увага більшою мірою була спрямована на виявлення і прояснення соціальних впливів на функціонування науки і наукового знання. У другій половині століття відбулося розширення проблематики досліджень за рахунок розгляду соціального інституту науки, проблем наукової комунікації, наукового дискурсу, дослідження ідеалів і норм наукового пізнання, розуміння істини, відношення науки і владних структур суспільства тощо. Осмислення процесів систематизації та обґрунтування знання, раціональної реконструкції історичних систем знання представлено працями епістемологів і філософів науки: С.Вулгара, Т.Куна, І.Лакатоса, Б.Латура, М.Полані, К.Попера, П.Фоєрабенда, М.Фуко та ін.

Вагомий внесок в осмислення природи знання і пізнання, соціального виміру наукового знання, дослідження науки як соціокультурного феномена зробили українські дослідники Л.Богата, Л.Губерський, І.Добронравова, В.Кізіма, С.Кримський, М.Марчук, М.Попович, В.Рижко, О.Рубанець, Л.Сидоренко, В.Чуйко, Л.Шашкова та ін.

Дослідження концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології спирається на аналіз розрізнення класичної і некласичної епістемології В.Лекторського. Серед російських дослідників соціальної епістемології варто відзначити І.Касавіна, О.Мамчур, Л.Маркову, Л.Мікешину, Ю.Моркіну, Н.Мотрошилову, О.Огурцова, В.Поруса, Н.Смірнову, В.Стьопіна, О.Черткову та ін.

У якості концептуально-теоретичних засад соціальна епістемологія охоплює низку напрацювань англо-американської епістемології, соціології знання і філософії науки. У дисертації таку дослідницьку стратегію прослідковано в основних авторів, залучених до розгляду: Е. Голдмана – аналітична філософія, Д. Блур – соціологія, соціологія знання, С. Фулера – філософія науки.

Дослідження ґрунтується на аналізі сучасних напрацювань соціальної епістемології, авторами яких представлені: Е.Голдман (A.Goldman), Д.Блур (D.Bloor), Е.Креїг (E.Craig), Ф.Кітчер (Ph.Kitcher), М.Куш (M.Kusch), Дж.Лекі

(J.Lackey), Х.Лонгіно (H.Longino), М. Фрікер (M.Fricke), С.Фулер (S.Fuller), Фр.Шміт (Fr.Schmitt). До дослідження спеціальних проблем слід віднести також А.Ельгу (A.Elga), К.Коді (C.Coady), Кр.Ліста (Chr.List), Ф.Петіта (Ph.Pettit), М.Соломон (M.Solomon), Е. Соса (E.Sosa), Е.Фрікер (E.Fricke), Р. Філдмана (R.Feldman) та ін.

Виробництво, організація та поширення знання становлять основу епістемічної діяльності, особливість якої полягає в тому, що кінцевим результатом є колективно-створені на підставі епістемічних практик епістемічні продукти. Наведені складники перетворюються на соціальну епістемічну систему з множиною агентів, що інтерактують, співпрацюють і відзначені як єдність. Задіяність багатьох агентів у епістемічному процесі, тобто взаємодія з певною метою, означає епістемічну соціальність.

Особливість (а почасти перевага) полягає в тому, що існують різні форми епістемічної соціальності, а звідси – й різні шляхи, якими знання стає соціальним або чинником появи соціального, тобто продукує останнє. Навіть концепції мають відмінні назви, наприклад, соціальна епістемологія С.Фулера, веритистська соціальна епістеміка Е.Голдмана, когнітивна соціологія Д.Блура, комунітаристська епістемологія М.Куша, соціальний емпіризм М. Соломон, критичний контекстуальний емпіризм Х.Лонгіно, а за соціальною епістемологією як епістемологічною теорією закріплена проблема соціальної природи знання.

Соціальна епістемологія стоїть на позиції доповнення індивідуального переконання дослідженням епістемічного переконання у соціальних контекстах для його характеристики як комплексного і такого, що відповідає часу. Актуальна сфера дієвості соціальної епістемології полягає в «епістемічній оцінці» знання, якому притаманно швидко розвиватися, а також в контексті розмиття меж експертної (обґрунтованої) та непрофесійної (маніпулятивної) ренрезентації знань. При цьому не йдеться про заміну чи вилучення традиційних пізнавальних критеріїв (істина, обґрунтування, раціональність), а про їх перегляд і оновлення з урахуванням соціального виміру знання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», науково-дослідної теми філософського факультету № 11БФ041 - 01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства», а також у межах науково-дослідницької проблематики кафедри теоретичної і практичної філософії.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі аналізу концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології виявити і обґрунтувати особливості її формування як міждисциплінарної галузі дослідження, проблемного кола, теоретичних і практичних вимірів.

Реалізація мети дисертаційного дослідження обумовила необхідність вирішення низки основних **завдань**:

- виявити і проаналізувати джерела та особливості формування соціальної епістемології як напрямку міждисциплінарних досліджень;
- здійснити огляд проблематики і уточнити коло завдань соціальної епістемології як проекту неklasичної епістемології;
- виявити і проаналізувати особливості веритистського підходу Е.Голдмана як класичної соціальної епістемології;
- дослідити можливості застосування «сильної програми» Д.Блуря щодо проектів неklasичної соціальної епістемології;
- репрезентувати ефективність соціальної епістемології С.Фулера до оновлення та переосмислення епістемологічної проблематики;
- окреслити зміст і виявити провідні версії епістемічного тлумачення концепту соціального та його аспектів;
- проаналізувати перспективні дослідницькі вектори соціальної епістемології.

Об'єкт дослідження: соціальна епістемологія як сучасна міждисциплінарна галузь дослідження.

Предмет дослідження: особливості і способи філософської репрезентації концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології.

Методи дослідження. Дисертаційна робота здійснена у проблемному колі філософії та комплексу когнітивних, соціально-гуманітарних наук, які вивчають пізнавальний процес з міждисциплінарних позицій. Тому теоретичною основою дослідження стали напрацювання в галузі означених напрямів, а методологічною основою – комплекс дослідницьких методів і підходів.

Філософсько-аналітичний підхід обумовив виявлення можливостей і діапазону застосування підходів соціології науки, філософії науки, когнітивного підходу, герменевтики, аналітичної філософії у формування концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології. Використання історичного підходу дозволило прояснити особливості формування і розбудови проблематики соціальної природи і зумовленості знання. За допомогою порівняння, екстраполяції, експлікації прояснено вплив основоположних принципів класичної епістемології на формування проблематики і завдань соціальної епістемології. Герменевтичний метод застосований для виявлення сенсів, інтенцій, тенденцій і можливостей неklasичних проектів соціальної епістемології. Порівняльний підхід дозволив усвідомити значення принципу реінтерпретації в дослідженні.

Комплексний характер взаємодії вищезначених підходів сприяв узагальненню і систематизації дослідницьких матеріалів. Огляд літератури ґрунтувався на аналітичному та компаративному методах, значна роль приділена аналізу сучасних періодичних видань і веб-ресурсів у галузі епістемології та соціальної епістемології, філософії і методології пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена дисертація є першою систематичною дослідницькою роботою в колі розробок українських філософів, у межах якої обґрунтовано особливості і способи філософської репрезентації концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології.

Наукова новизна дисертаційного дослідження розкривається у таких положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

– у дисертаційній роботі здійснено узагальнення, систематизацію і критичний аналіз досліджень у галузі соціальної епістемології. Соціальна епістемологія представлена як міждисциплінарна галузь дослідження і напрямок сучасної неklasичної епістемології, виявлені її ефективні стратегії;

– репрезентовано аналіз концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології та особливостей її формування як галузі філософських досліджень. Експліковано, що в якості останньої соціальна епістемологія окреслює межі та способи, у які знання й епістемічні практики є соціальними;

– на підставі філософського аналізу потенціалу концепцій класичної соціальної епістемології та перспектив концепцій неklasичної соціальної епістемології запропонована і реалізована ефективна дослідницька стратегія, в межах якої розглянуті в якості концептуально-теоретичних засад аналітична епістемологія (Е. Голдман), соціологія пізнання (Д. Блур), філософія науки (С. Фулер);

– актуалізована проблематика колективної епістемології, колективного агента, колективного переконання довкола «агрегативних» процедур у пізнавальних процесах та довкола розподілу когнітивної праці як механізму оптимізації пізнавального процесу.

Уточнено:

– відмінності між підходами соціальних епістемологів, які узагальнені щодо провідних позицій: «прихильність vs відхилення» класичного аналітичного визначення знання як обґрунтованого істинного переконання, питання зв'язку соціальної епістемології з класичною і неklasичною епістемологією (продовження чи переривання традиції) та визначення щодо традиції (соціальна епістемологія є наступницею чи доповненням до неї);

– наповнення спектру версій соціальної епістемології, на одному кінці якого є класична соціальна епістемологія, яка зберігає фокус традиційної епістемології на істині, раціональності, нормативності. Вона зосереджена на

соціальних практиках і інститутах та їх епістемічних впливах на істинно-ціннісні переконання знавців. На іншому кінці спектру – некласична соціальна епістемологія, яка відхиляє чи заперечує традиційні епістемічні поняття істини, знання, обґрунтування і пропонує їх перегляд і оновлення з урахуванням соціального виміру знання;

– характерні особливості соціально-епістемологічних підходів Е.Голдмана як прибічника класичної соціальної епістемології (доповнюваність, веритизм, нормативність), Д. Блура як прибічника некласичної соціальної епістемології (релятивізм, соціологізація), С. Фулера як представника проміжної позиції (нормативність, натуралізм), що розкривають особливості формування соціальної епістемології як особливої галузі дослідження;

– епістемологічне розуміння соціального, яке узагальнено: соціальне розглядається в світлі соціального «свідчення» (яке стосується актів комунікації з іншими) з точки зору обґрунтованості; соціальність характеризує «колективна» природа досліджуваних агентів; соціальні системи впливають на епістемічні результати через вплив на соціальне свідчення, з яким має справу індивід і колективний агент.

Набуло подальшого розвитку:

– твердження щодо трьох аспектів «соціального» в межах соціальної епістемології: інтерперсонального, колективного, інституційного. Інтерперсональний аспект стосується як впливу знавців та свідчень (testimony), в умовах відмінних переконань, так і експертів зі знання на формування нових переконань. Колективний аспект стосується визнання існування колективних агентів, які здійснюють судження від імені всіх членів, а також характерних їм рис. Інституційний аспект стосується визнання епістемічного впливу спільноти й суспільства, як систем і установ з системно-рівневими властивостями, на інтелектуальні результати окремих агентів;

– визначення перспективних дослідницьких векторів соціальної епістемології, до яких відносяться: проблема «свідчення» (evidence, testimony), з точки зору того, як пізнавальному агенту діяти в умовах свідчень інших

агентів, і проблема «незгоди» (disagreement), пов'язана з умовами, коли агент може і повинен залишатися на початковій позиції.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні висновки і положення дисертаційного дослідження поглиблюють філософську рефлексію концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології, сприяють переосмисленню і оновленню проблематики класичної епістемології, обґрунтуванню вихідних концептів соціо-епістемічних досліджень у межах некласичної епістемології.

Практичне значення результатів дисертаційної роботи полягає у їх використанні в якості можливих підходів до вирішення дискусійних проблем епістемології, філософії науки та методології пізнання, створюють можливості для подальшого обґрунтування й прояснення концептів соціальної епістемології, зокрема актуального у міждисциплінарних дослідженнях концепту колективного агента пізнання. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані у викладанні нормативних дисциплін з епістемології, методології пізнання, спеціальних проблемно-орієнтованих курсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою авторки. Висновки, положення наукової новизни одержані авторкою самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювались на науково-теоретичних семінарах кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були оприлюднені у доповідях на міжнародних наукових конференціях: Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ – 2013 р., 2016 р., 2017 р.); Міжнародна наукова конференція «Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці» (м.Чернівці – 2015).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження викладено у 10 публікаціях – 5 статтях у наукових фахових виданнях України, з них 3 статті у наукових фахових виданнях України, які включені до

міжнародних наукометричних баз; 4 тезах наукових доповідей, опублікованих у збірках матеріалів конференцій; 1 публікації в іншому виданні.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи обумовлена специфікою предмету дослідження, логікою розкриття проблеми, а також метою і завданнями дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких має підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури. Основна частина тексту дисертації складає 175 сторінок. Список використаних джерел і літератури викладений на 17-ти сторінках і містить 191 найменування.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ ЯК ГАЛУЗІ ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Філософські джерела і науково-концептуальні засади

Соціальна епістемологія – це один із напрямів сучасної епістемології. Його представники (соціальні епістемологи) для розрізнення поділяють епістемологію на «класичну епістемологію» (виходячи з часового критерію та проблематики) і «соціальну епістемологію», яка представляє одне із можливих некласичних відгалужень першої.

Якщо слідувати визначенню, даному Е. Голдманом у Стенфордській енциклопедії (а саме його визнають засновником соціальної епістемології), тобто визначати соціальну епістемологію широко, як галузь наукового знання, яка виражає всю систематичну рефлексію на тему соціальних вимірів таких когнітивних досягнень як знання, істинне переконання, обґрунтоване переконання, розуміння та мудрість, то існує можливість деякої «дискваліфікації» (таке визначення може підійти і до соціальної філософії, просто з іншими пріоритетами) [164]. Тим більше, якщо простежити генезу від соціології знання, соціальної історії знання чи соціології наукового знання, то стає зрозумілим, що більша частина соціальної епістемології, в широкому¹ розумінні, – це частина/частини інших дисциплін.

Вузько зрозуміла² соціальна епістемологія відкриває той факт, що подібно до всієї епістемології вона має багато суттєвих зв'язків з іншими галузями філософії: філософією свідомості (завдяки поняттю «belief»), соціальною онтологією (через важливість дослідження груп), фемінізмом (через важливість політичних питань), філософією науки тощо [164].

---

¹ Наприклад, пише Е.Голдман, «англо-американські і французькі ідеї з історії, філософії та соціології науки, зокрема М.Фуко (ідея невіддільності наукового знання і соціальної влади), французька традиція «epistemologie» (Gaston Bachelard, Georges Canquihem) та «Соціологія наукового знання» (David Bloor, Barry Barnes, Harry Collins, Simon Schaffer, Steve Shapin)» [164].

² За Е.Голдманом, «80-ті роки 20-го століття, першочергово аналітична філософія, англо-американська епістемологія, феміністська теорія, філософія науки. Праці «Знання в соціальному світі» Е. Голдмана та «Свідчення» Т. Коаді» [164].

Вочевидь, що соціальна епістемологія як напрям дослідження і методологія знаходиться лише на етапі так званого «набирання обертів». Про це свідчить відсутність саме філософських систематичних досліджень соціальної епістемології (а не соціальних епістемологів), які давали аналіз способів філософської репрезентації її концептуально-теоретичних засад. Тому для ефективності виявлення особливостей формування соціальної епістемології як галузі філософського дослідження необхідно із складної сукупності факторів виділити для спеціального розгляду саме, що прояснюють детермінацію цього процесу.

Погодимось із думкою дослідниці Л.Маркової, що соціальна епістемологія фокусує увагу на взаємодії пізнання взагалі та науки як виду пізнання з соціальним контекстом. Соціальна епістемологія є водночас продовженням традиції (класичної епістемології) і сучасною трансформацією даної традиції в сенсі зміни пріоритету на трансляцію знання і виробництво знання (до цього було навпаки), розкриття соціального в індивідуальному й оперті соціального на індивідуальному, коли багатоманітність останнього розширює спектр соціального [61, с. 68-69]. Тобто знімається відома дилема «гносеологічна робінзонада / соціокультурна детермінація пізнання» і стає наявним усвідомлення того, що пізнавальна операція, яка повторюється, відбувається на постійно змінюваних умовах.

Як свідчать самі соціальні епістемологи, термін «епістемологія» є усталеним у філософській традиції, чого не можна сказати про «соціальну епістемологію». Соціальні епістемологи наголошують на «індивідуалістичній спрямованості» попередньої епістемології, а своїй – надають сенсу «соціальної». Водночас у якості основного питання міркують над доцільністю розрізнення соціального і соціальності в межах соціальної епістемології.

Формування нової дисципліни належить до тих випадків, коли «контекст відкриття» може розказати не менше за «контекст обґрунтування»³. Соціальні

---

³ Наприклад, О.Столярова вважає, що соціальна епістемологія закликає приділити необхідну увагу «контексту відкриття», а не лише «контексту обґрунтування». Вона пропонує оцінити перевагу теорії, яка конкурує з іншими, з огляду на кількість нестабільних факторів і не обмежуватися абстрактним розглядом теорій відірвано від умов, які змінюються. Вона показує, що *об'єктивні* критерії порівняння теорій мають історичні корені і

епістемологи висунули ідею діахронічного та синхронічного методологічного і змістовного плюралізму науки, показавши, що за вибором тої чи тої теорії стоять комплексні соціальні, технічні, психологічні, культурні, економічні й інші зв'язки і відносини. А конструктивний вплив (соціального на когнітивне) відбувається тоді, коли в соціальному знаходять своє відображення, «схоплюються» особливості об'єкта, який пізнається, його «образ і сутність» [106, с.66].

Проте, автор дисертаційного дослідження наголошує на доцільності розрізнення соціального і соціальності. Розуміння «соціальності» як концепту значно ширше, на відміну від того, чому ми надаємо характеристику «соціального». «Соціальне» соціальної епістемології є одним із аспектів «соціальності» в загальних межах філософських дисциплін. Уточнимо, на прикладі типології соціальності (І.Касавіна) [103, с. 9-10], яку вважаємо вдалою для репрезентації останнього твердження.

Перший тип – *внутрішня соціальність* як «просякнення» знання формами діяльності та спілкування, здатність специфічно виражати їх шляхом засвоєння та відображення їх структури. «Внутрішня соціальність» пізнання розглядається як властивість когнітивної здатності людини. Здатність людини мислити, узагальнювати свої практичні дії, рефлексувати над процедурою самого мислення – є соціокультурним продуктом, закладеним в людину освітою і досвідом. Суб'єкт продукує ідеальні схеми і проводить мисленнєві експерименти, створюючи умови можливості діяльності і спілкування. Вплетеність знання в структури практичної діяльності і комунікації (М. Полані) надає знанню такої обумовленості. Другий тип – *зовнішня соціальність* – виступає у формі залежності просторово-часових характеристик знання від стану суспільних систем (швидкість, ширина, глибина, відкритість, прихованість). Соціальні системи також формують вимоги до знання і критерії його прийнятності. Суб'єкт використовує образи та аналогії, запозичені в сучасному йому суспільстві. Зв'язок знання й епохи, залежність знання від

звужують трактовку когнітивного (формально-логічні процедури). Звісно, таке твердження соціальної епістемології ставить перед ризиком її саму, з огляду на розширення когнітивного – розширення одночасно обмежує претензії тих, хто бажає узурпувати знання [106, с. 67].

соціальних інститутів – політичних, економічних, релігійних – це все є характеристиками зовнішньої соціальності знання.

Нарешті третій тип *«відкрита соціальність»* виражає включеність знання в культурну динаміку. Сукупна сфера культури є основним когнітивним ресурсом людини; творчість є відкритістю знання культурі, знання існує в множині різних культурних форм і типів, які взаємодіють один з одним, є найбільш рельєфним проявом відкритої соціальності. Зокрема, дослідження співвідношення наукових і ненаукових форм знання з середини 80-х років ХХ-го століття відбувається в руслі відкритої соціальності знання.

Хоча термін *«соціальна епістемологія»* не має давньої історії систематичного використання, проте, не важко знайти філософів, які, щонайменше, коротко згадували соціальні визначення знання чи раціонального вірування. Ще Платон ставив питання щодо свідчення непрофесіонала чи того, хто вважає себе експертом в певній галузі, і чи є таким насправді. Залежність від експертної чи авторитетної думки належить до кола проблем соціальної епістемології. У подальшому традиція емпіризму представлена дискусіями, які стосувалися проблеми *«свідчення»*: коли пізнавальним агентам слід покладатися на думки і твердження інших; що слухачеві треба знати про мовця чи можна довіряти його твердженням? Тому досліджуючи питання генези соціо-епістемологічної проблематики, можна стверджувати, що відтоді, як наука визначається як парадигма продукування знання, то намагання знайти соціальні детермінанти науки можна характеризувати як перші форми соціальної епістемології.

Поза зазначеним, слід згадати й інші ранні тенденції для появи ідей соціальної епістемології. Якщо виходити з наведеного вище широкого розуміння соціальної епістемології як всієї систематичної рефлексії над соціальним виміром чи природою когнітивних досягнень, тоді слід згадати (вважає Дж.Саймон) значний внесок марксизму і критичної теорії Франкфуртської школи, що також визначаються як соціо-епістемологічні [183, с.123].

Неповним є розуміння способів соціальності знання без урахування соціологічних та історичних підходів: соціологія знання К. Мангайма (Mannheim K.), соціологія науки Р. Мертона (Merton R.), соціологія наукового знання Б. Барнза, Д. Блура та Колінз (Barry B., Bloor D., Collins). Науково-технологічний підхід Б. Латура, С. Вулгара, К. Кнор-Цетіни (Latour B., Woolgar S., Knorr-Cetina K.). Історичі підходи включають також «Соціальну історію істини» С. Шапіна (Shapin S.), зв'язки знання та влади М. Фуко (Foucault M.). Історична епістемологія представлена Я. Хакінгом (Hacking I.), Л. Дастон (Daston L.) та П. Галісоном (Galison P.).

Крім того, соціальні епістемологи запропонували перспективні напрями соціальної епістемології: аналітична соціальна епістемологія Д. Девідсона (Davidson D.), генеалогічна соціальна епістемологія Е. Крейга (Craig E.), історична соціальна епістемологія С. Шапіна (Shapin S.), політична соціальна епістемологія С. Хардінга (Harding S.), натуралістська соціальна епістемологія Дж. Гардвіга (Hardwig J.) тощо [183, с.124]. Знаковими для неklasичної соціальної епістемології С.Фулер відзначає філософські ідеї Л. Лаудана і К. Мангайма [145, с.4], котрі визнавали соціальну значимість знання. На їхню думку, таке знання бере за основу особливості суспільства, і їх можна протиставити припущенням про загальну раціональність знання.

Розвиток міждисциплінарних зв'язків в науках з вираженим когнітивним спрямуванням дозволив усвідомити той факт, що внутрішня структура пізнання може існувати без очевидної залежності від реальності. Цей незалежний зв'язок із реальністю став чимось складним і новим, що потребувало вивчення саме по собі. Як наслідок, абсолютною метою епістемології стає визначення структури когнітивної діяльності серед усіх дисциплін, що в свою чергу забезпечило чіткий напрям і мету в дослідженнях соціальної епістемології.

С. Фулер зазначає у своїй відомій праці з соціальної епістемології: незважаючи на дещо помилкові шляхи позитивістів, Кун та поперіанці змогли віднайти історичну суть та продовжити розвиток епістемології в сучасності. Процес соціальної організації знання не є лише посиленням на політичну

теорію, яку можна виявити в сучасній філософії наук. Скажімо, Попер знайшов власний стиль «відкритого суспільства», в той час як Феєрабенд акцентує на «відкритому», а Лакатос – на «суспільстві». Ці ідеологічні позначки не слід просто сприймати як метафори, оскільки епістемологія виникає з контексту вже існуючого знання і до схеми, яку знанню слід продукувати. Не було б перебільшенням сказати, що якщо, це робиться належним чином, свідомо стосовно соціальної епістемології, тоді філософія є нічим іншим, ніж застосуванням політичної філософії до суспільних явищ. Мова йде про вчених, які мають здібності і соціальний статус, а значить створюють і вимоги по відношенню один до одного та решти суспільства у процесі виконання їхньої діяльності [145, с. 6].

С.Фулер підтримує ідеї, що притаманні представникам Віденського кола і марксизму, про те, що «вирішальним фактором Наукової Революції була зміна структури когнітивного авторитету. Експериментальність сприйняли як підґрунтя для формулювання принципів перевірки теорій. З іншої точки зору, це сприяло підвищенню самосвідомості у оцінці рівноправ'я на освоєння знань окремими індивідами, а це, в свою чергу, означало прогрес в плані колективного знання» [145, с. 7].

Звернемося до історичної довідки для внесення прояснення. Щодо появи терміну, то в 1987 році термін «соціальна епістемологія» вперше був представлений у філософських дискусіях на рівні з усталеною проблематикою як самодостатня проблема в журналі «Synthese». Проте, появу назви датують ще приблизно на 40 років раніше. На початку 50-х років в досить іншому контексті, термін «соціальна епістемологія» був застосований у бібліотечній справі науковцями Mary Egan та Jessy Shera. Авторське розуміння М. Egan та J. Shera призначало соціальну епістемологію бути: новою дисципліною], яка становитиме структуру для ефективного дослідження цілого комплексу проблем інтелектуальних процесів суспільства [183, с.127].

В межах філософії існує дві позначки початку галузі соціальної епістемології: Ф. Шміта (Schmitt Fr.) та С. Фулера (Fuller S.). У 1987-му вийшов друком журнал «Synthese», де різні автори наголошували на соціальних

аспектах знання, пізнання і переконання. Проблеми, об'єднані назвою «соціальна епістемологія», включали «соціальні риси пізнання» Корнблайт (Kornblith), «соціальні стандарти» Когена (Cohen L. J.), «обґрунтування і соціальність» Шміта, «особистісне і соціальне знання» Лехрера (Lehrer), «колективне вірування» Гільберт (Gilbert M.). Серед обговорення були також статті Стіва Фулера і Елвіна Голдмана, що пізніше, тобто вже сьогодні, переросли у дві соціальні епістемології як повноцінні концепції. А самі автори є одними з найвідоміших соціальних епістемологів. Кожен з них має монографії, численні статті з тематики та тривалий час були видавцями двох спеціалізованих журналів, присвячених соціальній епістемології. У 1988 році Фулер очолив видання журналу «Social Epistemology», а Голдман у 2006-му – «Episteme». У 1994, під керівництвом Ф. Шміта, було опубліковано «Socializing Epistemology: The Social Dimensions of Knowledge», антологію праць соціальних епістемологів [183, с.128].

Н. Мотрошилова [73] дала ґрунтовний аналіз проблеми, яку наведемо у всьому обширі: внесок соціальної епістемології, можна виразити формулою, котра стала заголовком однієї із цитованих колективних програмних книг – «Socializing Epistemology», тобто «соціалізація епістемології», що нашо́вхує на думку, нібито в гносеологічній (епістемологічній) традиції соціально-історичного виміру взагалі не було. Таке спрощене уявлення змушує придивитися до того, в якому об'ємі і з точки зору якого змісту класичні концепції знання і пізнання попали до аналізу соціальної епістемології. Позиція Фр. Шміта, полягає в тому, що соціальна епістемологія – це концептуальне і нормативне дослідження релевантності знання до соціальних відносин, ролей, інтересів та інститутів. Соціальна епістемологія «відрізняється від соціології знання, яка є емпіричним вивченням сукупності соціальних умов чи причин знання чи вивченням того, що зі знанням відбувається в суспільстві. Соціальна епістемологія зосереджується на питанні, чи варто розуміти знання індивідуалістично чи соціально, тобто дискусій, щодо різних видів знання чи різних шляхів, у які знання може бути соціальним» [73, с. 5-6].

Погодимось з авторкою, що ґрунтового опрацювання «соціальними епістемологами» історії філософії в світлі проблеми, яка розглядається віднайти не довелось. Звідси, вона вважає, виросла перша сумнівна дилема: «індивідуалізм» ґносеології (епістемології) – «соціальний підхід» соціальної епістемології. Таке спрощення веде до трьох наслідків: ігнорування «соціалізуючих» тенденцій класичної думки, невиправданої назви «індивідуалізмом» тези про неможливість відмінити центральну роль індивіда в реальних процесах пізнання та недостатнє осмислення зосередження ґносеології на рисах діяльності індивідів як суб'єктів пізнання.

Для даного дослідження надзвичайно цінною є стаття під назвою «Соціальна епістемологія» із Стенфордської енциклопедії, вперше опублікована у 2001 та переглянута станом на 2006 рік. З огляду на те, що у 2015 році її знову оновили [164], після аналізу їх обох, з'явилася ідея порівняння цих двох статей, з розривом у часі, що вимірюється десятиліттям (або можливо і більше). Розпочнемо з основних положень першої статті. Її структура включає наступні розділи: історія соціальної епістемології; класичні підходи; некласичні підходи; концепції соціального; теоретичні питання соціальної епістемології; питання інституційного дизайну в соціальній епістемології. Згідно цієї статті, соціальна епістемологія – це вчення про соціальні виміри знання чи інформації. Не існує одностайності у розумінні як терміну «знання», так і в тому, що стоїть за визначенням «соціальний» і якими мають бути мета і методи його вивчення.

Щодо оновленого варіанту, то він насичений проблемним колом галузі, основними концептами та напрямками. Здебільшого, протягом дисертаційного дослідження автор притримується цього розподілу й принагідно надається в детальне пояснення концептів. По причині цього, наразі присутній лише загальний перелік. Окрім поділу соціальної епістемології на класичну та некласичну (зовнішній), пропонують внутрішній, йдеться про три гілки соціальної епістемології: 1) свідчення та проблема експерта, 2) природа та епістемологія колективних агентів, 3) інституції та системи (наука, політика, право та мораль, як сфери, де присутні практики соціальної епістемології).

Перші зрушення в напрямку соціальної епістемології почалися у середині 1980-х, й асоціюються із істинно-орієнтованим «веритистським» підходом до соціальної епістемічної оцінки Елвіна Голдмана. Стів Фулер детально розробив свою відмінну позицію та започаткував журнал під назвою «Social Epistemology», що став головним для наукового дослідження з цієї тематики. У 1990-х з'явилися публікації монографій і глав, у котрих зверталися до різних гілок соціальної епістемології. Такий сплеск діяльності в соціальній епістемології підтримав журнал «Episteme» у 2004, своїм випуском про роботу в галузі.

Книга Е.Голдмана «Знання в соціальному світі» (1999) показала те, як класична епістемологія, з її акцентом на значенні володіти істиною і уникати хиби (веритистська характеристика), може бути застосована до області «соціального» без відмови від її традиційної строгості.

Підсумок передісторії соціальної епістемології показує, що соціальна епістемологія найбільше була інспірована двома головними теоретичними джерелами: Единбурзькою школою соціології науки (Б. Барнс, Д. Блур) та розробками філософів науки (М. Хессе, Л. Лаудан). І якщо в першій ми знаходимо початок оформлення соціальної епістемології, то другі вже були відповіддю на «сильну» Единбурзьку програму. До альтернативних джерел відносять, наприклад, емпіричні дослідження антропологів (К. Кнорр-Цетіна, Б. Латур) або таку гілку соціальної епістемології, як «феміністська (Х. Лонгіно).

Згадані інтерпретації так чи інакше спираються на досвід філософії і логіки ХХ ст., в сенсі використання зсувів в розумінні когнітивних вимірів людської діяльності як колективних, соціальних, історично обумовлених. Певний підсумок з цього приводу пропонує Дж. Роуз, як ще один факт щодо соціальної епістемології.

Філософські дискусії про науку оформились до кінця ХХ ст. в чотири головні підходи: 1) філософія Віденського кола (логічний емпіризм, поспозитивізм); 2) історичний раціоналізм; 3) науковий реалізм; 4) соціальний конструктивізм (сильна програма Единбургської школи, антропологічно-етнографічні дослідження, дискурсивний аналіз та ін.). Соціальна епістемологія

та інші соціально-історичні підходи до науки багато в чому народились на хвилі розчарування в постпозитивізмі.

Автори задаються питанням, чи об'єдналась критика позитивізму і постпозитивізму з рухом у бік комплексного соціально-історичного розуміння знання, пізнання, науки. Певна підтримка є, хоча вона не привела до суттєвого перегляду тези про вирішальне значення «методології» в справі продукування наукових істин. Всі автори наполягають на тому, що такі фактори можуть бути вирішальними в розумінні епістемічного чи когнітивного розвитку наукового пізнання. Такі фактори, як сітки і форми комунікації, інститути, ресурси чи матеріальна культура, впливають на те, що в якийсь момент говорять і думають вчені, але вони концептуально відрізняються від методологічних факторів, які керують науковою практикою; і вони не роблять внеску в прогрес, раціональність і/або істинність наукових досягнень [73, с. 27-28].

Отже, контекст соціальної епістемології допомагає по-новому поглянути на фундаментальні теоретичні і практичні питання соціальної обумовленості пізнання і знання з точки зору специфіки «групової раціональності».

Повертаючись до проблеми визначення змісту і статусу соціальної епістемології, Н.Мотрошилова вдало наводить позицію В. Уелстона, який з цього приводу вважає, що множина облич соціального, яке вводить різні соціальні змісти («social subject matters») замість епістемолога, який звертається до того, в що вірить (beliefs) індивідуальний когнітивний об'єкт, уможливорює соціального епістемолога, що може вивчати те, що ми (члени конкретної соціальної групи) знаємо, чи в що віримо. Це галузь, яка може розглядати знання, «зібране» або «втілене» в певних інституціях, дисциплінах або організаціях. А відповідно, існують соціально встановлені (санкціоновані та такі, що передаються) процедури та методи, котрі спрямовані на набуття знання чи раціональні вірування [73, с. 30].

Деякі коментарі виникають щодо можливих методологій для соціальної епістемології. Соціальна епістемологія використовує і формальну, і неформальну методології [145, с.3]. Вона досліджує епістемічні концепти і феномени за допомогою традиційних аналітичних технік, а також завдяки

використанню формальних підходів, серед яких аксіоматичний метод чи математичне і комп'ютерне моделювання. Емпіричні методології надзвичайно відомі в оцінці епістемічних результатів альтернативних епістемічних установ. Припустимість емпіричних методів вказує, що соціальна епістемологія не обмежується апріорними методологіями і дисципліни поза філософією можуть робити вагомий внесок. Колективні утворення (групи) і соціальні системи не є методами, але є чимось подібним до методів, а спільно оцінені їх «епістемічні» результати є засобами для епістемічної оцінки соціальних систем [162, с.26]. А вимога, до функцій експансіоністської соціальної епістемології полягає у тому, щоб бути пов'язаною з традиційною епістемологією, бути раціональним продовженням між системами і методами, які можна буде оцінити в межах однакових епістемічних результатів.

Отже, якщо вважати епістемологію як таку, що включає знання і обґрунтоване переконання і те, як вони позиціоновані в межах особливого соціального і історичного контекстів, то епістемологія стає соціальною епістемологією. Це узагальнена думка дослідників. Соціальна епістемологія продовжує за традиційною відображати оптимальні методи для формування індивідуального переконання, але вважає очевидним внесок інших людей, їх думок, тверджень, аргументів (міжособистісна соціальна епістемологія).

Соціальна епістемологія, як правило, визнає існування колективних доксистичних агентів (журі, комітети, інші групові агенти), котрі створюють судження своїх членів (колективна соціальна епістемологія). Вважає спільноти і суспільства системами і установами з системно-рівневими властивостями, що часто впливають на інтелектуальні результати членів (інституціональна соціальна епістемологія). Знання, істина, раціональність, обґрунтування може залишити орієнтири чи стандарти, тобто виступити критеріями, завдяки яким оцінюють соціальні й індивідуальні методи. Але соціальна епістемологія представляє новий клас методів і систем для аналізу і оцінки в епістемічних поняттях, а її альтернативність полягає у можливості вважати, що соціальні виміри знання створюють потребу перегляду прийнятих концептів знання, раціональності, істини і/або об'єктивності [164].

Філософи часто дорікають соціальній епістемології за використання методології соціології. Наведемо аргументацію О.Мамчур щодо цього, тому що вона розлога і аналітично глибока. Вона вважає, що оскільки підґрунтям для соціальної епістемології є характер взаємовідносин соціального контексту і наукового пізнання, яке реалізується у історії наукового пізнання та її сучасній практиці, то такі взаємовідносини поділяються на три рівні щодо сили й глибини впливу першого на друге: соціальна природа⁴, соціальна обумовленість⁵, соціальна детермінованість⁶ наукового знання. Перші два рівні входять до сфери інтересу традиційної соціології пізнання, а з переходу на третій рівень починається соціальна епістемологія [56, с. 47, 48].

Для С. Фулера у визначенні «соціальна епістемологія» також є важливим «зняття прірви» між сферами філософії та соціології, більше того, «можливість об'єднати філософію і соціологію». Таке об'єднання важливе в сенсі відповіді на запитання «наскільки філософські методологічні засади можливі соціально». Дослідження – це соціально-історичний процес, яким керує людина, за допомогою певних інструментів. Лише меншість серйозно цікавиться тим, чи можна порівняти засадничі методології філософів із соціальною організацією дослідження. Як представник меншості, автор вважає, що необхідно детально зрозуміти соціальну організацію «логіки дослідження» та логічного результату (продуктів) соціальної організації дослідження [145, с.ххv].

Автор пише як філософ науки, який захищає соціологію знання за умови, що філософію він вважає нормативною дисципліною, а соціологію – емпіричною (під емпіричним розуміються існуючі соціальні практики). Інтерація між епістемологією та соціологією знання в значній мірі антагоністична. З точки зору соціальної епістемології, причини такого антагонізму самі по собі досить цікаві, оскільки виводять на передній план низку питань стосовно постановки дисциплінарних меж дискусій [145,с.xiv].

---

⁴ Представили класичні німецькі філософи (Кант, Гегель): істинним суб'єктом пізнання виступає людське суспільство, на певному етапі розвитку, а не ізольований індивід [56, с. 48].

⁵ Йдеться про роль конкретних соціальних факторів і їх впливу на конкретний пізнавальний процес [56, с. 48].

⁶ Йдеться про самостійну роль в функціонуванні і розвитку наукових ідей, які здійснюють соціальні фактори. «Сильна програма» вважає соціально детермінованим як процедуру оцінки теорій, так і зміст наукових ідей [56, с. 50]

Можна заключити, що потреба в соціальній епістемології стала результатом міждисциплінарного розриву між філософією і соціологією. Йдеться про з'єднання соціальних практик з процесом соціального виробництва знання [103, с.692]. Синтез – це основне завдання, яке перед собою ставить Фулер, а істина і раціональність не єдині цілі існування практик виробництва знання.

З теоретичної точки зору важливість внеску Фулера полягає у визначенні певних утруднень з огляду на різні зрізи проблематики: філософія науки, епістемологія та соціологія науки. З іншого боку, він наголошує на важливості політичного, інституційно-організаційного, економічного контекстів для повного філософського розуміння і брак нормативності в їх соціологічних варіантах. Близька інтеракція між соціальною епістемологією та соціологією (наукового) знання (*sociology scientific knowledge*), якої притримується М. Кусч, присвячена емпіричному дослідженню соціальних вимірів знання й надає нове розуміння соціального виміру наукової і технологічної роботи на різних рівнях (Блур, Барнс, Коллінз, Макензі та ін.).

О. Мамчур прояснює використання термінів (соціології пізнання, соціології наукового пізнання, соціології науки), аби відрізнити їх сприйняття як плутанину чи ототожнення. Наведемо її міркування: сучасна соціологія пізнання складається із традиційної соціології пізнання (*Science Studies*) як культурологічного підходу до аналізу наукового знання (*naturalism*), (предмет дослідження – соціальні параметри пізнання) і соціальної епістемології (від традиційної соціології пізнання соціальну епістемологію відрізняє її зв'язок із епістемологією, соціальна епістемологія – це епістемологія, але не традиційна. На її думку, соціальна епістемологія міждисциплінарна, дисципліна, схожа на біофізику, біохімію, біосоціологію. Вона ні епістемологія, ні соціологія, ні просте поєднання цих дисциплін; це синтез, не стільки змісту, скільки методів однієї дисциплін при дослідженні об'єктів і процесів іншої. Сенс соціальної епістемології у застосуванні методів соціології до традиційної епістемологічної проблематики. Тому Соціальна епістемологія – напрям в соціології пізнання, який вважає, що традиційні епістемологічні проблеми повинні вирішуватися

методами соціології науки як дослідження інституціональних аспектів науки [56, с. 44-47].

С.Фулер підкреслює, що не зовсім приязні реальні відносини соціології та епістемології загострюються у питанні значимості одної для іншої. Чи, можливо, у питанні відсутності значимості, через ставлення до когнітивних процесів та їх соціальної організації, як до двох окремих суттєвих підходів. Завдяки тому, що пізнавальна діяльність є не єдиною організованою активністю, з цього не випливає, що вона можлива поза соціумом. Звісно, соціологічне знання засноване на ідеї, що ґрунтовне розуміння дає змогу розрізняти різні людські ідеї з усією унікальністю їх організації [145, с. 9].

Фулер ставить питання: чи потрібно разом із соціологією пізнання ототожнювати запитання «в чому суть пізнання» з відповіддю на питання «як слід організувати суспільство»? Класична епістемологія виявилася спроможною розглянути ці питання, тому, що вважалося, що їх соціальна концептуалізація, щонайменше для раціонально мислячих істот, що мало на увазі відсутність сторонніх впливів на поширення повноважень. С.Фулер вважає це яскравим способом виразити «ціннісну-нейтральність» наукового знання, оскільки воно може бути використане на підтримку багатьох різновидів цінностей. Саме процес отримання знання не схильний відбуватися всупереч реалізації цінностей. Основа рівноправності і користі, які дозволяють це знання – це рівний доступ до них кожним, щонайменше коли розглядати абсолютні гарантії їх застосування. Ефективність нейтрального та соціального наукового знання базується на їх доступності, яка не може обмежуватися лише декількома підготовленими особистостями. Доступність знання завжди пропагувалася як принципово відкрита для кожного. Її епістемічна варіативність проявляється в засвоєнні і трансформації.

Насправді, існує версія класичного підходу, який захищали Міль, Пірс, Дюї Попер, про те, що доступність наукового процесу зростає завдяки зростанню якості створення знання, згідно з рівнем взаємної критики підвищує шанси відхилення від певних цінностей у процесі пізнання. Отож, якщо і розвинувся «культ експертів», як були схильні вважати ранні соціологи, то

класичні епістемологи трактували це просто як прояв соціального інтересу. Можливо, вони мали на увазі самих творців пізнавальної теорії, вважаючи їх експертами, що забезпечують природний розвиток знання, рівність вигоди і успіху [145, с. 11].

Зрозуміло, що соціальна епістемологія невіддільна від епістемології як такої. Обговорення потребує інше: чи побудована соціальна епістемологія здебільшого на основі традиційної епістемології чи змінює саме її підґрунтя? Все-таки недосконалість обох варіантів і їх обмеженість може реанімувати лише поєднання напрацювання соціології знання з інструментами і техніками аналітичної епістемології і філософії науки. Смирнова слушно підкреслює, що постає проблема умов можливості і когнітивних меж «перехресної» взаємодії методів філософії та когнітивних наук в структурах міждисциплінарного синтезу» [99, с.61]. В соціальній епістемології завданням є дослідження процесів формування наукових понять із основ життєвого світу для соціального досвіду. А соціологічних (та інших когнітивно-наукових) методів для аналізу смислового змісту культурних артефактів людської діяльності недостатньо.

Вище ми наводили міркування багатьох представників російської гілки досліджень соціальної епістемології. На відміну від англо-американської гілки в межах російської школи більшість представників традиційно продовжують досліджувати проблеми соціології наукового пізнання, а не соціально епістемологічні. Але поворот існує, комунікація виступає сферою, де можна реалізувати симетричне дослідження, тобто дослідження суспільства через знання та знання через суспільство [2]. Невідворотною рисою при аналізі літератури з соціальної епістемології авторів і тої, і тої гілки є *«значне розходження ліній дослідження, концептуальних і методологічних рішень»*, що відбувається «в залежності від того, яке «обличчя», які сторони, сфери, механізми соціального світу маються на увазі і вивчаються з їх впливу на процеси набуття і опрацювання знання, тобто власне процеси пізнання. Варто врахувати перше: при факті «всіх розходжень в підходах, все ж ті, хто себе туди відносить, рідко поєднані під однією назвою, постійно полемізуючи один з одним. Це робить соціальну епістемологію живою, рухомою областю

досліджень, пронизаною полемікою, дискусіями. Та друге: багато чого із змістовного наповнення проектів соціальної епістемології залежить від того, до яких переважно теоретичних джерел, «класичних» чи сучасних, певні автори відносять свої дослідження» [73, с. 8].

В контексті основних концептів соціальної епістемології Е.Голдман пропонує поділ соціальної епістемології у формі трискладової схеми. Головна ідея та, що епістемологія включає оцінку різних рішень і виборів епістемічними агентами та соціальним системами. Епістемічні агенти чи системи – об’єкти, що стають центральними для схеми. Епістемічні агенти в сучасній епістемології – завжди індивіди, а те, що поза природою агента робить необхідним кваліфікувати його як соціального. Другий тип соціальної епістемології вважає групових агентів своїм предметом, як колективні сутності, які приймають доксамічне рішення чи вибір. Третій вид соціальної епістемології вважає своїм предметом епістемічні системи. Епістемічна система – це соціальна система, яка включає в себе різноманіття процедур, установ і форм міжособистісного впливу на епістемічні результати членів. Епістемічні системи і їх властивості можуть з’являтися і трансформуватися [159, с.2].

На його думку, існують різні способи, в які епістемічна діяльність може вважатися «соціальною». Один такий спосіб для агента полягає у тому, щоб базувати доксамічне відношення на тому, що ми можемо назвати «соціальним свідченням», що стосується висловлювань, меседжів, дій, чи думок інших людей. Відсутність особистого спостереження події, не руйнує можливості бути обґрунтовано переконаним в факті (на основі різних свідчень), що піднімає «основну проблему соціальної епістемології – залежність обґрунтованості (justifiedness) переконання від критерію обґрунтованої довіри до свідчення». Що, власне, і становить першу гілку соціальної епістемології⁷, присвячену *оцінці епістемічної якості доксамічних відношень індивідів, де використовується соціальне свідчення*. Вона зводиться до двох найбільш обговорюваних тем: проблема обґрунтування доксамічного відношення, яке

---

⁷ Поділ проблематики соціальної епістемології на три основних гілки, та підвиди проблем у кожній з них, використано із статті «Social epistemology», розміщеної у електронній енциклопедії з філософії Stanford Encyclopedia of Philosophy.

базується на свідченні; проблема «рівної розбіжності чи незгоди» (peer disagreement). Те, що робить першу гілку соціальної епістемології соціальною – це не характер докстастичних агентів, які вивчаються, а швидше, соціальний характер свідчення (пов'язаного з агентом).

Перший варіант соціальної епістемології – це індивідуальні докстастичні агенти, які отримали чи передали соціальне свідчення. Опцією вибору агентів-індивідів є докстастичні ставлення (IDA-individual doxastic agent). Докстастичний вибір індивідуального агента є первинною темою традиційної епістемології. Кваліфіковане у першому секторі соціальної епістемології як соціальне – це те, що докстастичний вибір зроблений в світлі соціального свідчення (соціальним є свідчення, якщо воно стосується актів комунікації з іншими). IDA соціальна епістемологія вивчає наступне: у яких станах соціальне свідчення є обґрунтованим чи виправданим переконанням? Які стани забезпечують його раціональність, а які стани дозволяють кваліфікувати як знання?

Друга гілка соціальної епістемології, навпаки, є соціальною в цілком відмінний спосіб. Вона соціальна через «визнання докстастичного агента соціальною чи колективною сутністю. Розпочинається вона із припущення, що існують групові сутності, котрі аналогічно індивідам також прагнуть докстастичних відношень. Коли група обґрунтовано приймає певне докстастичне відношення? Як це залежить – за умови залежності – від різноманітних докстастичних відношень членів групи? Цю проблематику та довкола неї вважають ядром другої гілки соціальної епістемології. На відміну від оцінки епістемічної якості докстастичних відношень індивідуумів, де використовується соціальне свідчення, центральна проблема другої гілки соціальної епістемології – це *оцінка епістемічної якості групових докстастичних відношень* (незалежно від походження).

Другий варіант соціальної епістемології - колективні докстастичні агенти (CDA-collective doxastic agent). Колективний епістемічний агент складається з членів, які самі по собі є індивідуальними епістемічними агентами. Колективні агенти приймають колективні рішення, які визначені рішеннями членів. Колективний агент може прийняти, відхилити, чи призупинити судження. Що

робить колективну епістемологію соціальною епістемологією, так це колективна природа досліджуваних агентів.

Третя гілка соціальної епістемології має ширший набір проявів, від соціальних систем до соціальних практик, інституцій, чи моделей інтеракцій. Наприклад, соціальна система формально може відібрати модель винагороди чи покарання для мотивації агентів у швидкості заняття певними діяльностями. Вибір між різноманітними процедурами можна оцінити в межах того, як «виконати» обрані процедури при продукуванні істинних суджень. Частота точності судження (в судовій системі), яке генерує система, факт різноманітних систем, мотивація плідності дослідження, яке продукує нове знання за допомогою системи винагороди можна вважати різновидами для цієї сфери проблематики. Крім прийнятих інституційних механізмів, такі самі запитання можна задавати щодо різноманітних моделей соціальної інтеракції, котрі також можуть генерувати істинні результати. Різні моделі комунікації, наприклад, та різні вибори учасників колективної діяльності можуть різнитися за рівнем свого епістемічного успіху. Які з видів систем чи практик є найкращими? До якої межі перегрупування експертів збільшує групову точність, та як слід ідентифікувати експертів? Ці питання формулюють третю гілку соціальної епістемології, яка на відміну від двох перших, оцінює *епістемічні наслідки* прийняття певних інституційних механізмів чи системних зв'язків. Під егідою третьої гілки соціальної епістемології можна виміряти епістемічну цінність надання переваги одній інституції чи системі швидше за інші [164].

Третій варіант соціальної епістемології – системно-орієнтована соціальна епістемологія. Цей тип соціальної епістемології досліджує епістемічні системи. «Соціальні системи важливі в межах їх впливу на епістемічні результати. Таким чином, 3 варіант соціальної епістемології - системно-орієнтований, (SYSOR (system-oriented) концепція). Ця форма соціальної епістемології досить субстанційно відходить від традицій. Епістемічна система – це соціальна система, яка поміщає соціальну практику, процедури, установи або моделі міжособистісного впливу, що впливає на епістемічні результати її членів. Епістемічні системи самі по собі не є колективним агентом. Системно-

орієнтована соціальна епістемологія зосереджена на тому, як соціальні системи можуть впливати на епістемічні результати, через вплив на соціальне свідчення, з яким стикається індивід» [159, с.4-6].

Зі спірного характеру зв'язку між нормативними і емпіричними вимірами дослідження виникають геометрична і діалектична моделі: «геометрична модель розглядає емпіричне як нормативно надане, діалектична вважає емпіричне викликом для нормативного подолання. Геометрична модель схиляється до характеристики світу в прийнятні способи, тоді коли діалектична модель схильна до характеристики правильними способами. На мета рівні це забезпечує два типи соціальної епістемології: Е. Голдмана і С. Фулера.

Геометрична соціальна епістемологія: основні поняття і принципи соціальної епістемології розвинені, обґрунтовані суто у філософському ключі, завдяки комбінації інтуїції, логіки і прикладів зі сфери емпіричного, філософськи - це парадигмальні випадки дуже широкого класу феноменів. У цьому контексті прикладна соціальна епістемологія є мистецтвом пошуку чи накладення характерних концептів і принципів на конкретні випадки. Аспекти випадків, які виключають ці судження, розглядаються як несуттєві чи суб'єктивні.

Діалектична соціальна епістемологія: основні концепти і принципи соціальної епістемології розвинені й обґрунтовані в дійсних контекстах knowledge production, що цікавлять соціальних епістемологів. Можна, взяти поточну knowledge production у якості емпіричного обмеження, щоб майбутнє виробництво знання могло врахувати його. В межах нормативної теорії (мета-теорії) представлене «утилітарне правило». Якщо люди, схильні до епістемічного режиму, живуть добре на підставі наслідків, що з нього витікають, тоді цей режим успішний. Питання в тому, як довго і наскільки якісно цей режим буде впливовим, перш ніж наслідки оцінять і продовжать ставити під сумнів. Тим не менше, все, що прогресує – в науці відбивається на мета-рівні підвищення відкритості і прозорості процесів прийняття-рішень, а не на об'єктивному рівні наближення до певної трансцендентної мети

дослідження, будь це істина, чи соціальне дослідження, зафіксоване з часом [145, с.xv-xvi].

Для порівняння, І. Т. Касавін виділив три гілки соціальної епістемології в Радянському Союзі:

1) методологічний (В. С. Стьопін, В. С. Швирьов, Е. Г. Юдін, Е. А. Маркова): об'єкт і структура наукової діяльності детермінують пізнання; «наукова картина світу» та «стиль наукового мислення» виражають розуміння соціально-культурного;

2) історичний (І. Т. Тимофєєв, В. П. Карцев, Т. А. Маркова): індивід і колектив в науці; соціальність є здатністю створювати внутрішні комунікативні і практичні структури;

3) епістемологічний (В. А. Лекторський): об'єкт та суб'єкт пізнання, пізнання та його дія в контексті комунікації [67, с.45].

Продовжимо огляд основних питань оновленої статті з енциклопедії [164], розпочатий на початку розділу. Перша частина соціальної епістемології, котру можна узагальнити як «свідчення та рівна розбіжність/незгода (peer disagreement)» піднімає наступні проблеми. Дискусії виникають довкола визнання соціальною епістемологією «свідчення як джерела чи способу отримати знання чи обґрунтоване вірування. В області епістемічних джерел, відмінність може бути встановлена між *базовими і не-базовими (похідними)* джерелами. При довірі змісту свідчення агент пізнання все-одно привілеює базові джерела. На основі цього виникає розрізнення локального та глобального редукціонізму, а також антиредукціонізму. Всі вони різняться по мірі визначення статусу свідчення. Відповідно редукціонізм конкретно-взятого свідчення, що ставить за мету надійність, чи редукція обґрунтування свідчення до обґрунтування базових джерел, що забезпечує надійність, чи те, що свідчення є основним джерелом іншого свідчення чи обґрунтованості, коли слухач не потребує позитивної причини для віри в проголошене мовцем» [164].

Інше важливе запитання в епістемології свідчення має функціональний характер, чи може свідчення генерувати швидше ніж просто передавати знання. Тут порівнюються обґрунтувальні статуси часово-відмінних вірувань й

висновується, що свідчення, аналогічно пам'яті служить пристроєм для збереження обґрунтованості від одного моменту до іншого. По-друге, для соціальної епістемології, знання і вірування в зміст (переконаність в істинності змісту) тісно зв'язані між собою. Так, при навчанні тому, в що викладач не вірить сам, вірування студента на основі свідчення має обґрунтований характер, тоді як сценарій передачі тези спотворюється, оскільки знання вимагає віри (переконаності) в зміст. По-третє, користуватися консультативними послугами експерта доволі розповсюджена практика сьогодення. Проте, вона ускладнюється при збільшенні кількості учасників, точніше експертів. Це проблема, яку Е.Голдман назвав «новачок/два експерти». Це ще один приклад, поряд із свідченням, коли завдання докстатичного агента полягає у вирішенні так/ні довіри іншій особі. По-четверте, дещо відмінним буде розгляд свідчення як «відсутності свідчення» чи «мовчання» як виду соціального свідчення. Своєчасність джерела, у якому не йдеться про повідомлення того чи іншого факту, можна розуміти мовчанням.

Нарешті, на завершення, «поряд із епістемічно-асиметричними взаємозв'язками агента і джерела інформації, соціальні епістемологи пропонують проблему «рівної незгоди» як приклад епістемічної симетрії між агентами. Контекст проблеми стосується подальшої позиції агента, після відкриття факту, що його власна позиція протилежна позиції іншого агента. Подальша позиція може розміститися на наступному спектрі від «примиренних» (кожен прихильний до зміни власної позиції на протилежну) до «непримиренних» (кожен вважає раціональним не змінювати власну позицію). Цікаво, що дослідник Г. Розен доводить, що «факт незгоди не означає не обґрунтованості міркувань. Епістемічна норма дозвільна, а не зобов'язальна чи примусова, в сенсі, що на основі того самого свідчення дозволені протилежні докстатичні відношення щодо пропозиційної змінної» [164].

«Природу і епістемологію колективних агентів» прийнято віднести до другої частини проблематики соціальної епістемології. Незвичним є те, що колективному агенту, при тому, що він не є індивідом, приписують мотиваційний та інформаційний стани, за якими стоїть приписування групових

доксастичних станів (вірування, зневіра, призупинення судження). Більше того, йдеться про умови набуття обґрунтованого статусу колективного вірування. Адже, при формуванні колективного вірування наявні дві сторони учасників, з одного боку група як єдність, з іншого – самостійно взяті члени. На простому рівні, індивідуальне стає колективним, коли більшість з індивідів підтримують певне вірування.

Слід відрізнити групове вірування від групової обґрунтованості чи обґрунтовальності (justifiedness) (у трьох підходах). Наприклад, діалектичний підхід Хаклі до групового обґрунтування доводить «релятивізацію групового обґрунтування до власних групових епістемічних принципів спільноти, оскільки не існує жодного вищого епістемічного стандарту за той, що виходить із локальної спільноти». Відмінно, в контексті істинно-орієнтованої традиції релаксбілізму (Е.Голдмана) та вертикально-сформованого (агрегованого) групового вірування, коли член групи стає автором вірування всього колективу, проте, «жодне групове вірування ніколи не може бути ідентичне віруванню члена (чи набором вірувань членів). Однак, воно може стати спільною «основою» для групових вірувань. J-статус (justificational status) групового вірування є функцією J-статусів вірувань членів. Згідно релаксбілізму, J-статус вірування індивіда визначений надійністю психологічного процесу (сів), який агент використав при формуванні (отриманні) вірування. J-статус групового вірування визначений надійністю агрегативного процесу, де стан вірувань членів є вхідними даними, а групові вірування – результатом. J-статуси членів детерміновані історією процесів формування вірування. J-статус групового вірування детермінований пропорцією членів мати вірування і зберегти їх доксастичні стани обґрунтовальними (justifiedly)». Третій підхід до групового обґрунтування представлений Дженіфер Лекі, що доводить, що «не всім членам групи потрібно виражати готовність спільно приймати причину, щоб кваліфікувати її саме як групову причину, оскільки повне відкриття свідчення разом з раціональним мисленням серед членів групи відповідає індивідуальним і груповим епістемічним нормативним вимогам» [164].

Соціальні епістемологи, як правило, виділяють п'ять сфер застосування теоретичних здобутків соціальної епістемології, відповідно для систем та інституцій: науки, політики, мережі Інтернет, права та моралі.

Голдман констатує, що наука є системою чи інституцією, яка використовує соціальні практики, котрі може досліджувати соціальна епістемологія, на предмет оцінки їх якості, щодо впливу на епістемічні результати наукової діяльності. З того часу як наука є парадигмою пізнавально-пошукової діяльності, епістемологія і філософія науки тісно пов'язані. Щонайменше з часу публікації «Структури наукових революцій» Т.Куна, наука стала вивчатися з соціальної точки зору [164].

В цьому контексті доречно згадати «Новий погляд на стару дискусію»⁸ саме так російська спільнота дослідників із соціальної епістемології характеризує погляд Фулера, його оцінку відомої дискусії між Т. Куном і К. Попером⁹. Книга Фулера «Кун проти Попера»¹⁰ може служити «прикладом застосування принципів соціальної епістемології для аналізу конкретного епізоду із історії і філософії науки» [103, с. 604].

Тема включає багато соціо-епістемологічних настроїв, завдяки чому заслуговує на поглиблений аналіз в подальшому у третьому розділі. Зазначимо лише декілька загальних положень.

Фулер звертається до «центральної для розуміння соціальної ролі науки проблеми відповідальності інтелектуалів за власні ідеї та досліджує проблему впливу походження ідей на їх оцінку – як наукову, так і етичну» [103, с. 239]. Дискусія є невід'ємною складовою філософського мислення, вона актуальна і в сьогоденні. Фулера цікавить зміст комплексу проблем, у яких автори не сходились. Розширення контексту і поглиблення історико-культурної перспективи змінює традиційне сприйняття ідейних ліній авторів на протилежні. Слід також враховувати факт несвоєчасного перекладу текстів

---

⁸ Дискусія Куна з Поппером порівнюється Фуллером до дискусії Планка і Маха. Де Планк-Кун захищають автономію науки, а Мах-Поппер захищають доступність науки для контролю суспільством і відповідальність вчених перед ним. Йдеться про сприяння політичної ситуації закріпленню позицій куніанців і підривання засад попперіанців [103, с. 608].

⁹ Дискусія Куна і Поппера в 1965 році в Лондонському університеті, завдяки ініціативі І. Лакатоса [103, с. 604].

¹⁰ Steve Fuller. Kuhn vs Popper. Revolution in science. Cambridge, Icon Books, 2003. 227 p.

авторів, що вплинуло на викривлене розуміння авторських позицій. [103, с. 606].

Співставлення Фулером критичного раціоналізму (Попера) з історичною школою в філософії науки (Куна) спричинене інтересом до соціокультурного та історико-біографічного контексту їх формування та до їх зворотного впливу на соціальну реальність. Йдеться про «подвійний вплив, а саме інституційної структури на цілі і норми дослідження, і вплив останніх на політичні питання, які звідси витікають. Це значимо, бо не так часто досліджується вплив епістемологічних концепцій на суспільство, особливо на політику, у порівнянні з доволі частою соціокультурною обумовленістю зазначених концепцій. Розрізняючи опосередкованість та безпосередність впливу, стосовно останнього Фулер піднімає важливу проблему «соціальної відповідальності», на прикладі Попера відповідального за свої ідеї та Куна, який не бажав цього робити. Інакшого типу є прямий публічний вплив інтелектуалів на політику науки і на політику взагалі»¹¹ [103, с. 612-613]. Опосередковано впливати можна через соціально-політичні стратегії і програми (мілітаризація науки, прагматизація освіти та ін.), безпосередньо – результуючись у соціально значимих вчинках носіїв ідей (позитивна і негативна відповідальність).

Питання негативної відповідальності Фулер пов'язує з таким особливим літературним жанром, як «критика інтелектуалів». Він використовує ідеї його прибічників як контраст для власних. Як і застосована соціальна епістемологія Фулера, так і застосована критика інтелектуалів мають точки перетину (розгляд питання про інтелектуальну відповідальність). Фулер намагається показати точки їх розходження. Для нього має значення те, чому у «критиків» прослідковуються певна частота інтересу до деструктивного більше ніж до конструктивного контексту. Чому це, перш за все, видно у неопрагматистів. Та чому це шкодить нашому правильному сприйняттю автора як цілісного образу.

Можна сказати, що критика інтелектуалів, як її розуміє Фулер, провокує те, що відчуття інтелектуальної відповідальності соціально подавлене. Архівні

---

¹¹ Наприклад, І. Лакатос виступав проти використання науки у військово-промисловому комплексі; С. Тулмін стверджував, що коли наука стає складовою управління і виробництва, то втрачає свою ідентичність і ціль [103, с. 613].

дані в письмовому вигляді, які тут надзвичайно важливі, рідко наявні, а отже, не дають свідчень про чіюсь підвладність. Коли є кінцевий результат можна припустити різне. Зокрема, неучасть як сприяння результату чи участь як перешкоду. Як вважає Фулер, йдеться про «трансформацію моральних настроїв», якій можна приписати характеристику «корисність». Однак, точно можна зауважити, що невловимість негативної відповідальності – це проблема, яку слід дослідити та вирішити, замість того, щоб вважати її підтвердженням неадекватності моральної оцінки.

Ігнорування того чи іншого аспекту в історії філософа не просто бажання Фулера подискутувати з неопрагматизмом, але й картина нашої залежності від цього ігнорування. В сенсі того, що власна думка автора про себе визначає розуміння його філософських напрацювань. Авторське саморозуміння відрізняється від позитивного сприйняття його ідей нами як філософами, як дослідниками. Позитивне сприйняття ідей чітко розрізняє суб'єкта і об'єкта інтерпретації. Це уможлиблює захоплення дослідженням певних тенденцій автора, не стаючи їх прихильником.

«Поряд із інтелектуальною відповідальністю чи, точніше сказати, паралельно присутній факт інтелектуальної колонізації» [114, с. 192]. Якщо дослідник не критично сприймає авторську позицію, а саме у її єдності життєвого і творчого зрізу, є загроза отримати інтелектуально-колонізоване розуміння автором себе самого за власну позицію дослідника. Наразі, Фулер пропонує розрізнити інтелектуальну відповідальність автора (на прикладі Куна), інтелектуальну відповідальність наставника/влади (на прикладі сприяння Конанта розвитку Куна як історика та теоретика науки). Проте, є ще й інтелектуальна відповідальність критичного читача (наприклад, читач статті), завдання якого відкриття нових дослідницьких горизонтів.

Отже, автором йдеться про специфіку соціальної епістемології як особливої теорії, з притаманними їй рисами, про дослідження, яке разом із епістемологією в цілому досліджує «знання», але має також і коло проблематики, яке б дало їй право називатися «соціальною епістемологією» свідчить розгляд її представниками наступних трьох напрямів в межах неї

самої, про які йшлося вище (вплив свідчення одного агента на формування вірування іншого, статус колективного агента та оцінка діяльності інституції чи системи для агента (індивідуального чи колективного)). Крім того, зображена одна із перспектив розгляду наукового пізнання в соціальній епістемології. В сенсі застосування теоретичного апарату соціальної епістемології до конкретного епізоду в історії філософії науки (Т.Кун і К.Попер). Як було виявлено з ідей Фулера, проблема відповідальності інтелектуалів за власні ідеї є центральною для розуміння соціальної ролі науки. Ним йдеться про вплив походження ідей на їх науково-етичну оцінку. Тобто те, як ми розуміємо ці дві концепції наукових революцій залежить від того, як саме вони сприйняті суспільством, бо це сприйняття має здатність деформувати наші концепції.

Н.В Мотрошилова у статті «Соціальна епістемологія: нові проблеми, дискусії і дихотомії» говорить про те, що «соціальна епістемологія» – одна із, напрямів і дисциплінарних дослідницьких областей західної думки, мало відома вітчизняним читачам. Власні дослідницькі інтереси авторки центруються довкола індивідуального, групового, соціального, агрегативного як рис знання. Іншими словами, це конкретизація проблематики щодо «групового знання». Перше, що зауважує Мотрошилова, що незважаючи на те, що тематика західної «соціальної епістемології», головним чином навколо робіт основних авторів (Блура, Фулера, Голдмана), вже презентувалася і обговорювалася в літературі (російській), все ж: «На жаль, не можу посилатися на вітчизняні дослідження, котрі в *систематичній формі* висвітлюють історію, сучасний стан, головні ідеї і концепції напряму» [73, с.5]. Хоч таке завдання не входило до завдань авторки, проте воно виявляється чи не найголовнішим для даної дисертаційної роботи.

Вище ми вже вдалися до характеристики досліджень із соціальної епістемології в його неоднорідності, в вигляді ліній аналізу, які розходяться. Це зауваження суттєве, зарано говорити про єдність соціальної епістемології як напряму. Водночас існує загальність у визначенні предмету і спрямованості соціальної епістемології різними соціальними епістемологами. Це свідчить про не високу глибину аналізу.

Аналіз соціо-епістемологічних праць наштовхує на деяке уточнення. Під «індивідуалізмом» (його, зазвичай, використовують аби розвести класичну та неklasичну епістемологію), здебільшого, розуміють факт заниженого значення соціального середовища (соціальних інтеракцій в межах систем та інституцій) для пізнання, тобто докстастичних відношень, до яких відносять як стан знання, так і не знання (belief, disbelief).

Дещо раніше вже йшла мова про цю характеристику, тому зупинимося на визначенні часто вживаного соціальними епістемологами терміну, а саме «докстастичного відношення» (doxastic attitude). «Докстастичне відношення – це під-вид пропозиційних відношень, в межах яких особа створює категоричні чи градуйовані судження, що стосуються істинності чи хибності їх пропозиційного змісту. Докстастичне відношення (правильне чи не правильне, точне чи не точне) постає як функція справжньої істино-значимості пропозиційного змісту» [164].

Епістемологія є ключовою для розрізнення сфери знання-незнання. Дійсно, думка, яку ми можемо приймати умовно (вірування) відмінна від тієї, яку ми приймаємо безумовно (знання). «Донедавна, епістемологія як вчення про знання і обґрунтоване «belief» – мала виключно індивідуалістичну спрямованість, з наголосом на оцінці докстастичних відношень belief(s) і disbelief(s) індивідів, та абстрагуванні від їх соціального середовища» [164]. Чого не скажеш про «belief» як один з ключових концептів соціальної епістемології.

З огляду на це, ми можемо зробити висновок про слідування соціальної епістемології в межах тенденцій, прийнятних для дослідження епістемології в цілому. Щоправда, із включенням інакшого, соціального аспекту знання. Що ж до специфічності соціальної епістемології, то це, начебто, спосіб для того, як «belief» може стати знанням.

Слід сказати декілька слів про причини, що спровокували дане дослідження. З огляду відсутності перекладів праць з соціальної епістемології українською чи російською мовами, а з іншого боку, насиченості першоджерел

такими термінами, як «knowledge», «belief(s)», «true belief(s)», «justified belief(s)», постала потреба їх осмислення та певних термінологічних уточнень.

Доречні зауваження, які мають відношення до наших питань, висловила Н. Мотрошилова в контексті аналізу соціально-епістемологічних ідей Е. Голдмана (засновника класичної соціальної епістемології). «Нетривіальність щодо «knowledge»: питання про конкретизацію виду знання та виправданість перекладу й розуміння «theory of knowledge» як «теорії пізнання». Запитує дослідниця і відповідає апелюючи до запитання («What is knowledge?») Е.Голдмана. Відповідь вона знаходить у Е. Голднера: «Knowledge, як воно розуміється тут, є «істинним віруванням (true belief)», отриманим за допомогою необхідних для цього інструментів, методів чи джерел; на які можна покластися; та які спільні з загальними властивостями істинних вірувань». «True belief» (без релігійного змісту) – «те, в що віряться» (Мотрошилова використовує пояснення Касавіна). «Justified belief» - підтвержене, перевірене знання, яке колись приймалося на віру. Англomовні «knowledge», «true belief», «justified belief» слід читати як «позначення знань самого широкого діапазону – від таких знань, в яких фіксується припущення, віра в те, що деякий зміст мав, має чи буде мати місце (belief), до підтверджуваної впевненості в цьому (true belief, justified belief). При використанні терміну «knowledge» діапазон сумнівів чи невпевненості редукується, знання розуміється як підтвержене, загальнозначиме. В подальшому осмисленні соціальної епістемології невірно було б стирати відмінності, використовуючи то «knowledge», то «belief» щодо того, що описується епістемічними проблемними сферами в обох випадках. Звідси, дослідниця пропонує наступні російськомовні еквіваленти: «knowledge» - «знание», «познание», а «belief (s)» - «верование», не в релігійному сенсі» [55, с. 221-222].

Щодо українського перекладу відчувається потреба у деякому уточненні. Якщо для терміну «knowledge», продовжуючи вищесказану лінію, ми без сумніву використовуємо терміни «знання» та «пізнання». Переклад українською дозволяє використовувати «переконання». Воно, здається, дуже вдалим для розмежування «belief» та «knowledge», де перше постає

«віруванням», яке характеризує, щось що сприймають на віру, не відміну від того, що вже підтвержене, тобто знання.

1.2. Класична і неklasична епістемологія: особливості підходів до осмислення проблематики

Соціальна епістемологія позиціонує себе як сучасний підхід до аналізу соціальної реальності та соціальних чинників людського пізнання. Тобто, її сфера охоплює шляхи, в які знання можна концептуалізувати як результат процесів, не лише епістемологічних, а й соціальних за характером. А тому, традиційне вилучення соціального тут не просто втрачає сенс, а вимагає необхідного його залучення для дослідження. Без цього аспекту говорити про соціальну епістемологію неможливо.

Л. А. Маркова у статті «Соціальна епістемологія, її витоки та сучасність» представляє спробу показати, в чому специфіка саме соціальної епістемології: «в характеристиці знання соціальною епістемологією, особливо чітко оголена проблема межі між соціальним і логічним. На прикладі епістемології, котра стала соціальною, можна показати, як змінюється вся система класичного мислення, як іншого значення набувають і інші його поняття» [61, с. 61].

Який зміст категорії «соціального» наданий представниками цієї галузі дослідження? Які наукові поняття соціальної епістемології формують структуру соціального пізнання? Які цілі соціальної епістемології? Хоч це і невичерпний перелік запитань, проте відповідь на нього вимагає ґрунтовного дослідження та аналізу цих проблем з огляду на їх розгляд як саме з позицій соціальної епістемології, так і з позицій оцінки місця соціальної епістемології в філософському знанні загалом.

Крім того, огляд різних підходів до соціальної епістемології має допомогти визначити, що по суті властиве соціальній епістемології: бути галуззю філософії, чи галуззю соціології, науковим проектом, чи культурною парадигмою, однозначно вузько чимось одним, або ж широко – всім одразу. Це проблема «статусу соціальної епістемології», визначення якої є одним із авдань даного дослідження.

Припустимо, що соціальна епістемологія справді є галуззю філософського знання, яка пов'язана з епістемологією. За визначенням Елвіна Голдмана, соціальна епістемологія – це «вчення про соціальні виміри знання чи

інформації. Щоправда, існує низка незрозумілостей, пов'язаних із визначенням терміну «знання», сфери «соціального», способу і мети того, яким повинно бути таке вчення» [183, с.121].

Соціальну епістемологію можна визначити також і як «філософську дисципліну, що досліджує шляхи і межі того, як знання і соціальні практики є соціальними. Термін соціальна епістемологія «відсилає» до досить специфічної галузі дискурсу, переважно англо-американської епістемології 80-тих років ХХ століття, включаючи фемінізм та філософію науки». Таким є визначення соціальної епістемології Мартіна Кусча (Kusch Martin) [183, с.122].

Зауважимо, що в межах соціальної епістемології постійно присутній поділ – «знавець» (knower) чи експерт (expert) та протилежний бік спектру – «непрофесіонал» чи необізнана людина в тій чи іншій сфері (layperson). Саме так трактують соціальні епістемологи думку Платона про те, як необізнана людина може визначити істинність почутого, не випадково, а обґрунтовано. Найчастіше, одним із найперших соціальних вимірів знання в історії філософської думки і вважають ідеї Платона з діалогу «Теетет».

Досить значну частину соціальної епістемології при обговоренні соціальної природи знання займає проблема «свідчення» (evidence, testimony), тобто соціально епістемологічний евіденціалізм¹². Свідченням вважають «ствердження розповідного речення мовцем для слухача чи публіки». Питання саме в якості такого знання (knowledge received through the words of other) та його рівності з особисто здобутим знанням (knowledge obtained via one's own cognitive resources) за допомогою сприйняття, пам'яті чи виведення. Філософи здебільшого погоджуються, що ми відкриваємо набагато більше знання зі «свідчень» та у взаємодії з іншими, але все ж довго вважали його (testimonial та evidential belief) другорядним.

---

¹² «Евіденціалізм» в епістемології Feldman є позицією, коли епістемічно обґрунтоване переконання суб'єкта пізнання, обумовлене свідченням. Відсутність переконання також епістемічно обґрунтована. «Doxastic attitude» - це обґрунтування наявності свідчення у індивіда [137, с. 15]. Релабілізм приділяє багато уваги теорії епістемічного обґрунтування. Епістемічно обґрунтованим переконанням є те, котре походить із процесу формування переконання, який надійно призводить до істинних переконань [137, с.25]. Надійність (reliability) – це фундаментальна властивість різних процесів формування вірувань [137, с. 26].

Мова йде не просто про перелік можливих напрямів соціальної епістемології. Слід цю тезу також застосовувати і до об'єкту її дослідження, неважливо як ми його назвемо, способом, у який знання є соціальним, виміром чи якимось по-іншому. Важливо, що він не один єдиний варіант, а їх декілька. Вказівка на конкретну позицію, яку займе дослідник галузі може виправдовувати його прихильність до тих чи інших ідей, а також одночасно дискредитувати в інших.

Якщо ми говоримо про контекст проблематики в цілому, то деякі з найважливіших відмінностей між соціальними епістемологіями можна сформулювати так: прихильність vs відхилення класичного аналітичного визначення знання як обґрунтованого істинного переконання; питання зв'язку соціальної епістемології з епістемологією, а точніше, класичною та некласичною епістемологією (де часто прийнято використовувати критерій «індивідуалізму»): наступниця вона чи доповнення; питання цілей соціальної епістемології.

До прикладу, це можна продемонструвати за допомогою двох позицій.

Л. Маркова припускає, що «можна взяти будь-яке з базових понять класики і, показавши його іншу роль в некласиці, зробити очевидною і неунікною трансформацію всієї системи. Так, поняття епістемології перетворюється в соціальну епістемологію, тобто в таке вчення про знання, яке передбачає наявність в ньому соціальних характеристик. А це вже є несумісним з класичним розумінням істини, об'єктивності, і всіх інших понять. Будь-які спроби все-таки включити знову сформоване поняття в класичну систему приводять лише до порушення її функціонування. Знання не може бути ні об'єктивним, ні істинним в тому сенсі, як це розуміється в класиці, якщо в нього включені соціальні риси, в тому числі й особливості вченого, який його отримав» [61, с. 60-61].

У соціальній епістемології неодноразово зустрічається така проблема, як проблема її взаємовідносин із всією гносеологічною традицією. В чому полягає проблематичність? По-перше, як зазначається різними авторами, соціальна епістемологія тут постає, як протиставлення всій традиції гносеології. По-

друге, «ярликом» здійснення такого протиставлення виступає явище «індивідуалізму». Розглянемо детальніше частину дискусій «індивідуальне-vs-соціальне» у їх зв'язку.

Н. Мотрошилова запитує «де, як не на перетині самодостатніх позицій проявляють себе проблеми та зароджуються відповіді? Не лише розмежування з традиційною чи традиціоналістською гносеологією, але й суперечки всередині «соціальної» епістемології, ведуться на лінії дихотомії: індивідуальне чи соціальне?» Результат розвитку соціальної епістемології характерний: почавши з різкої критики традиційної теорії пізнання за ніби то панівний в ній «індивідуалізм», соціальні епістемологи самі розділились на «індивідуалістів» і прибічників різних проектів «соціологізації» епістемології» [73, с. 10-11].

Дуже важливий висновок авторки для прояснення в дослідженні. «Індивідуалізм» як визначення позицій всіх представників класичної епістемології стає свого роду терміном-звинуваченням, пише Мотрошлова. Помилка полягає в нерозумінні чи забутті того, що *обидва дисциплінарних підходи – гносеології (епістемології) і соціально-історичних концепцій, в число яких входить соціальна епістемологія, - по природі своїй можуть і повинні бути не дихотомічно протилежними, а взаємодоповнюваними. Всезагальність передбачає не позасоціальність суб'єктів, а якраз інтерсуб'єктивне значення їх пізнання і знання, не їх позаісторичність, а якраз певну трансісторичність їх діяльності»* [73, с.13-15].

Не потрібно вважати проблему «індивідуальне-соціальне» невирішеною. Навпаки, слід дивитися на її вирішення крізь набір таких понять, як класична епістемологія, некласична епістемологія, соціальна епістемологія. Лише їх конкретизація дозволить виявити значення взаємодоповнення замість протиставлення.

Соціальна епістемологія не відходить від епістемологічних проектів минулого. Соціальні практики часто мають за мету пошук істини, вони можуть бути успішні чи ні, але те саме можна сказати і про індивідуальні практики. В соціальній епістемології «методи» можуть бути соціальними практиками. Класична епістемологія може розвиватися в дусі розширеної концепції того, як

істина може бути збережена, а саме, за допомогою продуманих соціальних та міжперсональних практик та інституцій [164].

Соціальна епістемологія є вчення про знання як соціальний предмет, тому важливим є поняття «контексту». В неklasичній епістемології контекст виробництва нового результату перестає бути емпіричною складовою пізнавального процесу (на відміну від класики), виникає ситуація «розмивання меж». Стає актуальним поняття контексту, визнання наявності соціальних характеристик в науковому знанні, що означає наявність спільного у суб'єкта і предмета його вивчення.

Практично кожен з авторів розглядає відносини соціальної епістемології з класичною епістемологією. Деякі автори вважають, що соціальна епістемологія виконує ту саму, основну функцію, що й класична епістемологія, хоча її було перусвідомлено занадто індивідуалістичною (щодо індивідуалізму класичної епістемології, сенсу та правомірності такої заяви, детально міркує російська дослідниця Н. Мотрошилова, пізніше її позиція буде викладена сповна) На думку інших авторів соціальну епістемологію слід відрізнити від класичної епістемології як більш відділену від неї дисципліну, яка б замінила епістемологію, як її розуміють традиційно.

Отже, припустимо, що складність і деяка невизначеність місця соціальної епістемології в науково-філософському дискурсі, ймовірно, може бути наслідком запозичення нею з нефілософського контексту. Але, навіть, якщо врахувати такий початок діяльності соціальної епістемології, то вказівка про те, що «будь-яка спроба організувати знання обумовлюється соціальною епістемологією того часу, коли це знання було створене», все-таки відсилає до дослідження сфери пізнання філософського характеру, хоч і доволі широкого. Основна проблема в філософському дослідженні знання – це «питання про структуру знання, про способи його виробництва і трансляції мають філософський смисл лише в зв'язку з питанням про те, що є знанням, як воно відрізняється від гадки (вірування), що можна в принципі знати і що знати неможливо» [124, с.7-9].

Іншими словами, говорить В.А. Лекторський, «справа не в тому, що вважати обґрунтуванням, а в тому, що насправді ним є, тобто відповідає об'єктивному стану справ. Популярна сьогодні концепція релаксативізму (прибічником якої є і соціальний епістемолог Е. Голдман) пропонує зрозуміти обґрунтування і знання з точки зору того, наскільки висловлювання (гадка) чи система висловлювань (гадок) допомагає суб'єкту орієнтуватися в реальній ситуації і формувати істинні судження про цю ситуацію. Для цього слід спиратися на надійні джерела отримання знань та надійні способи його обґрунтування» [124, с.16].

Існує припущення, що розгляд теоретичних засад всієї епістемології як частини філософського знання, зокрема дозволить прояснити її передумови походження соціальної епістемології, історичні особливості її появи.

Якщо звернутися до світової традиції, то «вузько, епістемологія – це вчення про знання та обґрунтоване переконання (justified belief). Якщо ж, говорити більш ширше, то епістемологія вивчає створення та поширення знання в можливих областях дослідження. Коли ми вважаємо епістемологію як таку, що включає знання та обґрунтоване переконання як вони позиціоновані особливо в соціальному та історичному контекстах, епістемологія стає соціальною (social epistemology). Здається, все просто. Однак, чим ширше визначення, тим воно складніше, а чим вважати соціальну епістемологію справа суперечлива. Одні дослідники вважають, що соціальна епістемологія є розширенням та переорієнтацією традиційної епістемології, а інші - що соціальну епістемологію слід віднести до радикальної частини традиційної епістемології» [164].

Соціальна епістемологія – це саме те «майбутнє» епістемологічної проблематики, яке стало дійсністю. Доречно згадати опис цієї дійсності В.А. Лекторським. Як зазначає філософ, епістемологія як «одна із найдавніших філософських дисциплін, сьогодні вступає в нову фазу розвитку. Її класичні проблеми не зникають, а стають більш гострими. Разом з тим і способи їх формулювання і обговорення суттєво змінюються. Це зв'язано з тим, що нині

проблеми пізнання і знання обговорюються вже не лише в філософії, але і в цілому ряді когнітивних наук, які інтенсивно розвиваються» [124, с.3].

Більшість авторів вирізняють два загальних підходи до епістемологічної проблематики: нормативний (normative), який прагне з'ясувати принципи, що виправдовують раціональне прийняття переконання, і «натуралістський» (naturalist), який виводить епістемічний статус переконання з тих умов, за яких воно набувається. Про це свідчить і «Європейський словник неперекладностей». Соціальна епістемологія представляє другий варіант. Натуралістська епістемологія приймає стратегію, яка полягає у вивченні властивостей процесу, що завершується формуванням знань. Можна знов таки розрізнити чимало значень, що їх набуває термін *натуралістська епістемологія* відповідно до того, яка вага надається раціональній оцінці й пошуку істини або описові психологічних і соціальних процесів формування знання. Тому досліджується поняття «надійного» (reliable) методу здобуття істинних переконань, аналізуючи когнітивні властивості, які дають суб'єкту змогу обробляти інформацію й міркувати. «Соціальна епістемологія (social epistemology) розвиває цей «реліабілістський» (reliabilist) підхід, вивчаючи роль соціальних факторів набуття знань і обґрунтованих переконань» [116, с.89].

Заради встановлення місця соціальної епістемології в філософському знанні слід сказати про деякі тенденції в епістемології. Розуміння характеру проблем теорії пізнання, її долі і можливого майбутнього передбачає аналіз двох її типів: класичного та некласичного, вважає В.Лекторський [39, с.103]. Оскільки ми підтримуємо цю позицію та соціальну епістемологію вважаємо одним із можливих майбутніх спектрів дослідження, то доцільним є застосування до соціальної епістемології схеми поділу «класичне/некласичне».

Якщо за вихідний пункт взяти поділ епістемології В.А. Лекторським на класичну та некласичну, то виникає запитання, де між цими двома її важливими етапами, можна розмістити соціальну епістемологію. В межах якої, до речі, Е. Голдман також пропонує дві частини: класичну та некласичну соціальну епістемологію (individualistic and social epistemology).

А отже, це також доволі дискусійна тема, оскільки є два варіанти її розв'язання. У тому разі, коли поділ соціальної епістемології на класичну та некласичну просто співпадіння, то ми повинні говорити про них, як про характеристики напряму, які ні до чого не зобов'язують. Тобто як про особливості саме соціальної епістемології. Якщо ж виявиться, що це притаманно напряму на зразок підтвердження його зв'язку з традиційною епістемологією, то мова вже йтиме про обов'язки та вимоги, яким відповідає чи не відповідає соціальна епістемологія, продовжуючи традицію.

Класичній епістемології, у її інтерпретації В.А. Лекторським, притаманні: гіперкритицизм, фундаменталізм, суб'єктоцентризм і наукоцентризм.

Гіперкритицизм задає тенденцію до того, що «теорія пізнання – це критика того, що вважається знанням в повсякденному здоровому глузді, в науці й інших філософських системах. Тому вихідною для теорії пізнання є проблема ілюзії і реальності, гадки і знання. Фундаменталізм відповідальний за статус як «головного розрізнення теоретико-пізнавальних концепцій на емпіризм/раціоналізм та психологізм/анти-психологізм». Суб'єктоцентризм говорить про те, що «факт існування суб'єкта є безсумнівним базисом для побудови системи знання». Наукоцентризм пов'язаний з приписуванням статусу класичної «теорії пізнання» саме у зв'язку з появою науки Нового часу» [39, с.104-109].

Соціальний епістемолог, напевне, сказав би, що лише гіперкритицизм, притаманний класичній епістемології сприяє розвитку соціальної епістемології. Інколи складається враження, що соціальній епістемології епістемологія класична потрібна для того, щоб зберегти власний авторитет. Паралельно з цим, часом здається, що соціальна епістемологія йде від протилежного. Якщо епістемологія класична відкидає гадку і визнає лише знання, то епістемологія соціальна є способом гадки стати знанням.

На відміну від класичної епістемології, некласичній епістемології (яка наразі перебуває у стані розвитку) притаманна діяльність, дещо у зворотному напрямку. На перший план виходить пост-критицизм, та відмова від попередніх тенденцій фундаменталізму, суб'єктоцентризму, наукоцентризму.

Пост-критицизм, якщо його розуміти у згоді із автором як «довіру суб'єкта до пізнавальної традиції як відправної точки, сприйняття теорії як колективного утворення, установка довіри до результатів діяльності інших та врахування конкуренції та дискусій таких традицій» [39, с.110], постає основою для соціо-епістемологічного дослідження.

Проект соціальної епістемології, у якому йдеться про колективний характер отримання знання, вивчення зв'язків між суб'єктами пізнавальної діяльності», а зв'язки передбачають комунікацію, соціокультурну опосередкованість, історичну змінюваність. Норми пізнавальної діяльності змінюються і розвиваються в соціокультурному процесі. В цьому зв'язку формулюється програма соціальної епістемології (що нині реалізується багатьма дослідниками в багатьох країнах), котра передбачає взаємодію філософського аналізу з вивченням історії пізнання в соціокультурному контексті». Теоретик пізнання повинен не «приписувати пізнавальні норми, а виявляти їх реальне використання в процесі колективної пізнавальної діяльності. Норми змінюються, а їх використання може бути неусвідомленим та мати суперечливий характер. Завдання філософа створити можливість для зміни суперечливих відношень та логічних зв'язків між ними.

Завершальною постає відмова від наукоцентризму зумовлена усвідомленням «різних типів та форм пізнання та їх взаємодії (поза-наукове та до-наукове), взаємна критика яких приносить збагачення для обох» [39, с.113].

Це важливо, оскільки будь-яка філософська концепція містить в собі теоретико-пізнавальну складову. Проблема в тому, що повсякденне знання набагато простіше у порівнянні з філософським та науковим. Якщо повсякденне знання оцінюється за «зручністю», то філософське за «істинністю».

Але, «так само, як термін «пізнання» однаковою мірою позначає пізнання звичайне та наукове, слово «епістемологія» позначає теорію пізнання часом у вузькому сенсі теорії наукового пізнання, часом у ширшому сенсі теорії пізнання загалом, без вирізнення її об'єкта. Цей останній сенс переважає в англійському терміні epistemology, який позначає вивчення пізнання та

обґрунтованості переконань, себто те, що також називається «теорією пізнання» та «гносеологією». У цьому розумінні терміна наука не становить ні єдиної, ані привілейованої царини епістемологічного дослідження, бо питання обґрунтованості переконань і знань так само постає у звичайному випадку суджень сприйняття, пригадування або переконань, сформованих на підставі свідчення іншої людини. Епістемологія, якщо розуміти її в цьому сенсі, покликана не описувати чи оцінювати конкретні системи аргументів чи доказів, а пояснити, в чому полягає обґрунтування (justification) істинних переконань, яке підносить їх до статусу знань» [116, с.89].

Відповідь на одну із ключових складностей при розгляді соціальної епістемології, на нашу думку, сформулював В.А. Лекторський, з чим не можливо не погодитись. «Між іншим, в ході розвитку соціальної епістемології виявилася неможливість обійтися без обговорення центральних проблем традиційної філософської епістемології. Адже прийняття того чи іншого когнітивного твердження визначається не тим, до яких домовленостей приходять індивіди, котрі взаємодіють (вчені, звичайні люди чи учасники спільної діяльності), а тим, наскільки це твердження орієнтує в світі, який ці індивіди досліджують і, де діють. Вірно, що сьогодні більшу частину інформації людина отримує від інших: безпосередньо чи опосередковано. Але вірно також і те, що різні джерела інформації відрізняються один від одного за ступенем надійності, наскільки їм можна довіряти. Питання про перевірку надійності джерела стає не просто теоретичним, але і практичним. Перевірити складно, але можна, наприклад, судовий процес. За відсутності прямих доказів, суддя може винести вирок на основі співставлення доказів в вигляді свідчень свідків, їх критичної оцінки. «Веритистську» версію (від лат. Veritas – істина) соціальної епістемології успішно розробляє відомий американський філософ Е. Голдман з групою учнів. Таким чином, традиційна епістемологічна проблематика віри, знання, істини виявляється центральною для так зрозумілої соціальної епістемології» [124, с.46].

Існує широке коло загальних підходів до соціальної епістемології. Приблизно, ці різні позиції можна розмістити на наступному спектрі. На

одному кінці спектру *класична (classical) соціальна епістемологія*, яка зберігає фокус традиційної епістемології на істині, раціональності, нормативності. Вона соціальна, оскільки зосереджена на соціальних практиках і інститутах, та їх епістемічних впливах на істинно-ціннісні переконання знавців. Соціальне виступає сферою між знавцями, яка характерна ситуації обґрунтованого прийняття когнітивним агентом тверджень та ідей інших агентів.

До авторів, котрі працюють в заданому ключі відносять Елвіна Голдмана (Alvin Goldman)¹³, Едварда Крейга (Edvard Creig)¹⁴, Міранду Фрікер (Fricker Miranda)¹⁵. Надалі, ми будемо повертатися більш конкретно до аналізу кожного з них.

На іншому кінці спектру – *некласична (anticlassical) соціальна епістемологія*, яка відхиляє чи заперечує традиційні епістемічні поняття істини, знання, обґрунтування. (Хоча некласичні соціальні епістемологи не відкидають радикально спосіб розуміння традиційною епістемологією цих концептів, вони суттєво відрізняються у своїх мотиваціях, традиціях і позитивних переглядах зазначених понять). Наприклад, соціальний вимір щодо знання, характеризує останнє, як «щось, у чому переконані» чи «інституційно-прийняте переконання спільноти, певної культури чи контексту. Повторно йдеться про визначення соціальних впливів, які несуть відповідальність за здобуття і розуміння знання. Серед прибічників виділяють Томаса Куна¹⁶, Стіва Фулера¹⁷, Мартіна Куц¹⁸.

---

¹³ Е. Голдман пропонує огляд і класифікацію класичної соціальної епістемології, її пізній захист. Ймовірно, перше застосування терміну «орієнтована на істину» соціальна епістемологія з'явилася у роботах Елвіна Голдмана (з кінця 1970-тих років до середини 80-тих.) В них автор пропонує поділити епістемологію на дві галузі індивідуалістичну епістемологію і соціальну епістемологію (epistemics). Кожна з них виходить із завдання визначити суть та оцінити процеси, методи й практики в умовах позитивного і негативного внеску для продукування істинного вірування. Однак, якщо індивідуалістична епістемологія визначає та оцінює психологічні процеси в епістемічного суб'єкта, то соціальна епістемологія визначає і оцінює соціальні процеси, в яких відбувається взаємодія епістемічних суб'єктів з іншими агентами, які виявляють каузальний вплив на їхні переконання. Комунікативні акти інших агентів та представників інституційних структур, які керують чи оформлюють такі комунікативні акти, стануть первинними зразками соціально епістемологічної практики, яка вивчається в рамках соціальної епістемології.

¹⁴ Е. Крейг захищає важливість взяття до уваги «соціального» проектами традиційної епістемології. Він вважає, що традиційний проект концептуального аналізу знання оманливий, а розуміння концепту знання вимагає дослідження того, як воно забезпечує фундаментальні соціальні потреби. Поняття «стану природи» показує нашу залежність від «хороших інформантів» звідки і виникає концепт «знання».

¹⁵ М. Фрікер наголошує на політичному вимірі класичної соціальної епістемології. Наша потреба в «хороших інформантах» започатковує певні норми довіри, які в соціо-політичному контексті призводять до несправедливого розподілу довіри. Так, важливим є вивчення цього типу епістемічної несправедливості, і наслідку політичного виміру соціальної епістемології.

¹⁶ Т. Кун найвпливовіший для розвитку некласичної соціальної епістемології, при тому, що сам Кун не приймав такої інтепретації своєї роботи. Поняття «неспівмірності» використовувалося для розвитку релятивістського

Різновидами неklasичної соціальної епістемології вважають *епістемічний релятивізм та соціальний конструктивізм*.

Крім того, є принаймні два автори, один з яких, Філіп Кітчер (Kitcher Philip)¹⁹, який прагне порівняти дві крайності соціальної епістемології, а Хелен Лонгіно (Longino Helen)²⁰ – зайняти компромісну позицію [164].

«Чому соціальна епістемологія є *справжньою (real)* епістемологією?» - це і назва однієї із статей Е.Голдмана і запитання, в якому ховається розуміння статусу і смислу соціальної епістемології як сучасної галузі наукового знання. Що таке соціальна епістемологія? Чи є соціальна епістемологія справжньою епістемологією (справжня – це та, яка зберігає традицію)? Окрім Голдмана запитує В. Олстон. Він стверджує, що багато матеріалів із книги «Знання в соціальному світі» можуть бути відхилені сучасними епістемологами як «не справжня епістемологія», бо це швидше сфера соціології, соціальної психології, чи їх філософських основ [162, с.1]. Таку заяву можна вважати одним із стимулів для продовження досліджувати Голдмана. Ну, а першочерговим стимулом дослідження, звісно, є взаємовідносини традиційної та соціальної епістемології. Власне, вже сама постановка вказує на відповідь (пріоритетність і межі взаємовідносин).

Е.Голдман вважає, що з одного боку соціальна епістемологія є гілкою традиційної епістемології, яка вивчає епістемічні властивості індивідуумів,

---

розгляду наукового знання, і багато соціологів науки поклалися на концепт зміни парадигми, щоб настояти на першості соціальних факторів над «чистим» пошуком істини в поясненні наукової зміни.

¹⁷С. Фуллер зобразив неklasичну соціальну епістемологію, яка відмовляється від зосередженості традиційної епістемології на істині. Він запитує: Як слід організуватись інституту науки? та Які наукові стратегії найкраще сприяють виробництву знань? Головний аргумент розходження Фуллера з традиційною епістемологією полягає у відхиленні твердження, що знання тягне за собою істину. Знання – це соціальний статус, який тягне певні привілеї, а завдання соціальної епістемології оцінити призначення цих привілеїв.

¹⁸ М. Куц запропонував версію соціальної епістемології, яка відкидає позицію реалізму і об'єктивізму щодо істини і обґрунтування. Епістемічний релятивізм і соціальний конструктивізм є видами неklasичної соціальної епістемології. Знання – це соціальний статус: знати означає ділитися узгодженими поглядами спільноти і бути усвідомленим членом спільноти в її основі.

¹⁹ Ф. Кітчер порівнює класичний та неklasичний види соціальної епістемології, для захисту класики. «Мінімальна соціальна епістемологія», на основі якої індивідуальні агенти є головними носіями знання. Завдання соціальної епістемології визначити як соціальні процеси і інститути сприяють чи заважають набуттю знання індивідуальностями.

²⁰ Х.Лонгіно прагне знайти золоту середину між цими двома крайностями. Знання призначене репрезентувати цю золоту середину між класичною і неklasичною соціальною епістемологією. Зберігає класичну нормативну відмінність між знанням і просто точкою зору, і в той же час наголошує на потребі соціалізувати наш концепт знання і замінити традиційне поняття істини і обґрунтування на такі поняття соціалізації як конформація і епістемічна прийнятність.

котрі є виникають з їх взаємин з іншими, а також епістемічні властивості груп або соціальних систем (мова йде про передачу знання або обґрунтування однієї особи іншій). Зовсім інша перспектива «соціальної епістемології» стосується постмодерністських рухів, соціологічного вчення в науці, культурологічних вчень, які своєю метою ставлять заміну традиційної епістемології на радикально відмінні питання, передумови та процедури. Згідно першого тлумачення: соціальна епістемологія є добросовісною частиною сучасної («справжньої» епістемології). Згідно з другим – вона не є частиною епістемології взагалі [158, с.1].

Окрім систематизованого поділу соціальної епістемології Голдмана на класичну і некласичну, який вже прийнято вважати традиційним та усталеним, автор також розділяє концепції соціальної епістемології на 3 типи. Критерієм поділу виступають їх взаємини з традиційною (сучасною) епістемологією: ревізіонізм (revisionism), презерваціонізм (preservationism), експансіонізм (expansionism). Ревізіонізм – це не «справжня» епістемологія. Тоді як презерваціоністська (близька традиційним парадигмам сучасної епістемології) і експансіоністська (незнайома сфера) форми соціальної епістемології заслуговують бути чесними гілками соціальної епістемології (порядок і інтерес вивчення у відповідь ступеню віддаленості від справжньої епістемології). Власне, і називає він їх не просто так. Кожен з англійських еквівалентів вже несе підтекст про його тип, а саме: перегляд, захист та поширення принципів традиційної епістемології з точки зору соціальної епістемології [162, с.2].

Щоб оцінити перспективи соціальної епістемології, треба мати на увазі ключові риси епістемології в цілому. Це, за Голдманом, каталог рис, що складається з шести уточнюючих постулатів, на основі яких підтверджується чи спростовується зв'язок традиційної і соціальної епістемології:

- епістемічні агенти виключно індивідууми;
- епістемологія вивчає епістемічну оцінку нормативності, представлену такими концептами, як виправданість, раціональність, знання;
- нормативні стандарти раціональності і виправданості не просто конвенційні чи релятивістські, але мають певний тип об'єктивної вагомості;

- центральні поняття епістемічного досягнення – знання і обґрунтування (тягнуть за собою істину чи близько посилаються на істину);
- істина передбачається щоб бути об'єктивною, в значній мірі незалежна від розуму;
- центральна справа епістемології – критичне дослідження доксистичного прийняття рішення (DMM – doxastic decision making): прийняття, збереження, перегляд вірування і інших доксистичних відносин [183, с.2].

Для веритистського аналізу сучасної науки, в контексті своєї і не тільки соціальної епістемології, автор пропонує 6 характеристик науки, що роблять її відмінною від інших практик і областей, що також описують важливі риси сучасної науки.

1. Наголос та *точності* вимірювання, *контролі* тестування, спостереження, включаючи філософію, систему наукового пізнання, і технологію для потужнішого спостереження.

2. *Систематичний і складний набір принципів виводу* для зображення висновків щодо гіпотез зі спостережень експериментальних результатів.

3. *Сортування і поширення* джерел сприяє науковому дослідженню і спостереженню.

4. *Система кредитування та винагороди* забезпечує стимули для працівників займатися науковим дослідженням і поширювати зусилля в вибраних вказівках.

5. *Система поширення* наукових відкриттів і теорій, а також *критична оцінка* таких пошуків і теорій.

6. Використання *експертизи* як специфічної області в прийнятті рішень щодо поширення, розподілу ресурсу і винагороди.

З цих характеристик лише останні чотири є соціальними, на думку Голдмана. Тому соціальна епістемологія науки повинна оцінити чи є соціальні аспекти науки корисні чи шкідливі для неї і те, якими є перспективи веритистської цінності різних соціальних наукових практик.

Ревізіоністи хоч і часто використовують мову «знання», вона для них не тягне за собою істину, а просто те, в що вірять (в чому переконані). Такі дослідники багато обговорюють головних принципів традиційної епістемології. Їх можна було б назвати соціальними епістемологами, якби не велика прірва у їх розумінні істини з традиційно-епістемологічним. Тим не менше, є три типи діяльності, кожна з яких має соціальний сектор і вважається традиційною епістемологією: доксамічне ухвалення рішення з соціальним свідченням, збір соціальних свідчень, доповідь та комунікація з інформаційним смислом (твердження, дебати, аргументація).

Тема експансіоністської соціальної епістемології зосереджена на визначенні точності і надійності свідчення співпраці. Експансіоністська соціальна епістемологія варіативності систем не потребує обмежуватися оцінкою всіх соціальних систем чи інституцій, таких як загально-правова система судового вироку. Вона може зосередитися на відборі аспектів соціальних систем. Наприклад, свобода слова є засобом перевірки визначення істинності соціальних систем, найкращий соціальний механізм для створення «веритистськи» добрих результатів.

Отже, що подальша доля соціальної епістемології вирішується з огляду на те, якими розглядати її взаємовідносини з класичною епістемологією. Залежно від того, чи розглядати соціальну епістемологію продовженням чи запереченням епістемології, в межах самої соціальної епістемології виділяють її класичну і некласичну частини.

Соціальна епістемологія прагне визначати і оцінювати соціальні процеси, в яких відбувається взаємодія епістемічних суб'єктів з іншими агентами, які виявляють каузальний вплив на їхні переконання. Комунікативні акти інших агентів та представників інституційних структур, які керують чи оформлюють такі комунікативні акти, стануть первинними зразками соціально епістемологічної практики, яка вивчається в рамках соціальної епістемології.

Проблема подолання емпіризму для соціальної епістемології залишається актуальною, тому оперуючи поняттями контексту і межі Л. Маркова бачить її наступне розв'язання. «соціальні моменти, забезпечують індивідуальність

отриманих в науці результатів. Формування в минулому столітті течій на основі спілкування між авторами наукових відкриттів замість узагальнення готових результатів виявило дві особливості мислення нового типу. З одного боку, спілкування може бути лише між суб'єктами, котрі відрізняються один від одного, інакше це буде один суб'єкт, який не матиме з ким спілкуватися. З другого боку, щоб спілкуватися, потрібно мати щось спільне. Ось це спільне, котре передбачає комунікацію різних індивідів, і стає основою нової логіки, наділяючи її властивістю всезагальності [61, с.72]. Спільне народжується з середовища, з контексту, де ще відсутнє і загальне, і конкретне, де між ними стерта грань, суттєва для класики.

Доповнюваність обох підходів стала «міждисциплінарною» взаємодоповнюваністю: поряд з гносеологією (епістемологією), стали з'являтися, розростатися в об'ємі і значенні соціально-філософські, соціологічні (інколи на межі з філософією, логікою) дисципліни чи дисциплінарні області. Цілком зрозуміло, що вони самовизначались на відміну від існуючих раніше підходів і дисциплін [73, с.16]. Сучасну соціальну епістемологію вважають розділом неklasичної філософії, якому притаманне скептичне ставлення до таких категорій класичної епістемології, як істина і раціональність. Тоді, як в цілому соціальна епістемологія зберігає «спадкоємність» із класичною теорією пізнання, як сфера конкуренції різних теоретико-пізнавальних концепцій на тему різного поєднання класичної чи неklasичної епістемології.

Е.Голдман, як один із самих відомих авторів напрому, пише, що соціальна епістемологія – це багато розгалужена дисципліна. Різні теоретики застосовують відмінні підходи, і вибір позицій доволі різноманітний, часто ортогональний по відношенню один до одного. Підхід, якому він надає перевагу, полягає в дослідженні соціальних практик в термінах їх впливу на процес набуття знань (*Knowledge in a Social World*, Oxford, 1999). Автор упевнений, що його підхід наділений, принаймні, двома перевагами: він зберігає спадкоємність по відношенню до традиційної епістемології, яка історично фокусується на знанні; і він перетинається з інтересом до

практичного життя, яке різнобічно впливає на те, що люди знають чи чого не знають. Але можливі й альтернативні підходи [73, с.5].

І на завершення, влучним вважаємо думку В.А. Лекторського про «трансформацію» як характеристику сучасного стану епістемології [124]. Результатом цієї трансформації, на нашу думку, і її підтвердженням є поява і розвиток соціальної епістемології. Втім, про певну сприятливу атмосферу для появи соціальної епістемології більш впевнено можна говорити з моменту появи неklasичної епістемології.

Висновки до розділу 1

Соціальна епістемологія як новий сучасний напрям філософських досліджень пов'язана з широким колом когнітивних та соціально-гуманітарних наук, в межах яких пізнавальний процес постає з міждисциплінарних позицій, що в свою чергу дозволяє репрезентувати і прояснити засади формування соціальної епістемології як синтезу філософських та спеціально-наукових концепцій.

Проведений у розділі аналіз соціальної епістемології як нової галузі міждисциплінарного дослідження спрямований на виявлення та осмислення актуально-дискусійних питань, які виникають як стосовно назви, мети, досліджуваної проблематики соціальної епістемології, так і її філософської приналежності. Огляд різних підходів дозволив визначити, що більш природно для самої соціальної епістемології. Тому запропонована спроба розв'язання проблеми «статусу соціальної епістемології» як філософської дисципліни, визначення якої є завданням даного дослідження.

Соціальна епістемологія не є ні соціологією, ні епістемологією, ні їх простим поєднанням. Соціальна епістемологія представлена як методологічний синтез, коли методами соціології досліджується проблематика епістемології. Що говорить про відчутний внесок соціології науки разом з аналітичною епістемологією і філософією науки.

Найпоширеніше визначення соціальної епістемології як вчення про «соціальне» у його стосунку до знання, соціальні чинники знання, соціальні виміри знання активує друге важливе запитання, що розуміти під «соціальним». «Соціальне» із соціальної епістемології є складником «соціальності» в філософії, але це вузьке розуміння. Його специфіка вимірюється соціальним свідченням, «колективним» знанням та впливом системи на знання індивіда чи групи. Колективне, міжособистісне знання не відкидається, а виходить на перший план дослідження.

В соціальній епістемології неодноразово зустрічається така проблема, як проблема її взаємовідносин із всією гносеологічною традицією. В чому полягає проблематичність? В визначенні того, чи продовжує соціальна епістемологія

традицію епістемології чи радикально відходить від неї. Інколи складається враження, що соціальній епістемології епістемологія класична потрібна для того, щоб зберегти власний авторитет, а сама соціальна епістемологія йде від протилежного. Якщо епістемологія класична відкидає гадку, і визнає лише знання, то епістемологія соціальна є способом гадки стати знанням.

Отже, питання щодо соціальної епістемології не вирішується без огляду на те, якими розглядати її взаємовідносини з класичною епістемологією. Залежно від того, чи розглядати соціальну епістемологію продовженням чи запереченням епістемології, в межах самої соціальної епістемології виділяють її класичну і некласичну частини. Однак, класична соціальна епістемологія та класична епістемологія, а також некласична соціальна епістемологія та некласична епістемологія є ознаками різних традицій. Спроба провести між ними паралелі доводить, що про певну сприятливу атмосферу для появи соціальної епістемології, більш впевнено, можна говорити з моменту появи некласичної епістемології.

РОЗДІЛ 2. КЛАСИЧНА І НЕКЛАСИЧНА СОЦІАЛЬНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ

2.1. Проект соціальної «епістеміки» Е. Голдмана

2.1.1. «Веритизм» як ознака класичності епістемології Е.Голдмана

Некласична епістемологія вимагає нового чи точніше оновленого тлумачення природи знання. За таких обставин, надзвичайно актуальним і необхідним постає аналіз концептуально-теоретичних засад однієї сучасної області дослідження пізнавального процесу, а саме «соціальної епістемології».

Актуальність цього розділу дослідження можна розкрити у наступному порядку. Розрізняють теоретичне та практичне значення соціальної епістемології. Для філософського дослідження більше зацікавлення викликає саме теоретичне значення соціальної епістемології, концептуальним ядром якої є теза про «соціальну природу і соціальну обумовленість пізнання» [103, с.5]. Що і визначає одне з головних завдань соціальної епістемології – зрозуміти, про яку «соціальність» йде мова в контексті філософського аналізу знання (уточнення про соціальність зазначалися у першому розділі).

Поява низки нових гуманітарних наук і формування нової ролі філософії в діалозі з науками, спричинили набуття міждисциплінарністю некласичних рис. За рахунок чого, відбувається вже не лише односторонній процес (ідейні та методологічні запозичення з інших наук), а й методологічна рефлексія, яка проблематизує предмет і метод, котрі виходять за межі однієї дисципліни. При цьому філософський аналіз пізнання також не просто засвоює здобутки інших наукових дисциплін, але й включається в методологічні дискусії з приводу понять і проблем, значимих для епістемології. Крім того, погодьтеся, що штучний перехід від понять істини, нормативності – це шлях мінімізації філософії в аналізі знання, який прагне подолати і переосмислити соціальна епістемологія. Наприклад, російське філософське товариство прагне зробити крок вперед, «знімаючи конфронтацію класичної і некласичної епістемології,

представляючи постнекласичну теорію пізнання, яка зберігає роль філософії і визнає міждисциплінарну взаємодію» [103, с.10].

Як показано в першому розділі, соціальна епістемологія – це вчення про соціальні виміри знання чи інформації. Не існує одностайності у розумінні усіх включених термінів. Звідси і беруть початок усі методологічні непорозуміння з приводу різних можливостей. Можливості філософської епістемології і соціальної епістемології, можливості виключно дескриптивної епістемології.

Мета даного розділу полягає у визначенні теоретичних засад та понятійного апарату соціальної епістемології А.Голдмана, чий соціально-епістемологічний огляд неодноразово включає поняття міждисциплінарності (interdisciplinarity) в різні контексти.

Довгий список міждисциплінарних дослідницьких зусиль призначений підкреслити той факт, що «помилково встановити виразні лінії-межі між дисциплінами. Такі лінії ховаються за фактом, що багато важливих досліджень відбувається на перехрестях окремих дисциплін. Не зовсім правильно наполягати на тому, що такі перетини призначені тільки для однієї дисципліни. До якої гілки філософії слід віднести розглянуті теми? Найбільш ймовірний кандидат – це епістемологія. В більшості випадків, клас соціальних об'єктів оцінюються (або керівні принципи для їх оцінки) за характерним епістемічним критерієм. Якій іншій гілці філософії належать ці дослідження, як не епістемології? Щоб бути справжньою епістемологією такі дослідження мають використовувати епістемічний критерій оцінки» [159, с.27].

У 1975-1976-х роках позиція Голдмана включала «мультидисциплінарну концепцію епістемології, яка складається з двох головних частин: індивідуальної епістемології та соціальної епістемології» [155, с.4]. Індивідуальна епістемологія пов'язана з когнітивними науками, в той час, як соціальна епістемологія пов'язана з тими соціально-науковими та політичними дисциплінами, які вивчають знання в його соціальному та інституційному контекстах.

Припустимо, проблематика експансіоністської соціальної епістемології дійсно сфера інших дисциплін, а не філософії, то чи не праві тоді критики, які

стверджують, що проблематика соціальної і традиційної епістемології далекі одна від одної? Чи не повністю відмінні ці дисципліни від філософії? Автор вважає, що ні: «зазначені проблеми частково належать до різних дисциплін. Що не тягне за собою факту повної відокремленості від філософії; вони належать філософії також. Кілька пар цих дисциплін перетинаються в зазначених моментах. Всі з цих галузей мають теоретичні чи формальні напрями в філософії. В багатьох з цих міждисциплінарних досліджень, певні індивідууми спеціалізуються на теоретичній стороні галузі, інші на практичній. Кожен усвідомлює, що задовільне вирішення питань вимагає різного виду кутів зору для необхідного розуміння» [162, с.27].

Розробляючи основи базових (generic) соціальних практик, Голдман користується математичним апаратом. Згідно з теоремою Т. Байєса, ймовірність події А при умові, що відбулася подія В. У Голдмана – ймовірність події (A=X) при умові, що наявне свідчення про цю подію чи гіпотеза про неї (В- свідчення, що Х відбулась). Ступінь володіння знанням корелює зі ступенем впевненості індивіда у об'єктивно істинному твердженні. Застосування теореми Байєса до вторинних ймовірностей (ймовірність правильності свідчення чи передбачення) завжди підвищує ступінь володіння істиною.

Сучасні розробки проблематики соціальної епістемології виходять із множини концепцій та методологій, які потребують аналізу з позицій сучасності. Доречно зауважити, що таке прагнення (подолати і переосмислити штучний перехід від понять істини та нормативності) притаманне не всій соціальній епістемології, а лише класичному підходу в її межах, виділеному американським соціальним епістемологом Елвіном Голдманом.

Цілісність свого бачення пізнавальної картини Голдман викладає у двох працях «Epistemology and Cognition» та «Knowledge in a Social World». З огляду на надання природі пізнавального пошуку спільного та інтерактивного характеру, автор вважає, що «індивідуалістична епістемологія потребує соціальної копії - соціальної епістемології. Напрацювання класичної соціальної епістемології як спрямування спираються на працю Е. Голдмана «Знання в соціальному світі».

Ця робота поділена на три частини. У першій автор закладає основи його «веритистської» соціальної епістемології. Мета веритистської соціальної епістемології – оцінка соціальних практик у відношенні до інших факторів, що сприяють чи шкодять досягненню істини. Друга частина присвячена застосуванню веритистської соціальної епістемології до 4 різних типів загальних соціальних практик: свідчення, аргументація, інформаційна технологія та регулювання мови. Третя частина – це дослідження спеціальних областей, де соціальні практики прцюють, а саме – наука, право, демократія і освіта. Тобто, структуру книги можна зобразити наступним чином: основи концепції, виокремлення ключових елементів (соціальних практик) на фоні інших та використання загальних типів соціальних практик та їх сфер дії.

Зазначену книгу можна вважати першим етапом соціальної епістемології Е. Голдмана. Щодо другого етапу, то це своєрідна відповідь (ряд статей) на реакцію наукової спільноти, яку викликала книга.

У «Знанні в соціальному світі» Голдман намагається пояснити суть позиції постмодерністів і соціальних конструктивістів (тобто представників некласичної соціальної епістемології) називаючи їх «веріфобами» (*verifobes*, від лат. *veritas*), через їх неприязне ставлення чи відразу до істини. І як протилежну групу вирізняє «веріфілів» (*verifiles*) серед сучасних епістемологів, які полюбляють істину, чи, принаймні, роблять зручним взаємовідносини епістемології з концепцією істини. Традиційні епістемологи припускають, що істина чи хиба суджень робить їх тими чи іншими *truth-makers*.

Що дає соціальній епістемології поділ на «*verifobes*» та «*verifiles*»? «Веріфоби», принаймні в соціології науки, зацікавлені в соціальному поясненні різних пов'язаних із знанням епізодів, щодо конструювання знання. Запропоновані пояснення навмисно не посилаються на будь-які істиннісні значення в питанні вірувань – це основний принцип «сильної програми» Блура і Барнса. Чи є здійсненою соціологія науки, яка повністю відкидає істину? Чи є «веріфоби», які послідовно дотримуються такого проекту? Ні. Пояснення повинні викликати події і процеси, які дійсно мали місце, і якщо це каузальне пояснення, то воно повинно бути істинним, щоб причини могли впливати на

об'єкти пояснення. Це говорить, що повсюдна відмова від істини не може співіснувати з їх власними науковими проектами [158, с.3-4].

Крім Голдмана істинно-орієнтовану перспективу соціальної епістемології науки також розвивав Філіп Кітчер. Одна з його головних теорій стосувалася розподілу когнітивної праці (можливо для наукової спільноти краще розділити стратегію розробки між різними членами спільноти, ніж усіма одночасно). Оптимально прикладені зусилля науковою спільнотою ведуть до того, що буде отримано більше істинних відповідей на важливі наукові питання. У праці «Досягнення науки» (1933) методологія наукового міркування і його сприйняття здійснюється завдяки «консенсусній (узгодженій) практиці. Це соціальна практика, яка базується на індивідуальних теоріях ймовірних індивідуальних переконань та елементів індивідуальних практик, спільних для всіх членів спільноти. «Віртуальна» консенсусна практика генерується перевагою методології над авторитетом інших вчених.

Феміністська епістемологія часто охоплює ідеї соціальної епістемології. Багато з її представників наполегливо критикують традиційну епістемологію, але щонайменше декілька з них займають фундаментальну, істинно-орієнтовану позицію. Наприклад, Елізабет Андерсон детально розглядає феміністську епістемологію як галузь соціальної епістемології, а Міранда Фрікер також приймає підхід до соціальної епістемології, який має класичні корені.

Серед ключових рис соціальної епістемології Голдман відзначає «взаємодоповнюваність». Згідно з М. Куц, Голдман перший представник комплементарного підходу в соціальній епістемології, яка характеризується чітким розмежуванням між соціальним і індивідуальним аспектами знання. Індивідуальна епістемологія зосередилася б на вигідних психологічних і пізнавальних процесах в епістемічних агентів, в той час, як соціальна епістемологія зосередилася б на соціальних чи інституціональних контекстах епістемічних практик, таких як взаємодія між агентами для ідентифікації та оцінки соціальних та комунікативних процесів. Підхід взаємодоповнюваності також відображається в спадщині основних публікацій Голдмана: лише після

дослідження перспективи психології і епістемології для індивідуального знання у його праці «Епістемологія і пізнання» (1986) з'явилася його спроба соціалізувати класичну епістемологію, яка завершується у «Знанні в соціальному світі» (1999).

Другою рисою Голдман підкреслив «нормативну» функцію епістемології. Він ставить наголос, на тому що в опозиції до соціологічних теорій знання епістемологія не може залишатися винятково описовою. Така нормативність в підході двояка. З одного боку, епістемологія повинна встановити критерій, завдяки якому знання може бути відокремлене від просто гадки чи вірування. З іншого, нормативність також зрозуміла в перспективі визначення смислу практик, що епістемічно цінні і тому мають бути цікавими. Мета епістемології полягає в забезпеченні нормативних стандартів для епістемічних практик. Епістемологія прагнула б до виявлення і оцінки процесів, методів і практик в межах їх внеску для створення істинного вірування.

Третя, найбільш важлива характеристика підходу Голдмана, яка зосереджена на ролі істини (захищає кореспондентну теорію істини та деякі елементи дефляційних підходів) – це веритизм. «Truth makers» роблять речення чи судження істинним. Якщо мета епістемології загалом полягає в оцінці практики істинно-пов'язаного виміру, то ціль соціальної епістемології – визначити ті соціальні практики, які мають сприятливий вплив на знання, щоб обмежити появу помилки чи незнання. Як епістемічні стани знання, помилки і незнання мають фундаментальні веритистські цінності. Епістемічні практики мають інструментальні епістемічні цінності для досягнення цих станів. Через різні епістемічні практики, втілюється веритистська цінність суспільства в цілому. Тобто через взаємозв'язок з істиною, уможлиблюється їх зміна. І ці зміни можна використати для оцінки цінності епістемічних практик. Всі соціальні практики слід оцінити по відношенню до їх інструментальної веритистської цінності. Інструментальна веритистська цінність – це здатність соціальної практики генерувати істинні прогнози. Далі Голдман аналізує різні соціальні практики (свідчення, аргументація, технологія і економіка

комунікації, мовне регулювання, ринкові відносини) відносно їх впливів на веритистську ситуацію в цілому.

Сучасна епістемологія вважає «свідчення» важливим джерелом. Цей сегмент поточної сучасної епістемології – це перший різновид соціальної епістемології. Свідчення у Голдмана відсилає до процесу комунікації, передачі знання від однієї особи до іншої. Це найелементарніша і найуніверсальніша частина для знання, тому Голдман зосереджений на різних ролях і опціях для учасників, котрі мають свідчення. Свідчення має 4 складники: відкриття знання, рішення про передачу знання іншим, отримання і передача знання. Вирішальне веритистське питання – в яких станах передача свідчення забезпечить найкращу можливу зміну веритистської цінності.

Парадигмальні випадки епістемічних систем, за Е.Голдманом, – це формальні установи з точно визначеними цілями, правилами і процедурами. Серед соціальних систем (наука, освіта, журналістика: центральна місія кожної з цих систем – підвищити рівень потреби спільноти в істині, рівень інформаційної потреби, пізнавальної, потреби обґрунтування чи раціонального вірування). Деякі соціальні системи мають досить чітку мету просувати позитивні епістемічні результати в своїх членів. Соціальна епістемологія досліджує системи чи цей спосіб роботи дійсно сприяє зазначеним епістемічним результатам. Епістемічний результат – це широке коло епістемічно-значимих і незначимих тверджень (обґрунтоване і необґрунтоване переконання). Альтернативні організаційні структури, що можуть бути епістемічно вище за існуючі системи, які не вважають епістемічне покращення своєю первинною місією. Системно-орієнтована концепція соціальної епістемології може зробити порівняння цих загальних систем в межах епістемічних результатів. Наприклад, винесення судового рішення (вироку). Критична оцінка з епістемічної перспективи системно-орієнтованою соціальною епістемологією приводить до застосування соціальної епістемології, встановлення, який індикатор властивостей даної соціальної системи переважає. Соціально-підібраний індикатор властивостей, може корелювати з справжнім авторитетом, правдивістю [159, с.8].

Ще одна риса полягає в тому, що багато соціальних систем, як частина своєї мети чи функції сприяють веритистськи гарному пізнавальному стану серед причасників певних інституціональних ролей (наприклад, судовий процес має за мету забезпечити веритистськи гарні стани для пошуку питання вини і невинності). Є випадки, коли інституція повинна сприяти веритистськи поганим станам у певних рольових гравців (наприклад, приватне життя). Звісно, з точки зору суспільства погано доносити військові секрети ворогу, це також погано з точки зору справедливості. Тим не менше, це добре з епістемічної точки зору. Передача істини епістемічно завжди добре, принаймні, в інтересах слухачів і отримувачів. Це дистинктивна природа епістемології і епістемічного.

У Голдмана присутнє поняття «системи епістемічних принципів». Система епістемічних принципів – це правила обґрунтування вірування і набір епістемологічних стандартів, які ухвалюють ці вірування як обґрунтовані.

Слід пам'ятати, що окрім соціального виміру, соціальній епістемології Голдмана властивий і «веритистський» вимір, як орієнтований на вимір істини. Веритистська епістемологія (соціальна та індивідуалістична) займається виробництвом знання (production of knowledge). Головне питання веритистської епістемології про відносно позитивний вплив практик всупереч помилковому. Індивідуалістична веритистська епістемологія зосереджена на несоціальних практиках, соціальна веритистська епістемологія на соціальних.

Веритистська соціальна епістемологія не просто шукає способи описати соціальні практики, які вже відбуваються, але відслідкувати їх історичний розвиток. Вона має чітко визначену нормативну мету «оцінки» таких практик, на веритистському вимірі, що значимо для знання. Існуючі практики можуть бути хороші чи погані, але вони навряд чи можуть бути ідеальні. Перспектива покращення вимагає від соціальної епістемології прагнути й мати спроможність здійснити це прагнення перевершити наявні практики. Йдеться про можливі веритистські властивості, нові за характером. Так відбувається поєднання як дійсних, так і можливих практик.

Для того, щоб підвести до якогось завершеного розуміння соціальної епістемології Голдмана, звернемося ще до одного ключового концепту веритистської цінності (veritistic value). «Veritistic» асоціюється з істинно-цетрованістю, на відміну від центру в обґрунтуванні чи раціональності (котрі виражають одне чи більше відмінних видів епістемічних значень, де чіткі зв'язки з веритистською цінністю суперечливі).

Як веритистська цінність пов'язана з соціальною епістемологією? «Нічого соціального немає в тому, що агент має істинне чи хибне переконання. Широке коло соціальних практик і установ можуть каузально впливати на відношення індивідуумів, часто схиляючи їх на сторону чи то істинного, чи хибного вірування. Такі практики комунікації, які відбуваються у суспільстві, можуть бути вивчені з точки зору їх впливу на веритистську цінність тверджень» [158, с.8]. Таким є розуміння Голдманом соціальної епістемології, чи, принаймні, веритистської соціальної епістемології. Для автора є чітка паралель між соціальними практиками і когнітивними «процесами».

Наступний концепт Голдмана, це «інституції, які включають комунікацію». У кожній такій інституції існує невизначено багато можливих способів структурувати їх, процедур і правил, які могли б управляти комунікативним обміном. Веритистська соціальна епістемологія зацікавлена в тому, щоб розробити правила та процедури, які поліпшать веритистські результати, і, подібно до традиційної епістемології, вона є нормативною.

Що ще характерно веритистській соціальній епістемології, то це фокус на «veridoxic» станах, як станах інтересу. «Veridoxic» стан складається з двох компонентів: докстичне ставлення (віра, недовіра, утримання судження) і істиннісне значення (істинність, хибність). Кожен із станів з нашої схеми v-цінності є «veridoxic» станами. Соціальна епістемологія не намагається виправити специфікації для бажаних «veridoxic» станів. Для певних цілей, незнання може бути кращим за знання. Соціальна епістемологія готова працювати з усіма видами. Але її мета з'ясувати соціальні практики і інституціональні механізми, що сприяють вищим досягненням будь-яким

«veridoxic» розташуванням, які є відповідними, використовуючи нормативні міркування незалежно від соціальної епістемології по суті [158, с.13].

Штучний відхід від понять раціональності, істини, нормативності – це шлях мінімізації філософії в аналізі знання, що прагне подолати і переосмислити класична соціальна епістемологія. Хоч соціальна епістемологія і молода галузь наукового пізнання, тим не менше дискусійна.

Питання авторитету в науці піднімається з точки зору довіри в професійній сфері. Кожна галузь науки, в тому числі епістемологія, можуть намагатися самостійно встановити істинну соціальну політику, яка може претендувати на всезагальність. Проте, «намагатися» не означає «здійснити» згідно спеціальної соціальної цінності, на основі інтересу. Характерна цінність кожної галузі в її вичерпності, первинності, що не применшують значення єдності предмету. Відповідно для похідних характеристик речі, тобто те, на що вона впливає, значимою є її суть.

Людський інтерес непередбачуваний відносно результату здобуття знання (чи вийде він суттєвим, не суттєвим, істинним чи хибним). Для Голдмана, дисципліна, яка оцінює інтелектуальні практики по-мірі якості їх внеску – це епістемологія, а її сферою є істинно-орієнтована практика, на відміну від соціальної епістемології, яка оцінює окремі соціально-орієнтовані практики.

Що важливіше консенсус як мета практики чи оцінка веритистського результату практик, те, як практика діє чи до чого призводить? Голдман називає «три концепції опоненти соціальної епістемології, за критерієм меншої схильності до веритизму: консенсусний консеквенціалізм; прагматизм (чи корисний консеквенціалізм); чистий процедуралізм» [155, с. 69-70].

Автор намагається довести, що «консенсус не єдина та первинна мета, тому цінність, яку надають згоді незначна. При певному непорозумінні, суперечка покликана переконати інших у істинності наших поглядів. В ситуації прихованого мотиву їх мета перестає бути інтелектуальною. Коли ж згода використовується, як свідчення для певного переконання, тоді вона істинна сама по собі» [155, с.72]. В цьому неоднозначність розуміння «консенсусу» веритистською епістемологією. Випадки розуміння згоди як діагностики

істини, не слід перетворювати на сприйняття згоди як фундаментальної мети в інтелектуальних справах, що має характер ілюзії.

Як програма соціальної епістемології, прагматизм, з точки зору соціально обумовлених практик, слід оцінити за кількістю продукованої користі та корисних результатів, здійснених зазначеними практиками. Цей підхід переріс у загальну структуру соціальної епістемології. «Успіх» вважається досягненням мети, бажанням, задоволенням, а реалізація цінностей очевидно включає щось сильніше, аніж істину, і в цьому полягає його початкова привабливість, яка виходить з відношення людини й світу.

Згідно інструментальної цінності істинного переконання, не зрозуміло, чи в загальному, істинне переконання краще, ніж хибне переконання, при досягненні мети. Голдман говорить, що є «важливий клас пропорцій, за яких довіра істині членів цієї групи веде до досягнення мети. Слід розглянути клас засобів-результатів пропорцій які мають загальну форму. Якщо я скористаюся засобом М, то досягну результату Е. Застосування засобу М, говорить про відсутність іншого засобу М, для досягнення Е. Цей тісний зв'язок між істинним переконанням і досягненням мети не стосується всіх істинних переконань, а лише тих, які мають пропорцію засіб-результат» [155, с. 74]. Таким чином, існує систематичний, хоча не інваріантний зразок з істинним переконанням у напрямі досягнення мети.

Проте, не слід базувати захист веритизму повністю на інструментальному характері істинного переконання, вважає Голдман. Всупереч прагматичному наміру, спорідненість з соціальною епістемологією, на основі прагматизму, буде стримувати людей від наміру самим займатися істиною. Що вимагає прагматизм у його стосунку до соціальної епістемології? Людей, для вибору соціальних практик, які мають найбільш-суттєву цінність. Але як обрати правильні практики? Вибір залежить від наявності істинного переконання про наслідки цих практик. Якщо переконання стосовно наслідків хибне, то практика буде обрана хибна, тобто за не максимальної підтримки їхніх цінностей. Таким чином, коли люди мають сутнісні цінності, то вибір найкращих практик сприяє істинному переконанню. Проте, невідомо, чи люди які піклуються про те, щоб діяти у руслі

прагматичних причин, на користь епістемічних практик, ефективних в сенсі генерування істини, ставлять собі істину за ціль чи ні [155, с.76]. Названі підходи, включаючи веритизм, усі є видами консеквенціалізму, але жоден з них не є адекватним для соціальної епістемології, вони здебільшого процедурні. Початковою проблемою є двозначність або невизначеність.

Ще одна фундаментальна проблема, яку ставить Голдман, стосується раціональності критеріїв – «обмежена можливість». Існує багато всеосяжних соціальних практик соціальної епістемології, які прагнуть визначити те, що раціональні критерії, здається, не здатні прояснити проблеми. На відміну від використання формальною аргументацією засновків та висновків, не існує очевидних стандартів (наприклад, логічна валідність) для вирішення раціональності простого твердження. Тому проблемою соціальної епістемології є розподіл можливостей висловлювань відповідно до каналів комунікації з їх обмеженою спроможністю [155, с. 76].

Багато важливих епістемічних діяльностей, які здійснюють вчені, тобто наукові та ненаукові спільноти, не можна ввести в певні рамки (скоординований збір свідчень, аргументів пропозицій та спростувань) за допомогою мови та стимулів для дослідження. Іншими словами, велика кількість соціальних практик, які належать до соціальної епістемології, виходять за межі підходу, свідчить Голдман. Навіть в галузі обґрунтування точки зору інших вони обмежені. Це не стосується питання того як визначити компетенцію інших. Мова йде просто про прийняття суб'єктивно вибраних визначень як даності (як аксіоми). Тому це дійсно специфічна практика виводу, а не загальна структура соціальної епістемології нарівні з веритизмом.

Згідно з Габермасом, існують різні процедурні підходи соціального дискурсу. Процедурні обмеження нормативного діалогу «ідеальної ситуації для промови» означають, що кожен учасник має рівні шанси почати і продовжити комунікацію. В межах діалогу промовець може вибрати тему. Разом з цими умовами практикується «рівноправна взаємозамінність» як норма спілкування.

Процедурний підхід взаємозамінності як нормативний діалог обмежується практичним дискурсом. Обмеження робить його неприйнятним для мети

загальної соціальної епістемології, насиченої твердженнями ненормативного виду, вважає Голдман. Можна пропустити ці обмеження, але результатом навряд чи будуть вірні норми практик соціальної епістемології. Частина публічних промов передається односторонніми комунікативними каналами. Тому підходу Габермаса, за Голдманом, бракує повного кругозору стосовно соціальної епістемології, що говорить про суперечливі судження [155, с. 77-78].

Заключний приклад процедурного підходу – це критерії для соціальної практики, які запропонувала Хелен Лонгіно. Вони містять дещо спільне з Габермасом. Лонгіно наголошує на об'єктивності, як головній меті науки. Об'єктивність наукової спільноти визначають наступні критерії, необхідні для досягнення трансформованого виміру критичних тверджень:

- 1) визнання засобів для критики свідчень, методів, припущень і узагальнень;
- 2) існування спільних стандартів, до яких закликає критика;
- 3) цілісне сприйняття спільнотою критики;
- 4) спільно розділений інтелектуальний авторитет серед кваліфікованих практиків.

Стосовно цінностей та об'єктивності, Лонгіно характеризує об'єктивність як «готовність визначати свої істини фактами», очевидними не абсолютними критеріями, а не побажаннями стосовно того, як ми уявляємо речі. Об'єктивність вимагає уникати часткових чи суб'єктивних преференцій. Це забезпечується критикою наукової спільноти, за підтримки названих вище критеріїв. Стає очевидним, що загальна методологічна структура є консеквентіалістською.

Отже, деякі автори альтернативного підходу до соціальної епістемології, прагнуть до певної міри, наголосити на веритистських факторах.

Е. Голдман досліджує два фундаментальні типи закидів стосовно веритизму. Перший тип - проблема застосування норм веритизму та проблеми його дієвості. Згідно веритизму, потрібно відібрати соціальні практики які найкраще сприяють пізнанню. Це можна зробити, застосувавши стандарти веритистської цінності.

«Існує набір практик, з яких веритизм вибирає цільову практику процесу» [155, с. 79-80]. Очевидно, вперше здійснений веритистський відбір практики має використовувати те, що попередньо не піддавалося веритистському аналізу, тож починати потрібно із засобів проаналізованих практик, культурно досконаліх, але недостатніх веритистськи. Які б практики ми не застосовували, вони мають бути веритистськи недостатніми і привести до думки, що певні цільові практики оптимально підтримуються консенсусом, хоча фактично вони такими не є. Тоді і інші стандарти і критерії оцінки соціальної епістемології помилкові. Зрозуміло, що не існує логічної гарантії, що веритистське дослідження ідентифікує веритистськи виправдані соціальні практики. Відсутність гарантованого успіху, жодним чином не протиставляється веритизму. Як будь-який процес, проект веритизму може зазнати невдачі.

Подібні ідеї стосуються проблеми досягнення консенсусу згідно найкращих веритистських практик. Не існує гарантії, що двоє людей, які намагаються ідентифікувати найкращу практику можуть не погодитися, особливо, якщо їхні практики відрізняються. Для будь-якого інтелектуального завдання має пропонуватися спільна мета, але нема гарантії для консенсусу щодо засобів досягнення цих цілей. Потенційні суперечки – це факт будь-якої діяльності, а не властивий недолік веритизму.

Існує три ймовірності експертної думки, вважає Голдман:

1. Правило непропорційної більшості: передбачення, яке влаштовує більшість експертів має бути прогнозом.
2. Диктаторське правило: передбачення найкомпетентнішими експертами. В даному випадку йдеться про максимальну компетенцію.
3. Третя схема використовує пропорційне голосування. Спільна дія двох компетентних експертів у їх згоді. В іншому випадку переважає думка більшості. В основному, слідування цій схемі голосування – це найкраща схема веритистськи найкращої практики, яка сюди підходить (якщо компетентність інформації підходить для індивідуальних експертів) [155, с. 82].

Таким чином, практика голосування є веритистськи оптимальною. Іноді можна успішно визначати веритистськи хороші цільові практики. Почати можна

з відбору однієї практики, щоб підтвердити протилежну цільову практику. Можна почати із міжособистісного відбору практик, але не погодитися із оптимальною цільовою практикою. Таким чином, і успіх (точність), і згода є можливими у веритизмі.

Також Голдман окреслює проблему «епістемічної циркулярності». Фундаментально проблема полягає в тому, чи можна мати підстави для довіри, що практики мають хороші веритистські властивості, без покладання на ті самі практики. Особливо у стосунку циркулярності до індивідуальних практик. Наскільки ненадійними можуть бути властивості прямої і непрямой циркулярності? Ці риси обов'язково містять деякі практики, незалежно від когнітивного вкладу людей. Гарантія з'являється із припущенням, що базовий когнітивний вклад може бути завершальним.

Не кожна доскастична практика задіює пряму циркулярність. Набір практик групується в «супер-практику», що формує пряму циркулярність. Очевидно, не можливо притримуватися аргументації надійного людського пізнання без використання цього ж людського пізнання. Аналогія для будь-якої когнітивної істоти із супер-практичного пізнання. Підривання циркулярності, без сумніву, є очевидним погіршенням прямого циркулярного захисту надійності практик.

На думку Голдмана, повторення оригінальних візуальних даних нічого не робить щоб видалити чи спростувати сценарій систематичної ненадійності. Згідно усіх форм ненадійності можна застосувати «теорему Баеса (згідно якої, описується ймовірність події, спираючись на обставини, пов'язані з цією подією). Ця теорема означає, що, якщо можливий результат має високу ймовірність однієї гіпотези, та низьку ймовірність конкурентної гіпотези, та є результат, то він підвищує наступну можливість гіпотези з вищою ймовірністю. Тому, поки ймовірність підтвердження надійної гіпотези вище гіпотези, яка дає (несистематичні) ненадійні гіпотези, події, що її підтверджують сприяють свідченню надійності» [155, с. 86].

Доки події знижують ймовірність деяких несистематичних, ненадійних гіпотез, вони знижують простір для імовірності надійної гіпотези. Цього

достатньо, щоб показати, що наявність само підтвердження забезпечує деякі свідчення для надійності, без доведення надійності.

Наявність такого складника концепції Голдмана, як «веритистська оцінка», вимагає його більш детального розгляду. «Веритистська соціальна епістемологія має на меті оцінити соціальні практики в умовах їх веритистських результатів, включаючи стани, подібні до знання, помилки та невігластва. Я маю на увазі поділ структури оцінки на дві частини. У названих станах присутні або відсутні фундаментальні веритистські цінності (value, disvalue). Практики мають інструментальні веритистські цінності за умови сприяння чи перешкоджання отриманню фундаментально веритистській цінності. Ця структура є аналогом структури консеквенціалізму як схеми в теорії моралі. Щастя та користь, як перший тип, мають фундаментальну чи властиву моральну цінність, а другий тип включає діяльності, правила, інституції, яким властива інструментальна цінність, наскільки вони продукують стани з фундаментальною цінністю» [155, с. 87].

У підході аналізу пізнавальних станів з фундаментальною веритистською цінністю є дві точки зору. «По-перше, ми можемо використовувати традиційну класифікаційну схему, яка пропонує три типи ставлення до пропозиції, на основі довіри (credal): повірити, відхилити, утриматися (підхід поділу на три частини). По-друге, ми можемо дозволити безумовно багато рівнів вірування (схема рівнів вірування) відносно суб'єктивної ймовірності» [155, с. 88].

В конструкції моделі V-цінних станів корисно використовувати модель запитання-відповідь. Може не систематично, але це найбільш прийнятна теоретична структура. Іншими словами, V-цінність має завжди підтверджуватися питаннями інтересу.

Отже, веритистський аналіз фокусується на змінах у V-цінностях з часом. Практики повинні бути V-оцінені, інструментально в умовах їх внеску в статус вірування з різними V-цінностями. Припустимо, що питання Q починає цікавити агента S, в час T. S застосовує певну практику P до питання Q.

Один можливий результат практики зміна статусу вірування. В результаті застосування практики при підвищенні V-цінності стану результату вірування,

практика має позитивну V-цінність. Якщо результат застосування практики знижує цінність його слід визначити негативним. Якщо V-цінність не змінюється практика не варта ні довіри ні недовіри у цьому застосуванні. В оцінці практики надзвичайно цікавить її застосування до її виконання завдяки широкому вибору застосувань і наявних, і можливих. Це становить невизначеність, які саме застосування є відповідними. По-перше, йдеться про відмінні запитання, які мають вирішити практики, а по-друге, це мають бути реальні питання та ситуації, з якими зазвичай стикаються.

Веритистська соціальна епістемологія шукає доступ не тільки до вже застосованих практик, а й до кращих практик, щоб замінити існуючі. Це означає, що вони мають бути оцінені, враховуючи факт, що вони поки не відомі. Оцінка невідомої практики потребує спроектувати їх можливе застосування. Тобто, слід брати до уваги веритистські властивості, а не лише їх веритистську частоту. Не можна визначити перспективи виконання практики прямими емпіричними спостереженнями, а лише теоретичними міркуваннями, які типово поєднані з основною емпіричною інформацією. Це слід розуміти, як складність у завданні веритистської епістемології.

Застосування веритистської епістемології також ускладнюється з причини визначення V-цінностей станів вірування і практик. Вірування має об'єктивні істини цінностей. V-властивості практики безвідносні до факту в їх обізнаності теоретиками.

Визначення Голдманом V-цінностей мало намір забезпечити концептуальну очевидність, що досліджується хорошою практикою, навіть якщо важко зрозуміти їх ієрархічно. Очевидно, якості виконавця є бажаними, як би не складно було визначити претендента, який найкраще відповідає цим характеристикам [155, с. 91].

Практика має бути V-цінною, щоб бути прикладом цієї цінності. Якщо середня практика підвищує V-цінність статусу вірування користувача, тоді практика має позитивну цінність. Якщо вона залишає V-цінність вірування незмінним, тоді V-цінність практики нейтральна.

Дослідження V-цінності практики самої по собі, а не в порівнянні з протилежними практиками – це абсолютна модель V-оцінювання. До того ж, поряд із цією абсолютною моделлю, є порівняльна модель V-оцінювання. В ній ми порівнюємо практику П з альтернативною практикою П1, яка займається тими самими інтелектуальними завданнями, але у інший спосіб. Однією позитивною рисою порівняльної моделі є вибір точного класу можливого застосування практики.

Для деяких практик можливо стверджувати, що одна практика систематично є кращою, ніж інша, в межах вибору випадків. Точний ряд випадків не потребує визначення. Те саме може стосуватися абсолютної моделі оцінки. Можливо, для деяких практик, очевидно, що вони мають позитивну V-цінність в середньому і немає значення, якого типу застосування будуть обрані.

Крім того, інтерес веритистської епістемології привертає швидкість добування знання. Команда з п'яти учасників не обмежена у своєму послідовному дослідженні в одному напрямі. Проте, різниця в часі здається критичною. Доки кожен учасник діятиме окремо, колективно вони можуть отримати і доповісти ту саму інформацію набагато швидше, ніж окремих агент. Ймовірно, стан вірування, після отримання даних, зросте веритистськи, швидше за другої практики.

Слід уточнити, що Голдманом йдеться про вплив практики на вірування окремого агента. Та враховуючи цілі соціальної епістемології слід розглядати вплив практики на групу агентів також. Багато соціальних практик мають на меті розповсюдження інформації серед агентів і їх успіх має залежати від їхньої здатності підвищувати стан V-цінності вірувань багатьох агентів, а не просто однієї особи. Таким чином, інтерес викликає агрегативний рівень знання для всього суспільства. Концентрація на впливі практик на окреме вірування агента, була розширена Голдманом до впливу практик на групу агентів. Практики розповсюдження інформації заради примноження агентів, а їхній успіх визначається збільшенням в статусу цінностей вірувань агентів, а не одного з них.

З теоретичної структури, запропонованої далі, витікає ряд проблем. Щодо інтересу. Єдиний інтерес стосується довіри агента. Але V-оцінками, особливо в соціальній епістемології, не потрібно обмежуватися. Інституції, наприклад, іноді цікавляться певними акторами, проінформованими з певних питань. Для веритистського аналізу правильно визначити, як успішно інституційні практики впливають на кінцевий результат, чи індивідуальні гравці персонально зацікавлені в цьому питанні.

Веритистські цінності можуть бути відносними до інституційних інтересів, а також інтересів довіри агентів індивідуально. Інтерес, в цьому контексті, обмежений, виключно, дискусією про довіру агентів. Існують три суті поняття «інтерес». Вимір 1: Чи активно агент виявляє інтерес, допитливість чи стурбованість у відповіді на питання? Такий інтерес походить із захоплення чи від визначення потенційної практичної цінності у визначенні вірної відповіді. Вимір 2: Чи актуальні вони для людини, хоча не існує таких тверджень. Такий інтерес слід брати до уваги у його вагомості для кожної особи. Вимір 3: активний інтерес до певної теми, це знання має бути об'єктивним, тому, що він має значення для справи, якою цікавляться.

Якщо певне питання не цікавить агента у жодному з трьох сенсів «інтересу» і не цікавить жодна з підходящих частин. Не існує основи для представлення V-аналізу у виконанні питання довіри. V-аналіз є підходящим, коли будь-який з інтересів проявляється.

Що важливо «для групового інтересу та інтересів окремих членів групи, до отримання хороших V-рахунків окремих питань. У деяких випадках група може бажати, щоб в усіх її членів була загальна інформація. В інших випадках, кожному члену групи необхідно мати спеціальне знання, потрібне для належного виконання завдань. Кожен повинен отримати відповідь на питання вчасно, але не у всіх членів мають бути відповіді на ті самі питання. Інформація надається людям, яким «потрібно знати» і це зовсім не означає, що треба ділитися нею з усіма» [155, с. 95].

Для V-оцінювання практики значимим є «застосування практики до запитання». Відповідь слухача на заяву промовця є випадком застосування

практик до питань. Застосування для інших соціально-епемологічних практик до запитання є менш очевидним.

Існує три практики: практика виведення довіри агентів (жюрі); практика промови оратора (експертний свідок); комунікативно-контролююча практика, що допомагає промовцю спілкуватися з цими агентами довіри, а звідси, очевидна дія правила експертного свідчення.

Зміна вірування трапляється з причин, які не можна виокремити у єдиній практиці. Можлива стратегія – перестати оцінювати практики, одна за одною, та оцінити систему практик. Альтернативна стратегія має оцінювати окремі практики стосовно інших елементів системи. Йдеться про перехресні перевірки свідчень.

Неможливо щодо наявної практики врахувати весь її унікальний набір змін вірувань. Однак, можна порівняти результат довіри усієї системи, що містить в собі практику із практикою, несумісною з результатом довіри. А також, можна порівняти конкретну практику з альтернативними практиками, для встановлення того, як уся система буде діяти, якщо названі практики підпорядковуються цій же практиці. Це компаративні методи оцінювання. Порівняльна модель оцінювання повинна забезпечити дві суперницькі, альтернативні практики застосуванням до тих самих питань.

Проблема свідчення (testimony) передбачає вивчення шляхів передачі інформації між людьми. Учасниками виступають: спостерігач (observer), який вирішує, що і як доповідати, та отримувач (receiver), який встановлює рівень довіри до почутого. Наявність спостерігача та отримувача, відкриває факт, що людина, здебільшого, не перебуває в цих двох ролях одночасно, і, відповідно, комунікація повинна забезпечити веритистське покращення. Ці змісти лише близькі до правдивих, тому правильніше говорити про види практики, які сприяють поширенню знання через свідчення. Чотири стадії (testimony-related) діяльності є відповідними до абсолютного рівня соціального розподілу знання: 1) відкриття, 2) виробництво і передача повідомлень, 3) сприйняття повідомлення, 4) прийняття повідомлень [155, с. 103-104].

Може скластися враження про домінування спостерігача, адже він надає перевагу у вирішенні що саме, яким способом, та кому спрямовує своє свідчення, в процесі комунікації: факт, засіб та цільова аудиторія. Проте, спостерігач та отримувач впливають один на одного, а мовчання спостерігача свідчить про відсутність «тестимоніального інструменту» агрегованого (aggregate) знання. Цим самим виділені ступені комунікації, в силу їх якості, істинності та точності. Імпульс, який надіслав спостерігач, може прийматися, чи ні отримувачем. Ідеально, за істинної подачі фактів спостерігача, які збільшують вірування отримувача, тоді соціально-агреговане знання зростає. Оскільки зростання соціально-агрегованого знання пропорційне істинному зростанню, то можна говорити про певний веритистський вплив меседжів, їх продуктивності та передачі практик.

V-цінність є лише тоді коли аудиторія виявляє інтерес до того що вона вивчає. «V-цінність максимізується завдяки наявності збільшення істин, найкращі дані це ті, в які аудиторія не вірила, бо їхня вірогідність була найнижчою. Початковий низький рівень залишає більше простору для зростання» [155, с. 105].

Не очевидно в чому полягає мотивація агентів щоб поширювати знання? Ми спостерігаємо комунікаційні рішення з перспективи окремого джерела. Але повний веритистський аналіз має розглядати ефекти багатьох комунікаційних джерел. Тоді отримувач не може справитися з цією інформацією. Як результат вона фільтрується, при цьому за не оптимального відбору. Якщо члени аудиторії отримують істинний зміст, в який вони вірять не до кінця, то не можна сподіватися на зростання V-цінності якщо дані не стимулюють до зростання рівня віри [155, с. 108].

Голдман розрізняє практики доповіді (reporting) та, як доповнення, практики прийняття (acceptance). Стратегія прийняття повідомлення може бути веритистськи успішною на рівні доповідних практик, але не відмінних. Можливо, автором йдеться про те, що не слід прирівнювати усі доповідні практики. Так, наприклад, практика «сліпої довіри», з точки зору практики прийняття є ідеальним доповідним середовищем, де промовець сприймається

так, як це передбачалося, тобто приймається. Щодо доповідної практики, коли припускається хибність змісту, то оптимальною стратегією буде «сліпа контр-довіра», в сенсі заперечення кожної доповіді. Прийнята практика, оптимальна у всіх доповідних середовищах відсутня і краще, щоб вона конкретизувалася відповідно до середовища для кожної практики. Відносно до соціальної епістемології, практика прийняття оптимально доповнює доповідну практику. Щоправда, нічого не гарантує використання доповідачем доповідної практики. Так само, не змушує слухача прийняти практику прийняття.

2.1.2. «Соціальна практика» як механізм застосування соціальної епістемології

Мета веритистської аналітичної соціальної епістемології Е. Голдмана полягає в забезпеченні нормативних стандартів для епістемічних практик та оцінки процесів, методів і практик в межах їх внеску для виробництва істинного вірування, тобто оцінка веритистської цінності соціальних практик, по відношенню до інших факторів, що сприяють чи шкодять досягненню істини.

Соціальна епістемологія зосереджена на соціальних чи інституціональних контекстах епістемічних практик, таких як взаємодія між агентами для ідентифікації та оцінки соціальних та комунікативних процесів.

Запропонуємо ряд уточнень понятійного апарату:

1. Веритистська цінність – це цінність переконання, яку йому приписують залежно від наближеності цього переконання до реального стану справ.

2. Веритистська оцінка – це здатність соціальної практики генерувати істинні прогнози.

3. Соціальна епістемічна практика – це сфера, яка оцінюється з точки зору її внеску в істинне знання.

4. Епістемічний результат – це широке коло епістемічно-значимих і не значимих тверджень (обґрунтоване/не обґрунтоване переконання).

5. Епістемічна система – це соціальна система, яка вміщує соціальну практику, процедури, установи або моделі інтерперсонального впливу на епістемічні результати її членів.

6. Система епістемічних принципів – це правила обґрунтування переконання і набір епістемологічних стандартів, які ухвалюють ці вірування як обґрунтовані.

Раніше згадувалося про дослідження спеціальних областей, де соціальні практики працюють, а саме наука, право, демократія і освіта. Оскільки особливості правової, наукової та політичної соціальних практик вже використовувалися в тексті дисертації для демонстрації різних проблем чи

концептів соціальної епістемології, тому відсутня потреба їх повторення. Однак, є потреба розглянути освітню соціальну практику Голдмана.

Освіта є тією сферою, в якій задіяне доволі широке коло населення. Кожен, спочатку як учасник навчання (учень, студент), згодом зможе побути у ролі спостерігача за навчанням (батьки учня, студента). І, якщо початковий стан ми могли б охарактеризувати як відносно пасивний, в сенсі, що учні рідко представляють реформи в освіті, студенти наполовину, тоді як батьки, практично завжди знаходяться в режимі «змін».

Враховуючи те, що фундаментальна мета освіти, як і науки, сприяти пізнанню. «В той час, як наука шукає нове знання для людства, то освіта шукає знання нове для індивідів. Освіта виконує свою місію кількома способами: організовуючи і передаючи попередньо існуюче знання; створюючи стимулюючі середовища, які заохочують до навчання і відпрацювання навичок та технік, які створюють умови для навчання і направляють допитливість в істині» [155, с. 349].

Веритистська модель є найкращою з доступних, в силу того, що вона підходить до усіх стадій освіти від найнижчої до найвищої. Але веритистська концепція нейтральна, щонайменше, стосовно педагогічних засобів для цих цілей.

Оскільки наука має концентруватися на тому, що цікавить студентів, то це не лише власні інтереси автора пізнання, а й інтереси спільнот чи інституцій, до яких автор належить. Що власний інтерес, що й інтерес спільноти, яку ти представляєш, можна віднести до важливих факторів освітніх проблем.

Інтерес, у свою чергу, спричинює появу допитливості. Хоча це, швидше, питання освітніх засобів, а ніж кінцевих результатів, і жодним чином не обмежує істину, факт того, що студентів навчають навчальних пріоритетів. Ці рефлексії відображають початкові основи, за яких вибір навчальної програми здійснюється за веритистськи раціональних умов.

«Теорія освіти не має бути визначеною детальним змістом приписів для усіх типів навчання, щонайменше на філософському рівні сучасних підходів.

Є численні освітні методики і жодна загальна філософія не може передбачити предмети для усіх випадків. Те що, імовірно, має викладатися на первинному рівні громадської публічної освітньої системи насправді має незначне, чи і зовсім не має відношення до того, що викладається для різних вікових груп. Більше того, нічого з веритистських підходів не припускає, що є єдиним чи найкращим методом сприяння отриманню знань студента. Заздалегідь відібрані методи для вивчення істини, можуть сприяти отриманню знання. Наприклад, правильна постановка запитання стимулює пошук відповіді» [155, с. 351].

Засоби і спосіб навчального процесу складають вирішальну частину освіти, як її розуміє Голдман, бо саме освіта включає тренінг здобуття знань і навичок, а саме, вміти відкривати істину самостійно, а не просто отримати від наставника. Звідси автор також робить наголос на існуванні різних методів, а не одного. І на додаток, наголос на складності вибору між ними.

Що означає думка, яку Голдман неодноразово повторює, з приводу знання як не виняткової мети освіти. Види мистецтва мають цінність самі по собі, навіть якщо вони не беруть участі у веритистських цінностях. Тому, не слід виключати з освітньої сфери діяльність просто тому що істина не задіяна в цьому процесі.

Освітня основа – це знання, яке робить людину освіченою, і, щонайменше, на мінімальному рівні, має бути включене в навчальну програму.

В той же час, «мультикультурність залишає відкритою можливість викладення певних знань (освітньої основи) в різний час і в різних місцях. Пропорційні справжні цінності можуть бути різними в будь-який час, але сама по собі істина залишається незмінною. Не все, що вивчається, має бути істинним. Це абсолютно сумісно з ідеєю про особливий набір істинного знання, яке має бути вивчене відносно місцевої культури і освітніх основ у всіх контекстах. Школа це культурна ніша, яка має навчати істинному знанню, в той час, як школи в різних культурах мають давати різний набір істин» [155, с. 354].

Врахування мультикультурного аспекту взяте автором із різноманіття суспільств, яким не потрібно нехтувати. А також, заради освіченості, не потрібно нехтувати світовим громадянством. Таким чином, освітня мультикультурність не потребує конфлікту з веритистською епістемологією. Навчаючи такому матеріалу, який виражає мультикультурність, тобто, що ті чи інші цінності і перспективи виробляються тією чи іншою культурою завдяки історичному досвіду, варто порівнювати з викладанням лише істинного знання.

«Істина є мета фундаментальності у всій історії і культурі. Різні культури мають різні методи отримання істини. Що зовсім не означає, що вони викидають чи ігнорують істину як мету» [155, с. 355].

Включення мультикультурності в навчальну програму є не лише освітня мораль, яка виводиться з постмодерністської епістемології. Інша подібна мораль є ступенем бажаної, імперативної, тобто певного типу методологічної інструкції як основи. Освітні теоретики відносять сюди колаборативний та кооперативний характер навчання. Співпраця у навчанні виступає єдино бажаним методом навчання. Очевидним представником цього підходу є К. Брюффі (Bruffee), який закликає до праць Рорті, Куна, Латура, Вулгара на підтримку цього підходу [155, с. 356].

Критика Голдмана не ставить за мету підірвати цінність колаборативного навчання в освіті, а внести деякі уточнення. Без сумніву, для студентів цінно співпрацювати в дискусійних групах, і, обмінюючись ідеями, намагатись вирішити проблему колективно. Така взаємна надійність може бути корисним засобом навчання. Однак, Голдману складно погодитися із дослідником стосовно підняття колабораціонізму на вищий рівень, із засобу, до суті освіти.

Як веритист, Голдман відкидає тип раціональності колаборативного навчання, як і те, що це єдино правильна концепція навчання, яку підтримує Брюффі. Переваги навчання у співпраці не повинні замінювати мету істинно-орієнтованого пізнання, знання в межах навчання.

«Знання – це єдність того, що ми передаємо від одного до іншого. Спільне навчання передбачає, що замість того, що знання – це консенсус серед

членів, що спільно прагнуть до знання одного віку, додатково й щось, що люди конструюють, спілкуючись і досягаючи згоди» [155, с. 357].

Консенсус, по-перше, не обов'язкова передумова для знання. Знання може здобуватися завдяки індивідуальному спостереженню. По-друге, консенсусу, наявного у спільноті, недостатньо для знання.

Питання професіоналізму полягає в тому, чи всі можуть претендувати на викладання дисциплін і яка різниця між спільнотою академічних викладачів та «вуличною» групою? Відмінність між цими групами в тому, що перші володіють знанням у веритистському сенсі, а другі ні. Інтерес людини окремо, і, суспільства в цілому, до такого знання є причиною, яка вказує, що запропонована заміна перших на других хибна.

Таким чином, ґрунтовне знання відрізняється тим, що воно вирізняє членів академічного товариства від тих, хто до нього не належить.

Однак, не існує консенсусу стосовно філософських ідей (на противагу природі знання, як її розглядає Брюффі). Більшість філософів, які викладають епістемологію на різних континентах, відкинуть подібні філософські припущення, стосовно того, що головні течії епістемології переважають серед прихильників постмодернізму. Голдман заперечує, що легітимний когнітивний авторитет не є пропорційним до розміру спільноти.

Корпоративне навчання є належною підтримкою техніки співпраці в навчанні. Інструментальна цінність корпоративного навчання полягає в тому, що воно є початком чогось потенційно ефективного. Успіх корпоративного навчання у великій мірі залежить від специфіки учасників та завдань, які використовуються.

Наприклад, дослідник Р. Славін вказує в першу чергу, що «ефективність кооперативного навчання та його технік має визначатися зверненням до індивідуального навчання. Хоч особливістю спільного знання є те, що воно покращує груповий результат. Проте, воно не свідчить про кращий рівень навчання з боку кожного члена групи. Групова продуктивність не свідчить про індивідуальну якість навчання, бо групові завдання часто включають розпорошену відповідальність, в сенсі того, що члени групи можуть отримати

винагороду, навіть якщо їх особистий внесок є незначним. З іншого боку, продуктивність роботи в групі не гарантує навчання кожного члена групи, зокрема. Щоб забезпечити користь усіх учасників від кооперативного навчання та діяльності, слід приділити увагу і структурі завдань і заохоченню. Індивідуальною надійністю, характеризується стан, при якому успіх групи залежить від навчання кожного члена групи. А ефективність навчання має схильність спиратися на мотивацію, яка може підсилюватися завданнями з кооперативними заохочувальними структурами» [155, с. 361].

Й узагалі, один з найбільш ефективних засобів розробки є пояснення матеріалу ще комусь. Автор намагається пояснити важливість критичного мислення як складової повноцінної участі у пізнавальному процесі. «Студентів варто навчати формувати думку на основі хороших причин, тобто критичного ставлення до наявних свідчень» [155, с. 363].

Критичне мислення як складова частина навчальної програми, головним чином, формує здатність визначати важливість властивостей при визначенні причин. Хоч Голдман прихильно сприймає деякі форми підходів критичного мислення, але в цілому, критичне мислення не прийнятне для веритизму, з огляду на відсутність в ньому кінцевого результату, на відміну від того, як його розуміють прихильники критичного мислення.

«Правило хороших (good) причин»: слухач ніколи не повірить тому, що погано подається автором, окрім, лише тоді, коли у слухача є незалежні причини довіряти автору, тоді цей процес успішний.

Протилежним є «принцип непідтвердженої (unsupported) довіри»: іноді слухач знаходить підтвердження тому, що він довіряє тому, що промовець стверджує просто як факт, навіть, якщо у слухача немає вагомої незалежної причини вірити промовцю в даному випадку» [155, с. 364]. Обмеженість попередньої тези, в не частоті безпідставної довіри слухача в зміст проговореного (це відбувається лише інколи). Непідтверджена істина може бути захищена зверненням до хибності скороченого (обмеженого) уявлення про тестимоніальні переконання (testimonial beliefs). Такий редукціонізм підтверджує, що слухача можна виправдати в тому, що він вірить твердженням

промовця лише, якщо у слухача є вагомі причини довіряти промовцю. Мова йде про причини, які не обов'язково полягають в самому свідченні, а в повному прийнятті. Деякі філософи відмовляються від редукціонізму на основі того, що слухач рідко володіє хорошими тестимоніально-вільними причинами для довіри. Якщо відхилити редукціонізм, то в подальшому, один із вибору – це скептичне ставлення до правдивості свідчень, оскільки люди рідко задоволені тим, що вірять речам точно, тому що у них рідко є підстави вірити в надійність інформації із свідчення. Альтернативно можна захищати поширене виправдання надійності, на основі екстра-свідчень для надійності інформації. Необхідно надати обґрунтування тестимоніальному переконанню. Другий вибір означає, що щонайменше в деяких випадках надаються повноваження довіряти інформації оратора (підтвердженням) без вагомих причин, тобто без хороших, незалежних причин тестимоніально-вільного переконання [155, с. 364].

Який стосунок правило і принцип мають до освіти? Вчитель очікує від студента хоча б на якусь міру прийняття тверджень, які до цього студентом не приймалися. З іншого боку, хіба не необхідно, щоб студенти володіли незалежними причинами для довіри своїм викладачам? Виходить суперечність між «правилом основних причин» та «принципом непідтвердженої довіри».

Участь у зазначеній дискусії бере Е. Фрікер, котра зауважує про різні фази сприйняття інформації. Інформація, якій можна просто довіряти відіграє невід'ємну роль в процесі оволодіння схемами. Це означає залежність перевірки від різних вікових груп, так спочатку слід освоїти загальне знання, яке має використовуватися, щоб відкидати припущення про довіру. Застосування цього до освіти йде в розріз з універсальним застосуванням підходу критичного мислення. Для освітньої системи недоцільно очікувати від дітей молодшого віку, що вони будуть приймати таку інформацію без першого визначення предмету до критичного розбору. Що стало причиною відмовитися від найбільш суворої форми підходу критичного мислення, тим не менш, це залишає місце схвально ставитися до позитивності критичного мислення, в сенсі веритистської цінності [155, с. 366].

Зазначене більше стосується аргументативних практик промовця радше, ніж реакції довіри до слухача. Багато правил передбачали здатність слухача оцінити силу аргументів та контр-аргументів. Жодне веритистське покращення не виводиться з аргументативних меседжів промовця, поки слухач не дасть на них незалежних кредальних відповідей. Це припускає здатність та схильність слухачів задіяти критичне мислення, щоб просто розпізнати вагу свідчень, оцінити скорочення впливу негативних свідчень. Тобто, підтверджується освітня цінність критичного мислення. Проте, критичне мислення є не лише справою ментальних відповідей на чийсь мову, а й справа розвитку власної аргументативної досконалості в мові і письмі. Й на додаток, ще один тип навичок, тісно пов'язаний з критичним мисленням, це активний пошук нових свідчень, які потенційно суперечать старим.

Всі учасники соціального дискурсу отримують веритистську користь, коли кожен учасник робить внесок особистим знанням в публічні дебати і показує відповіді проблемним питанням.

Соціально-епістемологічні дослідження в цій сфері мають важливе епістемологічне застосування. «Веритистська соціальна епістемологія може забезпечити структуру для ідентифікації підбору комунікативних практик, з якими слід ознайомити шукачів істини» [155, с. 367].

Перша ідея, яку слід наголосити згідно веритистської концепції Голдмана, полягає в тому, що «найголовніша мета освіти – це вивчення інформації, щонайменше тієї, яку суспільство може найкраще ідентифікувати як істинну в теперішній момент обговорення питання. Цінності визначають межу між істиною знання, яке без сумніву підтримується в освітній сфері. Але цінність не має місця в межах веритистської концепції. Знання не є єдиною людською цінністю і в багатьох інституційних контекстах цінність знання підтримується іншими цінностями. Проте, в освіті знання займає домінуючу роль над іншими цінностями» [155, с. 367].

Точка зору, яка витікає з веритистської структури полягає в тому, що найбільші V-цінності з'являються, коли хибні уявлення людей піддаються під сумнів появою нової інформації, чи, коли інформують про речі, про які вони

попередньо не підозрювали. Менше V-цінностей накопичується, коли попередньо вірна інформація просто оновлюється завдяки повторенню попередньо засвоєної інформації. При новій інформації V-цінність більша, ніж зображення знайомого матеріалу [155, с. 369].

Істина забезпечує свідчення для подій. Дані є більш важливі, ніж інформація, з недостатнім поясненням, або взагалі без пояснення. Проте, сумнівно, що такі припущення враховують всі виміри важливості, тоді залишається питання, чи має важливість повний вимір з точки зору незалежності інтересу. Однак, іноді існує суспільний інтерес до навчання певних категорій даних. Чисельність є слабким аргументом, якщо в неї входять ті люди, які не є експертами з цього предмета.

Точки зору можуть бути приблизно рівні за свідченнями і аргументацією. В цьому разі слід надати рівний час в класі припускаючи, що він дозволить студентам мати інтелектуальну зрілість, щоб отримати користь від дискусії.

Голдман не прагне недооцінювати хибність експертів та авторитетів, не припускаючи сліпого сприйняття їхньої точки зору. В деяких галузях навіть думка експертів є індивідуальна, тобто, відносно кажучи, вона може бути повністю хибна. Є сфери, в яких точне знання є навряд чи можливе. Сама по собі освіта є такою галуззю, коли мова заходить про педагогічні техніки думка освітніх авторитетів, без сумніву, має поважатися в педагогічних справах, але батьки не обмежені сумніватися в дослідженні педагогічних підходів.

Причина, чому громадськість заслуговує на певну долю скептицизму до нових ідей і досліджень в практичній сфері, спільна для інших сфер, а не лише для освіти. Такий вигляд може прийняти соціальна епістемологія, якщо ми погодимося з концепцією Голдмана, та її значенням у філософії освіти, так само, як в науці, праві, політиці, чи інших сферах, де інформація критично оцінюється суспільством.

Концепція соціальної епістемології вирізняється і використовується в численних соціальних сферах і підтримує традиційний епістемічний інтерес до істини і надійного дослідження, але замінює фокус із звичного акценту на окремих суб'єктах знання, на соціальні інституції та міжособистісні практики.

«Веритистська» соціальна епістемологія є прогресивною як нормативна дисципліна, яка спрямована на пошук практик та інституцій, які якнайкраще приймає знання. Вона забезпечує форми і методи комунікації, включаючи норми аргументації, інформаційних технологій, інституційних структур управління риторикою та медіа. Соціальний вимір знання досліджується з точки зору науки, права, демократії та освіти. Демократичний успіх потребує отримання певної епістемологічної достаточності знання, а субстантивна справедливість залежить від добре обраних процедур правових свідчень.

Соціальна епістемологія є соціальною з трьох точок зору:

1. Соціальна епістемологія фокусується на соціальних напрямках знання. Вона, всупереч приватним чи асоціальним шляхам пізнання істини підкреслює інтеракцію між її агентами, та шляхами до знання. Цей «соціальний напрям» є принциповим виміром соціальності.

2. Соціальна епістемологія не обмежена окремими шукачами, бо групові єдності є частиною її дослідницького інтересу.

3. Соціальна епістемологія не обмежує, а уможливорює розгляд колективних сутностей [155, с. 4].

Соціальний пошук знання став дуже вразливим та обмеженим з огляду на розвиток людських можливостей пізнавати за допомогою технічних засобів. Звідси, наявна парадоксальність, котру потрібно осмислити. Новизна, точність інформації перестають бути привілеєм для меншості. В той самий час, інформація стає засобом комунікативного впливу.

Голдман намагається дослідити знання, як протиставлення невігластву та помилкам, і те, як соціальні фактори сприяють приросту знання.

З огляду на те, що автором йдеться про перспективу для епістемології, під якою він розуміє власну соціальну епістемологію, на передній план дослідження виходить тенденція традиційної епістемології ігнорувати міжособистісний та інституційний контексти пізнання. Епістемологія вступає в конфлікт з соціальними інтеракціями, у двозначній, сприяюче-перешкоджаючій перспективі для знання.

Соціальні практики можуть привносити у знання і позитивний, і негативний елементи. Голдман прагне дослідити перший, а також конкретизувати умови його сприяння. «Поняття позитивної епістемічної цінності може витікати із соціального взаємообміну між працями двох авторів (Coady, Kitcher). Незважаючи на те, що свідчення є головною суттю соціальної практики, це не єдина практика, яка заслуговує на нашу увагу з епістемічної точки зору. Як соціальні елементи впливають на епістемічний результат науки, так і на результат журналістики, права, політики й освіти». Тим самим, Голдман залучає нову сферу, де діють інституційні практики, що потребує дослідження.

Практичний мотив передує пошуку знання. Така соціальна взаємодія покликана встановити «універсальні характеристики людських комунікацій і прототип практики пошуку істини. Початкова мета поставленого питання – отримання відповіді від респондента. Запитання символізує незнання. Інтерперсональність змісту запитаного не гарантує йому бути універсально чи необхідно соціальним. Тоді, як велика частина істини прямо (інформація отримана від інших) чи опосередковано (передача інформації при освіті) є такою соціальною. На основі цього, ми можемо говорити про функції збору (knowledge-gathering) та поширення (knowledge-dissamination) знання. Якщо юриспруденція – це приклад першого, то освіта – другого» [155, с. 3-4]. Разом їх діяльність формують відправну точку соціальної епістемології.

2.2. Некласичний проект соціальної теорії пізнання Девіда Блура

На перший погляд, коли у джерелах із соціальної епістемології зустрічаються визначення «соціологія науки», «соціологія пізнання», «соціологія наукового пізнання», виникає потреба прояснення та поділу. Більш глибоке знайомство показує, що здебільшого їх автори одні і ті самі, а назви є варіантами для відображення взаємообміну пізнання і соціального та залучення колективного. Питання про те, чи варто вважати соціальні дослідження науки соціальною епістемологією, є неоднозначним. Чимало хто з представників цієї стратегії навіть ігнорують традиційні епістемологічні проблеми, пов'язані з істиною, обґрунтуванням чи раціональністю, хоча сьогодні такі тенденції вже послаблені й переважає позитивна оцінка історичного спадку проблем класичної епістемології. У першому розділі ми вже зверталися до підходу дослідниці О. Мамчур, яка прояснює використання таких термінів як соціологія пізнання, соціологія наукового пізнання, соціологія науки з метою відрізнити їх сприйняття як плутанину чи ототожнення [56, с.44-47].

З огляду на таке використання термінів до неklasичних теорій соціальної епістемології входять: як джерела – праці Т. Куна, П. Феєрабенда, Н.Р. Хенсона (використовують, перш за все, соціальні фактори для вирішення проблеми переходу від однієї наукової парадигми до іншої); соціальних конструктивістів С. Вулгара, Б. Латура (замість дослідження об'єктивного характеру наукового факту, розглядають факт в науці як результат згоди між членами наукової спільноти); прибічників «сильної програми» соціології пізнання Б. Барнса, Д. Блура, С. Шейпіна [56, с.47].

З огляду на вищезазначене є потреба уточнити можливості соціології наукового пізнання саме для соціальної епістемології.

Один із засновників напряду соціальної епістемології Девід Блур – британський філософ і соціолог науки, керівник Центру з вивчення науки на соціологічному факультеті Единбургського університету, автор «сильної програми» в соціології, яку розвивав у 70-х роках ХХ сторіччя у спільних дослідженнях із Барі Барнсом, через уведення в соціологію наукового знання

ідей пізнього Л. Вітгенштайна, когнітивної психології та соціальної антропології.

Якщо коротко зазначити про спрямування соціального конструктивізму для соціальної епістемології, то загальний огляд соціального конструювання наукових фактів Бруно Латура і Стіва Вулгара показує, що «реальність, чи наукова сутність фактів формується як наслідок стабілізації суперечності». Слабкий соціальний конструктивізм виходить з того, що людська репрезентація реальності є соціальною конструкцією. Сильний соціальний конструктивізм йде далі: не лише репрезентації були соціально сконструйованими, але й самі сутності, до яких відносяться ці репрезентації. А. Кукла відрізняє «каузальний конструктивізм» вважаючи, що людська діяльність спричинює факти про світ, включаючи наукові факти, від «конститутивного конструктивізму», коли ми називаємо «фактами про світ» те, що є лише реальними фактами щодо людської діяльності.

С. Вулгар вважає, що соціологи знання сходяться на інтересі до соціологічного аналізу технічного змісту знання, і розходяться в тому, чим саме такий зміст може бути і як він повинен вивчатися. Б. Латур зауважує, що соціологія наукового знання підірвала використання традиційних концептуальних дихотомій, якими займаються природничі науки: суб'єкт/об'єкт, природа/суспільство.

Члени Единбургської школи, до яких відноситься Девід Блур, спробували довести, що на вчених впливають соціальні фактори, «зовнішні» у стосунку до справжньої науки, а тому епістемічний авторитет науки слід доповнити емпіричними засобами. Той закид, про який найчастіше говорять, називають проблемою «рефлексійності», в сенсі підриву основ науки. Бруно Латур висловив думку, що переконання, яке знаходиться під впливом науки, здійснює це шляхом «упорядкування» субстанційної репутації чиєїсь власної точки зору на суперечність. Успішне розкриття епістемічного авторитету існує, бо процедури, які використовують вчені, мають недостатні епістемічні якості.

Як соціолог наукового пізнання А. Пікерінг стверджував, що його галузь дослідження орієнтує дослідження науки на її основний продукт – знання, а не

на процес створення продукту. Тому соціологія наукового пізнання дає слабку, ідеалізовану і редуктивістську картину науки і безкорисна для схоплення багатства наукових практик, створення інструментів планування, управління та інтерпретації експериментів, розробки теорії, проведення переговорів з лабораторними управліннями, журналами, агентами.

Л. Лаудан спробував показати, що завдання «сильної програми» в тому, щоб дати науковий аналіз науки. З іншого боку, «сильна програма» псевдонаука, оскільки її теоретичним принципам не вистачає емпіричної бази.

Ф. Кітчер відрізняє логічну модель знання (як набір обґрунтованих істинних переконань) від уявлення про знання як соціальну реалізацію, як аргумент щодо того, що не потрібно ігнорувати соціальний контекст науки. Не будучи соціологом наукового знання, автор підкреслює невіддільність когнітивного і соціального складників науки, як характеристик «сильної програми».

Не всі науковці в межах дослідження з соціології науки вважають соціальну епістемологію обмеженою для визначення і пояснення науки. Стів Фулер, який найбільше займався соціальною епістемологією в її головному сенсі, вважає її нормативною: тобто, галуззю, що досліджує як, власне, мають організовуватися і здійснюватися інституції науки? Та який найкращий (науковий) засіб продукування знань? Хелен Лонгіно теж наголошує на нормативності. На її думку, соціальність не спотворює нормативність.

В 70-х роках минулого сторіччя зароджувалася «сильна програма» як відповідь філософів на аргументи соціальних епістемологів, по причині відсутності чіткої програми соціології знання і емпіричних даних як її основи. Філософи науки відхиляли підтримку «соціологів». Прибічникам «сильної програми» притаманно вважати вагомість «соціальних факторів» у тому:

1. Що ніяка *адекватна реконструкція* (тобто, реальна наукова практика) функціонування і розвитку наукового пізнання неможлива без звернення до соціальних факторів.

2. Що саме соціальні фактори *відіграють* роль головної сили для *розвитку* наукових ідей.

3. Що соціальні фактори *детермінують* зовнішню та внутрішню історію науки і не існує історії науки, відносно незалежної від історії її соціокультурного середовища.

4. Що соціальні джерела повинні *пояснювати* як «погану», так і «хорошу науку (принцип методологічної симетрії в дослідженні наукового пізнання)» [56, с.49].

На думку дослідників, соціальна епістемологія Д. Блура робить суттєвий внесок в епістемологію тим, що перевизначає поняття знання. Знання включає і кінцевий результат у вигляді уявлень про світ, і генезу даних уявлень. Таким чином змінюється відношення між поняттями знання і пізнання, а зміст знання з необхідністю включає соціальний компонент.

Ціннісна характеристика, вірніше, залежність знання від неї, полягає в тому сенсі, що ціннісне навантаження дозволяє поєднати поняття знання із поняттям соціального. Знання як соціальний інститут (в сенсі пізнього Вітгенштайна) включає наступні елементи: епістемологічна невіддільність знання як культурного феномену від всієї культури (знання відрізняється від культури функціями, які виконує), *зведення феномена знання до колективного спілкування і діяльності*, і теза, котра звідси витікає, про самореферентність (самообґрунтованість) знання, у зв'язку з якою знання не може відсилати до реальності поза знанням, а тільки до інших видів знання.

Методологічний релятивізм (релятивізм Блура, як соціолога наукового пізнання методологічний в сенсі, що він пов'язаний не із твердженням про природу пізнання, чи співвідношенням з істиною, а з тим, як соціолог повинен підійти до вивчення систем знання) разом із радикальним та соціальним конструктивізмом можна вважати методологічними передумовами соціальної епістемології Д. Блура, вважає Ю.Моркіна [69].

Д. Блур²¹ автор монографій «Знання і соціальна образність», де сформульована «сильна програма» в соціології знання, «Вітгенштайн: соціальна теорія пізнання», «Вітгенштайн: правила та інститути».

---

²¹ Девід Блур (David Bloor, 1942) – британський філософ і соціолог науки, професор Единбурзького університету. Освіта в області філософії, математики і психології в Кембриджі й Единбурзі. Основні публікації пов'язані із когнітивною теорією метафори, філософією Л. Вітгенштайна і соціологією знання [126, с.16].

Соціологія наукового знання, за Блуrom, повинна притримуватися чотирьох принципів, які дозволяють їй називатися «сильною програмою в соціології знання»:

1. Соціологія знання має бути каузальною, тобто за предмет брати умови, що викликають ті чи інші уявлення і стани знання. Не виключаються відмінні від соціальних причини виробництва уявлень.

2. Соціологія знання повинна займати нейтралітет до істини і хиби, раціонального й ірраціонального, досягнень і провалів. Пояснення вимагають обидва напрями.

3. Соціологія знання повинна мати симетричну форму пояснень для істини і хиби. Ті самі елементи містяться в істинних та хибних переконаннях, що робить можливою симетричну форму пояснення, яка апелює до однакових типів причин [128, с.15].

4. Соціологія знання повинна бути рефлексійною, конструкція для пояснення має застосовуватися і до неї самої [128, с.6].

Зазначені принципи універсальні для всіх дисциплін. «Сильна» дисципліна каузальна, безприхильна, симетрична щодо істини і хиби, рефлексійна одночасно.

У прочитанні комунітаристської епістемології (двійник соціології пізнання, особливо релятивістської «сильної програми» Блура та Барнса) принципи програми відповідно, до «знання за згодою», окреслюють і захищають чотири епістемологічні тези «сильної програми в соціології знання»:

1) наша епістемічна залежність від свідчення працює дуже глибоко для забезпечення не циклічного обґрунтування для нашої довіри словам інших людей;

2) свідчення є продуктивним джерелом знання, оскільки воно завжди в частині перформативу;

3) «знавець» наділений соціальним статусом;

4) комунітаристське прочитання Вітгенштайна підтримує сильну форму епістемічного релятивізму.

Таким чином, «знання за згодою» як програма комунітаристської епістемології, відстоює «теорію епістемічної цінності»: щонайменше наукове знання цінне як колективне благо.

«Знання без обмежень» з точки зору його дослідження соціологією науки має наступні характеристики за Блуром:

- знання соціально-санкціоноване. «Варіативні форми є вихідним пунктом соціології знання, вони ж її головна проблема. Тому, соціологія знання зосереджена на передаванні знання; процесах виробництва і збереження знання; організації і розподілу знання» [128, с.3].

- знання самодостатнє, автономне, пріоритетне. «Конвенціональна й успішна інтелектуальна діяльність самопояснювана, саморухома, як експертні оцінки в самій інтелектуальній діяльності» [128, с.7-8].

- знання морально-нейтральне та всезагальне;

- «теоретичний компонент знання – компонент соціальний, необхідний елемент істини, а не знак помилки» [128, с.15].

Блур виходить з того, що необхідність комунікації сприяє підтримці в індивідуальній свідомості колективних схем мислення. Поряд із індивідуальним чуттєвим досвідом є дещо, що вказує за межі цього досвіду, забезпечує каркас і розширює значення. Воно розширює індивідуальну свідомість до свідомості всеохопної реальності, до усвідомлення того, що індивідуальний досвід є досвідом цієї реальності. Знання суспільства характеризується не чуттєвим досвідом індивідів, які входять до нього, чи сумою «тваринного знання», а швидше колективний погляд (колективні погляди) на реальність [128, с. 14].

Наука значною мірою залежить від того знання, яке вже опубліковане і визнане іншими, тому й конкуренція між рівними учасниками особлива за своїм характером. Відкриття завжди є чимось більшим за емпіричні знахідки, бо воно включає теоретичну інтерпретацію та реінтерпретацію. А зміни емпіричних результатів розширюють можливості неправильних витлумачень та описів. Теоретичні компоненти науки, пише Блур, забезпечують учених мовою, в термінах якої вони сприймають свої дії та дії інших. Дії при встановленні

авторства відкриття стають проблематичними в момент відкриття. Питання пріоритету виступає ознакою теоретичних змін, замість теоретичної стабільності. Сенс має спосіб співвіднесення емпіричного і теоретичного, їх взаємодія і розвиток» [128, с. 22-23].

Щодо науки у Блур присутня мета-позиція, з якої науку можна розглядати на фоні решти культури, в яку вона тісно вплетена. Новацією Блур є спроба соціологічного розгляду самого змісту знання. Словами Куна, ідея Блур – у поверненні теорії пізнання всієї сфери пізнання в якості об'єкта. «Теорія значення» пізнього Вітгенштайна служить розвитку концепції знання «як соціального інституту» Блур. А ідеї марксизму проявилися у розумінні знання «як відбиття форм і способів його виробництва і соціальних умов, в яких воно продукується». Це складники «соціологізації гносеології». Соціологізація епістемології – це процес перетворення теорії пізнання на справжнє соціально-гуманітарне дослідження.

Протистояння «раціоналізму» і «релятивізму», властиве сучасній соціальній епістемології, є темою книги «Раціональність і релятивізм» М. Холліса та С. Лукса, де була опублікована стаття Б. Барнса та Д. Блур, присвячена принципам методологічного релятивізму. Певні теоретичні і методологічні розбіжності між соціальними епістемологами торкаються й емпіричних областей дослідження також. На думку Б. Барнса, головний внутрішній розрив «соціології наукового знання» полягає у розбіжності між прибічниками «сильної програми», які, як і Барнс, шукають загальну пояснювальну теорію, і тими, хто стверджує, що соціологічний аналіз має обмежуватися виконанням дескриптивної задачі.

«Релятивізм – це методологічна позиція. Релятивності є причинними відношеннями. Знання релятивне до всього, що є причиною. Релятивності – це причинності» [126, с. 26-27].

Як релятивіст Блур визначає «релятивізм через заперечення абсолютизму (коли науковому знанню приписують характеристику такого, що перевершило своєю унікальністю)» [128, с.8].

Тобто, релятивізм, це коли наукове знання не перевершує своєю унікальністю. Позиція релятивізму «вираження усвідомлення про обмеженість нашого пізнання і допомагає уникнути самовпевненості. Аналіз знання має бути незалежним від теологічної традиції. Для багатьох філософів наука зайняла місце бога, і це заважає їм науково помислити природу науки. Звідси хибна думка, що наукове дослідження природи самої науки здатне підірвати її авторитет. У такий спосіб вважають соціологію науки «нападом на науку» [126, с. 20-21]. Але дуже суттєвою є заувага Ф. Кітчера, а саме: «серединна позиція Блура мусить визнати, що відкидання абсолютизму є необхідною, але не достатньою умовою для прийняття релятивізму».

Раціональність конфліктує з релятивізмом лише тоді, коли йдеться про її абсолютний характер. «Абсолютистські уявлення про об'єктивність – це одна сторона дихотомії, релятивістські – інша. Ідеалізм – це доктрина, згідно якої те, що здається матеріальною реальністю, не існує незалежно від переконань суб'єктів пізнання, а з іншого боку – це закид соціології знання» [126, с.24-25].

Блур зазначає, що культурні універсалії можуть загрожувати релятивізму, якщо вони універсальні абсолютно, а випадкові універсалії не несуть загрози. Використання понять підлягає каузальному поясненню в термінах подій, які обумовлює зовнішня реальність. Ідеалізм, ірраціоналізм, партикуляризм, суб'єктивізм є достатніми, але не необхідними складовими релятивізму. Наука розташована серед шляхів до релятивізму і сама по собі релятивна, а релятивізм є лише тим, чим він є, і нічим іншим.

Д. Блур розглядає факти, які встановлюють соціальні і гуманітарні науки, як емпіричну базу епістемології і соціології знання. Наукові факти відносні, тобто можуть переглядатися, тому адекватна епістемологія з необхідністю включає принцип релятивізму, тобто залежності знання від соціокультурного контексту і досягнутого рівня наукового знання.

У Блура довіри заслуговує не індивідуальний, емпіричний суб'єкт, а лише *колективний суб'єкт, соціальний*. Блур вважає, що Юм, Вітгенштайн і Кріпке, як прибічники колективістського підходу, практикують «метод кризового експерименту» (breaching experiment), сенс якого в демонстративному

порушенні соціальних правил в цілях їх виявлення. В образі «принципу милосердя» виступає ідея епістемологічного «оптимізму». В основі принципу милосердя є реалістична епістемологія, котра з'єднує натуралістську тенденцію, здоровий глузд, раціональний реалізм під егідою пошуку об'єктивної реальності наших понять. Милосердя і довіра реалізму перетворюються на протилежні. Соціальна епістемологія йде іншим шляхом. Значення термінів мови і факти свідомості пояснюються завдяки слідуванню ряду дискурсивно-соціальних практик, в тому числі слідування правилу. Соціальні практики задають норми дії і комунікації, а основа самої нормативності – в самореферентності суспільства, яке продукує норми і виконує їх. Тут вирішується проблема довіри суб'єкту, а принцип милосердя набуває справжню основу. Знання норми і її виконання є взаємною довірою, що дозволяє вбудовувати внутрішні мотиви дій людини в її комунікації з іншими, та встановлювати її належність до соціального цілого. В комунікації вирішується проблема референтності, виникає розуміння, а процес пізнання забезпечується сферою непроблематичних сенсів і єдиною картиною світу [27, с. 11-15]. Отже, ідентичність суб'єкта пізнання, який заслуговує на довіру – історико-культурний проект, який вибудовує філософія.

«Сильну програму» часто критикують за те, що її «сила» залишилася на рівні претензій, бо її лозунги повертають до соціології пізнання: «Наука є соціальною установою, і тому вона має досліджуватися соціологічними джерелами. Чи те, що спроба реконструювати окремі епізоди історії науки, як претензія на соціально епістемологічне дослідження, по суті залишається в межах концепції соціальної обумовленості, тобто соціології пізнання, вважає О. Мамчур. Особливо, що соціальні фактори в науці прирівнюються до когнітивних (це раціонально в сенсі взаємної доповнюваності, а не підміни когнітивного соціальним). Соціальне позитивно і негативно впливає на наукове пізнання, з огляду на схоплення чи спотворення об'єкта пізнання соціальним.

Слушне питання: чи є обов'язкова для соціальної епістемології підтримка «сильної програми» соціології пізнання, котра визнає виключно соціальну детермінованість не лише звернення науки до тематики і інструментарію

пізнання, але й конкретного змісту теорій, що висуваються? Іншими словами, чи повинен дослідник, якщо він досліджує деякі аспекти об'єкта дослідження, заперечувати існування всіх інших? Звісно, що ні, а декларація повної соціальної детермінованості змісту науки присутня лише в крайніх варіантах соціології пізнання. З цього приводу Мамчур чітко розрізняє і визначає, що «соціальна епістемологія – один із напрямів соціології пізнання, на відміну від якої соціальна епістемологія займається епістемологічними проблемами, застосовуючи соціологічні методи. Це можливо завдяки соціальній детермінованості наукового пізнання. Але вона перебільшена до тієї міри, що такого сильного впливу соціального на наукове пізнання, якого не існує, та і лише соціологічна методологія не вирішить епістемологічні проблеми» [56, с.52-53].

Соціальна теорія пізнання Д. Блура – це відповідь на те, як можна реалізувати пізнавальні вимоги, які він ставить у своїй «сильній програмі». «Коллективне» та його значення – це і є для Блура перспективна соціально-епістемологічна тенденція. З іншого боку, колективне – це частина соціології наукового пізнання, котра несе епістемічно-ціннісне значення. Знання як соціальний інститут має декриптивно-конструктивне забарвлення.

Якщо провести порівняльну характеристику двох проектів соціальної епістемології (класичної і некласичної), то вона доводить, що Блур суттєво недооцінює Голдмана як захисника поняття істини.

Відмінність концепції Голдмана від «сильної програми» Блура це:

- 1) нормативізм проти дескриптивізму;
- 2) абсолютизм проти релятивізму;
- 3) когнітивний індивідуалізм проти когнітивного колективізму;
- 4) метафізичний релятивізм проти методологічного релятивізму.

Дослідниця Ю. Моркіна в своєму аналізі доводить, що на основі критеріїв поділу класичної і некласичної епістемології, як їх визначив В. А. Лекторський, в позиції Блура наявні всі риси некласичної епістемології, тоді як соціальну епістемологію Голдмана не можна назвати класичною в строгому сенсі. І Голдман, і Блур, і Фулер погоджуються з тим, що знання є продуктом

соціальних практик. Та лише в Блура і Фулера соціальні практики з виробництва знання не відокремлені від культури, а вписані в контекст.

Класичне нормативне розрізнення статусу об'єкта пізнання – відповідно на істинний та хибний, еквівалентами яким є знання, й відповідно, помилка, хиба, омана, абсурд. У свою чергу, в центрі першого розуміння важливий індивідуальний суб'єкт, а другого – колективна природа суб'єкта. Звідси, якщо «соціальна епістеміка» Голдмана різко розрізняє істину/хибу та знання/помилку, то «сильна програма» Д.Блура мало приділяє уваги оцінці істинності, надаючи перевагу розгляду знання, як всього того, що функціонує як знання в соціальній практиці, як правило або схема, що керують людською діяльністю і комунікацією. Незалежно від критеріїв розрізнення, істинне і хибне знання слід розглядати (інтерпретувати, реконструювати) з точки зору одних і тих самих типів, умов і причин.

Ю. С. Моркіна представила ґрунтовне порівняння концепцій соціальної епістемології за поділом на класичну і некласичну епістемологію. Позначення «дефенсив» (Д, класична епістемологія) та «контрадикт» (К, некласична епістемологія) виступають оцінками наявності чи відсутності тієї чи іншої ознаки в кожному з напрямів, з метою визначення концепцій соціальної епістемології як класичних чи некласичних. Таке дослідження з очевидністю вказує на позиціонування соціальної епістемології як некласичної дисципліни. Водночас в деяких проектах соціальної епістемології розрив з класичною теорією пізнання не є таким різким, а саме, Е.Голдман – як опонент Блура – вказує на евристичну цінність і невичерпність поняття істини для соціальної епістемології. Відтак, є потреба у «гібридних формах» для позначення неоднорідності соціально-епістемологічних теорій [70, с. 93; 101].

Отже, дуалізм Блура – це дуалізм соціального та матеріального світів. Матеріальний світ не залежить від знання та інтересів спостерігача, але науковий факт є теоретично-навантажений. Спостереження та інтерпретація – це дві сторони одного процесу. Не існує загальних критеріїв та правил дослідницької роботи, дослідники досліджують конкретно, а не універсально.

Апелюючи до простого впливу об'єкта, неможливо пояснити різницю в сприйнятті об'єкта різними спостерігачами.

Істина та хиба рівноцінні (принцип симетрії) як соціально-функціональні ярлики, мета науки не істина, тому наукове знання не є епістемологічно привілейованим. Жодна епістемологія не є абсолютно істинною, а об'єктивна оцінка раціональності системи переконань неможлива.

Наука соціальна і замість суб'єктоцентризму маємо колективність. Соціальні фактори детермінують опис реальності і є формотворчими складниками структури наукового знання. Таким чином, центральними позиціями концепції Блура є культурна опосередкованість знання, його релятивізація та соціологізація, самореферентність знання як соціального інституту.

Висновки до розділу 2

Отже, зазначений розділ показав на прикладах сучасних концепцій, який вигляд може прийняти класична соціальна епістемологія (Е. Голдман) та некласична соціальна епістемологія (Д. Блур).

Серед особливостей веритистської соціальної епістемології Е. Голдман вказав на наступні. Концепція соціальної епістемології вирізняється і використовується в численних соціальних сферах і підтримує традиційний епістемічний інтерес до істини і надійного дослідження, але замінює фокус із звичного акценту на окремих суб'єктах знання, на соціальні інституції та міжособистісні практики. "Веритистська" соціальна епістемологія є прогресивною як нормативна дисципліна, яка спрямована на пошук практик та інституцій, які якнайкраще приймає знання.

З огляду на те, що автором йдеться про перспективу для епістемології, під якою він розуміє власну соціальну епістемологію, на передній план дослідження виходять соціальні практики. Останні можуть привносити у знання і позитивний, і негативний елементи.

Для розуміння концепції Голдмана було виділено наступні концепти. Веритистська цінність – це цінність переконання, яку йому приписують залежно від наближеності цього переконання до реального стану справ. Веритистська оцінка – це здатність соціальної практики генерувати істинні прогнози. Соціальна епістемічна практика – це сфера, яка оцінюється з точки зору її внеску в істинне знання. Епістемічний результат – це широке коло епістемічно-значимих і не значимих тверджень (обґрунтоване/не обґрунтоване переконання). Епістемічна система – це соціальна система, яка вміщує соціальну практику, процедури, установи або моделі інтерперсонального впливу на епістемічні результати її членів. Система епістемічних принципів – це правила обґрунтування переконання і набір епістемологічних стандартів, які ухвалюють ці вірування як обґрунтовані.

Мета веритистської аналітичної соціальної епістемології Е. Голдмана – це оцінка соціальних практик, по відношенню до інших факторів, що сприяють чи шкодять досягненню істини.

Експліковано ключові риси соціальної «епістеміки» Е. Голдмана:

- взаємодоповнюваність: Голдман перший представник комплементарного підходу в соціальній епістемології. Індивідуальна епістемологія зосереджена на вигідних психологічних і пізнавальних процесах в епістемічних агентів. Соціальна епістемологія зосереджена на соціальних чи інституціональних контекстах епістемічних практик, таких як взаємодія між агентами для ідентифікації та оцінки соціальних та комунікативних процесів.

- нормативність: Е. Голдман підкреслив нормативну функцію епістемології. З одного боку, нормативна епістемологія повинна надати критерій відокремлення знання від просто гадки чи вірування. З іншого, нормативність має бути включена в контекст визначення практик. Мета соціальної епістемології в забезпеченні нормативних стандартів для епістемічних практик та оцінки процесів, методів і практик в межах їх внеску для виробництва істинного вірування, тобто оцінка веритистської цінності соціальних практик.

- веритизм: найбільш важлива характеристика підходу Голдмана зосереджена на ролі істини. Автор стверджує, що пошук інформації є вирішальною діяльністю в повсякденному житті. Здебільшого ми шукаємо істинну інформацію. Тому правильна епістемологія – індивідуальна вона чи соціальна – стане кращою сприяючи досягненню істини, а значить – веритистською.

Значимість можливостей та перспектив «сильної програми Д. Блура» як неklasичної соціальної епістемології полягає у наступному. При дослідженні соціальної епістемології часто зустрічаються звернення до «соціології науки», «соціології пізнання», «соціології наукового пізнання», які можна вважати варіантами для відображення взаємообміну пізнання та соціального. Головний аспект, що становить інтерес для соціального епістемолога – це залучення «колективного», який виступає однією з основних рис неklasичної соціальної епістемології. Д. Блур наполягав на необхідності комунікації, яка сприяє підтримці в індивідуальній свідомості колективних схем мислення. Поряд із індивідуальним чуттєвим досвідом є дещо, що вказує за межі цього досвіду,

забезпечує каркас і розширює значення. Знання суспільства характеризується не чуттєвим досвідом індивідів окремо, а як колективний погляд.

Дуалізм Д. Блура, це дуалізм соціального та матеріального світів. Матеріальний світ не залежить від знання та інтересів спостерігача, але науковий факт теоретично-навантажений. Ціль науки не істина, бо істина та хиба рівноцінні (принцип симетрії) як соціально-функціональні ярлики. Тому наукове знання не є епістемологічно привілейованим. Жодна епістемологія не є абсолютно істинною, об'єктивна оцінка раціональності системи переконань неможлива. Спостереження та інтерпретація – це дві сторони одного процесу. Не існує загальних критеріїв та правил дослідницької роботи, дослідники досліджують конкретно, а не універсально, при тому, що наука соціальна. Апелюючи до простого впливу об'єкта, неможливо пояснити різницю в сприйнятті об'єкта різними спостерігачами. Тому в некласичному проекті колективність заміщає суб'єктоцентризм. Соціальні фактори детермінують опис реальності, вони є формотворчими і змістоутворюючими складниками структури наукового знання. Культурна опосередкованість знання, асиміляція знання та культури, самореферентність знання як соціального інституту, релятивізація та соціологізація знання складають основи концепції Блура.

РОЗДІЛ 3. «ПОЛІТИКА ЗНАННЯ» І «КОГНІТИВНИЙ РОЗПОДІЛ ПРАЦІ» ЯК КОНЦЕПТИ СОЦІАЛЬНО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИХ ДИСКУСІЙ

3.1. Від «наукової політики» до «політики знання»: С. Фулер

3.1.1. Обґрунтування статусу соціальної епістемології

У попередніх розділах ми прагнули аргументувати позицію щодо соціальної епістемології як незавершеного проекту. У широкому розумінні соціальну епістемологію визначають як одну з сучасних тенденцій, яка дозволяє по-новому поглянути на епістемологічну проблематику, а незавершеність - це характерна ознака всієї галузі соціальної епістемології, котра знаходиться на етапі формування.

Представлене дослідження концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології неможливе без аналізу соціально-епістемологічних настанов Стіва Фулера, одного з провідних соціальних епістемологів сьогодення. Ба більше, у спільноті соціальних епістемологів його напрацювання прийнято вважати знаковими для становлення цієї галузі як наукової. У 1987 році в журналі *Synthese* автор представив проблематику соціальної епістемології, згодом очолив журнал «*Social Epistemology*», а рік потому опублікував книгу з такою назвою, де поглибив свій підхід. Це підтверджує той факт, що сьогодення набагато серйозніше відноситься до соціальної епістемології, ніж у 1988, коли вперше вийшла його книга «Соціальна епістемологія» [145]. Для порівняння, якщо спочатку сам термін «соціальна епістемологія» присутній лише у примітках як узагальнююча назва для його ідей щодо «*соціальності знання й науки*» (*sociality of knowledge and science*) [183, с.129], то на сьогодні він переріс у інтердисциплінарний проект, центральне місце якого продовжує займати «*соціальна концепція дослідження*». Ідеальна ситуація для епістемології, а звідси і соціальної епістемології, яка поки не має твердого підґрунтя, вважає Фулер, це та, яка стоїть на перетині філософії свідомості й філософії науки, феноменології та дисциплінарних практик.

Ідеєю для створення Фулером журналу і книги надала низка попередніх досліджень англо-американської аналітичної філософії на тему: «що для індивіда означає знати щось». Відсилання до конкретного акту пізнання, а також Декартівського розуміння знавця (knower), котрих притримується аналітична традиція, стало причиною сприйняття соціальної епістемології як відмінної моделі.

У вступі до другого видання своєї книги «Соціальна епістемологія» Фулер згадує про факт, що соціальна епістемологія увійшла до Norton Dictionary of Modern Thought, який виходить кожні 10 років. А знайомство з ідеями автора дає можливість припустити, що це саме його версія соціальної епістемології або, щонайменше, наближена до неї (а не, наприклад, Е. Голдмана). Звідси, доречно виділити декілька важливих аспектів щодо соціальної епістемології, які можна вважати її рисами. Як можна розуміти соціальну епістемологію:

- Як «інтелектуальний рух широкого крос-дисциплінарного походження, що має на меті реконструювати проблеми епістемології, де знання внутрішньо-властиве соціальне (intristically social).
- Як філософську наукову політику (philosophical science policy) чи нормативну частину наукових досліджень.
- Як галузь дослідження, яка виникає в академічному виробництві знання (academic knowledge production) та намагається охопити знання в мультикультурному і суспільному аспектах, а також перетворення знання на інформаційну технологію та інтелектуальну власність [145, с.іх].

Таким чином, як соціальний епістемолог, Фулер намагається відійти від класичної ідеальної концепції наукового дослідження і виходити з того, як відбувається насправді, замість того, як повинно бути.

Те про що йдеться у автора, в загальному, можна поділити на дві частини: (I) позиціонування власної методології як «наукової політики» (де, перш за все, врахована соціальність знання); (II) спроба застосувати свою соціальну епістемологію до філософії науки (участь у дискусії «Кун vs Поппер»).

У Фулера відсутній інтерес до позиціонування «проблеми знання» в сенсі обґрунтованості. Він схильний вважати, що «обґрунтованість», «надійність», «істина» не вказують на дещо властиве методологічній автономії дослідження. Вони швидше пов'язані з межами дослідження, з відкритим питанням основ знання: яке знання, ким і для кого має вироблятися» [103, с.681].

Замість зазначеної, піднімається проблема «виробництва знання» (knowledge production, producing), яка стосується набуття певними лінгвістичними артефактами («текстами») статусу знання; можливості руху їх моделей (у сенсі створення нових артефактів та наявності у них політичних чи культурних наслідків); позицій тих, хто є творцями знання по відношенню до знання в цілому (прогресивних) [103, с.3].

Це, власне, діяльність, яку охоплює «політика знання» в межах соціальної епістемології.

Головне питання соціальної епістемології сформульоване наступним чином: «У який спосіб має бути організоване знання, з огляду на даність знання за нормальних обставин, за участі багатьох людей, що працюють над більше чи менше визначеною областю знання, і кожен з них оснащений приблизно однаково невизначеними когнітивними здібностями, хоча їх рівні доступу до діяльності один одного різні?» [145, с.3].

З одного боку, агент пізнання обирає між однією з двох чи більше альтернативних дослідницьких траєкторій, повністю усвідомлюючи, що ресурси обмежені, в сенсі того, що інші агенти прийматимуть подібні рішення в той самий час. Агент пізнання (knower) зайнятий «менеджментом знання».

З іншого, недооцінюють вплив кожного члена на те, що означає висувати твердження саме в його комунікативній спільноті, а також готовність змінювати власні вірування, щоб відповідати сподіванням, заради істинно-сприяючої позиції в спільноті.

Тобто, хоч знання працює як принцип соціальної організації, як мотивація до дії в певному середовищі, як засіб впливу, незалежно від агентів, доки їх вірування не беруть участь у виробництві таких впливів і з'являється шляхом соціальних інтеракцій і дискурсивних практик. Але воно «не дає можливості

контролю і передбачення результатів власної когнітивної діяльності індивідом» [103, с.692].

Брак достатньо критичної позиції щодо науки, на думку Фулера, повинен врівноважити розгляд «науки, яка змінюється» (*changing science*) [183, с.130].

Інакше, яка ж тоді роль соціального епістемолога? Виникає взагалі запитання про відокремлення діяльності агента пізнання і соціального епістемолога. З огляду на розрізнення першо-порядкового і друго-порядкового дослідження, зрозуміло, що це різні групи дослідників, при цьому на основі діяльності більш детально їх важко розрізнити.

Соціальні епістемологи – це «ідеальні творці її епістемічної політики (*ideal epistemic policy maker*), творці наукової політики (*science policy maker*), які виявляють вплив на спосіб того, як саме працює наука та різновиди знання» [103, с.130]. «Роль політика знання, який займається соціальною організацією, потрібна для суспільного виробництва знання, що виробляється в межах соціальної ситуації. Соціальним епістемологом не повинні диктуватися специфічно епістемічні цілі, чи істина і раціональність як цілі практик виробництва знання, в тому числі як привілейовані. Натомість, він повинен розробити кращі інституційні форми досягнення цілей, яких потребує суспільство» [103, с.683-684].

Соціальна епістемологія – це епістемологічно несформована наукова політика, що «дає набір для зміни науки за рахунок зміни її соціальних структур та тих, що в них вбудовані. Зазначений макро-підхід полягає у зміні *структури науки, змісту науки, різновидів і типів знання*» [183, с.129]. Таким чином, Фулер виступає проти того, що наука самостійно найкраще здійснює регулювання себе самої.

За допомогою яких засобів забезпечується і для яких цілей потрібна зміна науки? Перш за все, Фулер стверджує, що в той час, як філософи і соціологи науки можуть відрізнятися за методологіями чи інтересами в науці, обидва табори повинні брати до уваги те, що наука добре працює і в інший спосіб. (Ймовірно, йдеться про претензію соціальної епістемології бути іншим способом). І, не випадково, дослідник підкреслює наступне: «[...] велика

відмінність між вимогою, щоб наука працювала досить добре для того, щоб підтримувати себе, і вимогою, що вона працює оптимально для бажаного результату» [183, с.130].

Як ми можемо переконатися в тому, що наука не просто функціонує достатньо добре, а на весь свій потенціал? В принципі, Фулер стверджує, що найліпший спосіб покращити науку - значить «оцінити і в подальшому покращити наукову практику». Перший крок у покращенні науки полягає у «розкладі різних наукових завдань та суб-завдань замість розгляду науки як «органічного вміння», яким самі лише науковці керують сповна». «Соціальний епістемолог повинен бути зовнішнім спостерігачем науки, який аналізуючи наукові практики, займає найкраще положення у покращенні науки через індивідуальні суб-завдання та їх розподіл між різними людьми» [183, с.131]. Оскільки соціальний епістемолог проаналізував одиничні завдання, він буде в кращій позиції ніж самі науковці у тому, щоб зробити науку ефективнішою. Таким чином, він анулює авторитет науковців щодо того, як дослідженню відбуватися краще за все.

Автор говорить про соціальну епістемологію, яка нав'язує науці звертатися до цілей, замість практик. Наука повинна бути більш відповідальна перед суспільством, мається на увазі потреба повернення науки і суспільства до діалогу. Це значить, що з одного боку, суспільство потребує стати більш літературно грамотним, а з іншого боку, науковці потребують бути більш публічно відповідальні. Крім того, як тільки науку поєднано із соціальними потребами, науку слід оцінити відносно забезпечення цих соціальних потреб.

Звичну маніпуляцію історичними досягненнями під прикриттям результатів перебігу дослідження доведеться змінити відповідно до соціальної епістемології Фулера: «наука повинна бути підзвітна її оригінальним *стандартам* і *цілям*, а не щодо вічнозмінюваних цілей, котрі науковці створюють аби виправдати свої дослідження за непередбачливістю» [183, с.132].

Хоч соціальні інтереси не завжди необхідні для оцінки пізнавальних вимог, але незалежно від наших інтересів бажання знати і більш пізня теорія є покращенням попередньої. Фулер приписує стандарту зміну самого себе, аби

надати давнішій теорії характеру вторинної. «Стандарти - це контексти, найбільше схожі до прагнення пізнати якийсь об'єкт. У ньому інтерес інтегрований у природу пізнавальних вимог. Відсутність інтересу до об'єкту, по причині переконання в істинності сучасної нам теорії, характеризується не бажанням створити єдину теорію про певний об'єкт. Стандарти для оцінки пізнавальних вимог не мають бути дійсними з самого початку. Більше того, якщо ці стандарти не з'являються довільно, вони мають посилатися на причини, чому хтось бажає набути знання, і так отримане знання набуває певного типу. Передбачається на певному рівні, що всі ми маємо однакові причини бажати займатися науковим дослідженням. Проте, зближення на основі епістемічних стандартів не є результатом зближення незалежно осмислених суджень» [145, с.хх].

На думку Фулера, «сумнівність керівного характеру цінностей спричинює перехід від логіки і метафізики до політики й етики» [145, с.хiii]. Тому, будь-яка форма знання, що претендує на статус універсальної істини повинна залежати від демократичного управління. Політика, з одного боку, а освіта, з іншого, у Фулера відіграють конституційну роль в універсалізації знання.

Що ж пропонує автор? Що врівноважує природничо-соціальну боротьбу? *Комунікативний процес сам по собі є головним джерелом когнітивної зміни.* Фулер посилається на такі наслідки цієї картини як *проблема неспівмірності (incommensurability)*, розглядаючи її як «невловимість консенсусу, як комунікативний пролом, коли недостатність ресурсів стає причиною антагонізму». Саме так можливо зрозуміти зв'язок між філософією і соціологією та пояснити, чому «соціальна епістемологія спочатку сприймається багатьма подібно до оксиморону» [145, с.ххix].

Вище вже йшлося про нормативність філософії та емпіричність соціології Фулера. Зі спірного характеру зв'язку між нормативними і емпіричними вимірами дослідження виникають геометрична і діалектична моделі: «геометрична модель розглядає емпіричне як нормативно надане, діалектична вважає емпіричне викликом для нормативного подолання. Геометрична модель схиляється до характеристики світу в прийнятні способи, тоді коли діалектична

модель схильна до характеристики правильними способами. На мета-рівні це забезпечує існування двох типів соціальної епістемології: Голдмана і Фулера.

Нормативна орієнтація Фулера, як правило, зосереджена на «не-учаснику» пізнавальної системи. Для автора, знання – це засіб для інших людських потреб, а участь у пізнавальному процесі обмежена мета-рівнем дослідження, що відповідає за моделювання й оцінку knowledge production режимів, здійснених іншими. Ці режими включають проблеми фіскальної служби і управління зайнятості, соціальної відповідальності, а також процесу і форм контролю якості на основі результату. Таким чином, давній інтерес Фулера подати соціальну епістемологію як рівносильну «пізнавальній політиці» і «пізнавальному управлінню» базується на ідеї, що той, хто передбачає та оцінює («policy makers», «managers») виробництво знання, не є першо-порядковим творцем знання («workers») з точки зору інтересів [145, с.xvi].

Можливо, найбільш методологічно підозріла риса традиційних істинно-орієнтованих (веритистських) напрямів, за Фулером, в тому, що соціальні елементи представлені лише на основі «потреби-знати», коли ідеальні епістемологічні стани перестали діяти, тоді це зацікавило соціальних епістемологів. Автор назвав цю рису «флогістемічною», на кшталт згадуваної в XIX ст. субстанції флогістону, чиє існування може бути доведе лише її відсутністю [145, с.xvi].

На думку Фулера, аналітичні соціальні епістемологи (Голдман) завищують значення надійності. Проблема з визначення надійності не в сенсі її ясності, в сенсі необхідності систематично імплементувати знання у практики наукових дисциплін і професій. «Анти-релаєбілізм» Фулера зумовлений провалом релаєбілізму²² (від англ. «reliable» - «надійний») у створенні інституції для оцінки надійності пізнання.

---

²² Релаєбілізм – натуралізована теорія обґрунтування, в якій критерієм обґрунтованості переконань є надійність процесів їх утворення. Е. Голдман один з найвідоміших авторів натуралізованої епістемології. «Знання є надійним істинним переконанням, чи вірування, яке є результатом процесу, який надійно продукує істинне переконання. Релаєбілістський розгляд знання може мати форму «neighborhood» або «counterfactual». Доцільно також розрізняти релаєбілізм щодо знання та релаєбілізм щодо обґрунтування. Наскрізною є ідея про істину як виключно єдину епістемічну норму. Фатальним слід вважати те, що «reliability» (надійність) переконання та процесу не має потреби бути тотальною і абсолютною. «reliability» передбачає, що знання можна вважати

Стів Фулер одним із перших долучився до розробки цього сучасного напрямку філософського дослідження. Він надає соціальній епістемології статусу інтердисциплінарного проекту, а значення галузі обумовлене, в першу чергу, проблематикою дослідження. Йдеться про оцінку і можливість ефективного «розподілу когнітивної праці» з метою покращення процесу створення знання

Аби показати відмінність «веритизму» від власної позиції, Фулер визначає «справжню соціальну епістемологію» конститутивно-формуючою. Як створити форуми для прийняття наукового дослідження і навчити порядку денному з огляду на явно упереджену обмежену природу учасників? *В сучасних суспільствах, університети відіграли важливу роль в оприлюдненні риторик у цьому сенсі* [145, с.хix]. Університет – нормативно бажаний соціальний інститут, який поєднує дві функції – дослідницьку діяльність та викладання [103, с.692].

Потрібно виправдати сприяння автономному дослідженню з точки зору конкретних цілей, які йому служать. Одна така ціль, яку підтримує Фулер, має чільне місце в риториці державної підтримки науки: адекватне соціальне забезпечення всіх людей, особливо тих, чиє дослідження не є егоцентричним саме по собі. Якщо науково-дослідницькі переваги програми менші за переваги тих, хто заплатив за неї, тоді це «епістемічно несправедливо», незалежно від здатності програми відповідати стандарту надійності та критеріям чинності. В цьому сенсі Фулер представив концепт «епістемічної взаємозалежності» зазначених елементів.

Отже, можемо виділити два рівно можливі способи розуміння «знання-влади»: перший (аналітична соціальна епістемологія) – знання допомагає концентрувати владу, другий (Фулер) – знання допомагає поширювати владу. З точки зору автора, в реальності знання наявне як позиційне благо, цінність

істинним у всіх випадках, окрім надзвичайно потрібних нам. NR – знаю щось, лише і лише якщо маю істинне переконання, що є щось, що його задовільняє. CR – знаю щось, лише і лише якщо я маю істинне переконання, що щось задовільняє решту. Йдеться про однорівневу та на порядок вищу надійність переконання» [189, с. 602-603; 605].

якого безпосередньо пов'язана з обмеженням доступу до нього (інтелектуальне право власності чи академічні повноваження).

«Члени наукової спільноти завжди можуть вирішити, на основі якої теорії прийняти чи відхилити певне рішення. Науковці можуть становити відносну єдність, спільноту, яка шукає консенсус щодо факту чи об'єкту з різними рівнями ентузіазму, ресурсів і результатів. Але формально голосу ніколи не бути ратифікованою парадигмою». Фулер описує цей стан за допомогою терміну «епістемічний самоплив» (epistemic drift). «У дифузній галузі дослідження, де багато різних спільнот проводить різні теорії, незрозуміло, що може стати епістемічно успішним. Кожна теорія має свій власний шлях пріоритезації свідчень і аргументів, який підходить до її власних сильних боків». А.Елзінга, перший шведський соціальний епістемолог, вважає, що «епістемічний самоплив» відсуває кордон знання для тих, хто швидше за все служить деяким соціально-бажаним цілям. Це основний момент потенційного спотворення завдання дослідження, що є результатом існування стану монополії на фінансування пошуку. Проте, правомірність «епістемічного самопливу» у тенденції надійності, як заміника валідності в оцінці пізнавальних вимог» [145, с.ххі].

Іншими словами, в той час як науковці офіційно зацікавлені тим, чи їх теорії наближаються до цільових реальностей, все-таки їхній успіх – це кваліфікованість, а точніше закономірність, з якою вони можуть досягти вужчих цілей.

Фулер відрізняє свою стратегію від стратегії аналітичних філософів. Він прагне продовжити лінію міркувань (Ляйбніц, Гегель, Маркс, Мангайм, Блур) про те, як ми отримуємо дещо за межами нашої спільної реальності в мислення кожного окремо. Вихід із спільної реальності в індивідуальне мислення автор взагалі вважає проблемою. Його агент пізнання наділений вибором між способами дослідження, замість слідування єдиному стандарту. Знавець, він і агент пізнання, зайнятий «пізнавальним менеджментом». В той самий час, коли норми керують однією спільнотою дослідників, а не між спільнотами, тобто те, що їх неможливо узагальнити веде до того, що соціальна епістемологія з логіки

і метафізики переходить на політику й етику. Універсальне знання (істинне всюди і для кожного) має бути підвладним державному правлінню. Конститутивною є роль освіти в універсалізації пізнання.

Швидше усвідомлено, ніж механічно, Фулер балансує між нормативізмом Е.Годмана та дискриптивізмом Д.Блура, синтезуючи нормативний проект філософії й емпіричний проект соціології. Філософія науки як інструмент на користь захисту соціології й те, якими є їх взаємовідносини, є суттю соціальної епістемології Фулера. З одного боку, соціальна епістемологія стає прикладом того, якого вигляду може набути сучасна теорія пізнання.

Щодо інших дослідницьких векторів, то наскрізною є тема «соціальної ролі інтелектуала», особливо в межах академічного життя. Класична модель університету, як структура, що об'єднує навчання і дослідження, служить прикладом того, яким є «менеджмент знання» в дійсності. Фулер прагне повторно інтерпретувати «інтелектуальну історію», але з точки зору тих, кого перемогли (контр-фактичне осмислення).

Відмінний спосіб схопити відмінність між соціальною епістемологією Фулера та тими версіями, які наявні серед проблем Synthese, полягає у розгляді двох стратегій створення філософськи цікавих «проблем знання».

	Стратегія А	Стратегія Б
Загальне формулювання	<p>1.Річ, яку я знаю найкраще, це річ з якою я найбільш прямо знайомий, це моя власна думка. Без неї я б не міг зробити цього спостереження. Проте, можливо поза моєю думкою існує дещо інше.</p> <p>2.Як мені визначити чи інші можливі речі існують. Якщо так, як я можу їх пізнати як таких, що відмінні від моєї власної думки?</p>	<p>1.Ми відчуваємо всіх (все) живучи в такому самому світі. З того як люди проговорюють досвід, стає ясно, що існують значні відмінності в аспектах світу, до якого ми маємо прямий доступ.</p> <p>2.Що тоді вважати цими відмінностями в доступі до нашої спільної реальності, і що дозволяє нам ігнорувати їх в повсякденному житті, як ми припускаємо, що наш власний доступ розділяють усі люди?</p>

Історія	Послідовники Декарта і Квайна в аналітичній епістемології	З теодицеї Августина, через Ляйбніца до Гегеля, Маркса, Мангайма, Блура, Фулера
Відмінності в видах епістемологічних проблем	Проблема знання від inside-out: Як ми можемо вийти з наших особистих думок в певну спільну реальність?	Проблема знання від outside-in: Як ми отримуємо дещо за межами нашої спільної реальності в мислення, яке розділяє людей?
Що є знанням	Знання – проблема для кожного індивідуально, вирішити яку можна наближенням до стандарту, до якого <i>агент пізнання</i> може так/ні мати свідомий доступ. Немає сенсу в тому, що епістемічний доступ може бути недостатньо хорошим, можливо, навіть заважати з доступом агента до знання, конкуруючи, чи вимагаючи епістемічного доступу іншого агента.	<i>Агент пізнання</i> обирає між однією з двох чи більше альтернативних дослідницьких траєкторій, повністю усвідомлюючи, що ресурси обмежені, і що інші агенти прийматимуть подібні рішення, в той самий час. <i>Знавець як «межевий раціоналіст»</i> <i>занятий «менеджментом знання»</i> .
Епістемологічні засновки з метою сприяти пошуку знання	Слід подолати самоцентрований релятивізм: є я, я мислю в умі, але я підозрюю, що існують інші речі поза, відмінні від мене. Як я можу дізнатися? Стверджуються методи мінімального реалізму, оскільки присутній пошук якостей, інваріантних щодо різноманіття спостережень та трансформацій.	Метод «тотального реалізму» є початковим зобов'язанням: всі ми живемо в тому самому світі, тому кожен має мислити як я, принаймні, якщо він мислить правильно. Коректний частково «методологічний релятивізм». З огляду на те, що наша реальність є спільною, неможливо пояснити наші відмінності наочно. Спільна реальність як замаскована, часткова перспектива, ідеологія, що може отримати локальну матеріальну перевагу шляхом капіталізації слабкостей нашого мислення, за умовами тоталізованих форм реалізму.

Всі епістемологічні проблеми, які прагне прояснити Фулер, так чи інакше знаходяться в певному просторі, середовищі дійсного, а не ідеального соціального виробництва знання²³, та здійснюються за допомогою визначених інструментів – соціальних практик.

З одного боку, Фулер розміщує «соціальний аспект процесу виробництва і розподілу знання у центрі «нормальних умов» виробництва знання, як такий, що потребує емпіричного дослідження». З іншого боку, він прагнув зберегти у своїй соціальній епістемології нейтральне ставлення до епістемічного аспекту. Епістемічне – це спосіб так організувати пізнавальний процес, щоб у поведінки і подій, з яких він складається була ціль. «Будь-який епістемічний дискурс, що пов'язаний із поняттями істини і раціональності» це «вид політичної і моральної риторики» [74, с. 673].

Дослідник Грасвік характеризував модель виробництва знання Фулера як матеріалістичну: «пізнання розглядається Фулером як діяльність, яка потребує матеріальних ресурсів (прибори, технології та ін.), що використовує матеріальні ресурси (інструменти, матеріали) та створює матеріальні продукти (тексти). Продукція знання уподібнена до виробництва інших матеріальних благ» [Цит. За 103, с. 673].

Почасти положення щодо виробництва знання, які висуває сам Фулер сприяють цьому:

(А) «Знання може накопичуватися залежно від виробників знання (producers). Виробництво знання – «економічний» процес: один виробник має більше знання, інший менше. Питання не в розмірі накопичення знання, а в його справедливому розподілі.

(A1) «Економізація» процесу виробництва знання має дворівневий характер. На мікро-рівні кожне нове знання (наприклад, стаття в журналі) перерозподіляє загальний баланс обізнаності, а на макро-рівні – відносно стала кількість знання, швидше, циркулює і зберігається, ніж «передає сенс» (translated) [145, с.29].

---

²³ Також у Фуллера присутнє визначення знання в термінах «економіки виробництва текстів» [103, с. 275].

Областю дослідження соціальної епістемології є спосіб організації пізнавального пошуку. Акцент на тому «як» потрібно організувати, передбачає способи, а не спосіб. При чому, можна спробувати розглянути підхід Фулера як претензію бути одним із них. Організація знання, у його розумінні, полягає в розподілі пізнавального процесу.

Що Фулер має на увазі, коли говорить про значимість нормативного у сфері пізнавальної діяльності? Більш точно, Фулера цікавить *нормативний* інтерес соціальної епістемології до певного виду розподілу когнітивної праці у сенсі того, як зміна соціальних відносин впливає на результати *творців знання (knowledge producers)* в межах когнітивної діяльності.

Якщо погодитися з роллю соціального епістемолога як ідеального творця епістемічної політики (*ideal epistemic policy maker*), то йому слід приписати створення схеми розподілу праці. Якщо врахувати факт, що суспільство «вже» користується подібною схемою для розподілу когнітивної праці, соціальний епістемолог вказує на продукти пізнання, що стають результатом застосування схеми.

Тобто, ці два твердження засвідчують намагання Фулера пояснити роль епістемології у соціальній епістемології. А саме, соціальна епістемологія зацікавлена «описом наших когнітивних цілей, а засобом призначеним для опису наших когнітивних цілей вона обирає епістемологію» [145, с.3]. Звідси, можна засвідчити значимість та зацікавленість першої у другій.

«Нормальними обставинами» автор називає «грубий факт» про природу наших когнітивних цілей, на які має посилатися будь-яка нормативна епістемологія. Цей факт постає як відповідальний не тільки за цілий ряд способів отримання знань, але і за різновиди результатів для самого знання.

Аби досліджувати фундаментальні питання, які стосуються природи пізнання, не потрібно виключати усі соціальні зв'язки. Сфера соціального не протирічить формуванню суджень. Протилежне міркування має характер упередженого.

Постає питання: як сприймати те, що «результат в ході дослідження стає неминучим, через те, що причиною є маніпуляція історичними фактами» [145,

с. 4]? Йдеться, звісно, не про вигад, проте й не про явище, яке потрібно зробити універсально-притаманним для всіх і кожного результату, а тим більше, як це робить С. Фулер, а саме, застосовує до статусу дисципліни у якості «науки».

Своїм завданням Фулер зробив «спробу легітимізувати факт, що соціальна епістемологія – це природний розвиток історії і філософії з часів Канта» [145, с.4].

Ревізіоністський огляд модерної філософії повинен виправдати ті сумніви, які можуть з'являтися при викладенні Фулером соціальної епістемології, яка може здаватися радикальною по відношенню до попередніх теорій пізнання. Книга «Соціальна епістемологія» є «припущенням як соціальний епістемолог може залишатися одночасно цікавим і актуальним, для сучасних проблем в теорії пізнання.

Водночас, якщо з претензією автора налаштувати читача на сприйняття його галузі дослідження (соціальної епістемології) частиною філософії, можна погодитися, то з тим, щоб назвати її головною складовою, автор явно перебільшує. Мабуть, через те, що йому притаманно писати з точки зору читача-однодумця.

Фулер нарікає, що розрізнення Рейхенбахом у знанні «контексту відкриття» та «контексту обґрунтування» дозволяє епістемологам виявити очевидний парадокс: наведення експериментів гарантує довіру до законів Ньютона, незалежно від епохи, всупереч тому факту, що про неї не було нічого відомо до відкриття (всупереч «контексту обґрунтування»), але з урахуванням впливу на вірогідність теорії в конкретній локації (згідно з «контекстом відкриття»).

Сумніви стосовно суті таких понять, як «відкриття»/«обґрунтування», автор уточнив наступними визначеннями, які мають значення із урахуванням соціальної вмотивованості:

- термін «відкриття» охоплює новизну дослідницьких програм;
- термін «обґрунтування» має радше описовий характер логічного статусу.

Підґрунтя для теорії (закони Ньютона) існували в природі і до того, як він здійснив їх відкриття. Три сотні років по тому, це жодним чином не применшує нашого переконання у вірності цих законів. Інші теорії полягають у помилковому сприйнятті обґрунтування як ідеальної процедури обґрунтування теорії. Це вид наукової компетенції, абстрагований від історичних подій з точки зору наукового обґрунтування. Таким чином, теорія без соціо-історичного контексту, набуде певного ворожого сприйняття, що полягатиме в сумніві в їхній достовірності [145, с. 8].

Також Фулер обґрунтовує свої заперечення за допомогою «негативного уречевлення» (reification), яке складається із двох стадій:

I. Соціальна організація пізнання, визначаючи структурну властивість знання, відрізняється від знання, створеного окремо. Звідси, що соціальна організація пізнання відрізняється від знання «як такого», і людська фізіологія відрізняється від буття людини «як такого». Це уречевлена дія.

II. Навіть якщо соціальна організація пізнання формально відрізнена від знання, зміст соціальної організації пізнання залишається в знанні, таким чином надає соціальній організації знання беззмістовності. Це негативна дія, що уможливорює адекватне знання чи людське буття, не співвідносячись при цьому з соціальною організацією чи її фізіологією.

Отже, Фулер визначає когнітивний процес нормативним за умови, що він повинен нагально включати контекст відкриття ідеї та контекст обґрунтування.

У дослідження суті природи знання ввійшла постановка питань стосовно мотивів, чи інтересів їх авторів²⁴, яка внесла дещо негативне забарвлення в соціологію знання, на думку Фулера. Радикальна критика та заміна епістемологічних понять покладається на зацікавлено-інваріантну основу пізнання. Соціологія знання сприймається як мінімально нормативна дисципліна, пов'язана з соціальною політикою (з позиції Мангайма), центральна теза якої полягала в соціальній прийнятності пізнання, яка служить на користь інтересів певних груп суспільства, а для інших є недоліком. Як

---

²⁴ Фуллер пояснює це двома фактами: 1. Заснування у 1920 році Інституту соціальних досліджень у Франкфурті; 2. Публікація «Ідеології та утопії» Мангайма у 1936 році [145, с. 10].

частина політики пізнання, це активізує епістемічну гарантію того, що соціальна прийнятність є ключем для авторитарних заяв про приховану форму поширення влади (в сенсі переваги, яка розуміється як обґрунтованість) [145, с. 10].

Соціальна прийнятність пізнання як епістемічна гарантія приводить до проблеми протиріччя «за/проти» стосовно розуміння і свідчення експерта. Це сприяє двом речам, за Фулером. З одного боку, сприяє тим, хто прагне стати експертом. А з іншого, стимулює власний розвиток, задля утримання від думки дійсного експерта.

Концептуальні розбіжності сприяли ускладненню пізнавального процесу. Як результат, склалося враження, ніби інтереси домінуючих класів могли просто диктувати, яке саме знання може поширюватися в межах суспільства. Постає питання, якщо епістемологія може вважатися формою передавання повноти влади, то чи варто на цій підставі зробити висновок, що слідом буде сприйнята за належне гарантія її поширення в маси? Тобто, по-перше, відбувається перенесення етичних міркувань на пізнавальний рівень. По-друге, це можна застосувати для пояснення мотивів чи намірів тих, хто є гарантом пізнання. А це, у конкретній формі становить умову теорії пізнання. Ще одна опосередкована та варта уваги можливість, що епістемічні твердження доводяться просто тим фактом, що вони мають здатність поширювати продуктивність.

На продовження, Фулер формулює слушне питання: чому кількість освоєння знання не є доказом того, що знання отримується? «Науковці схильні дбати про зібрання свідчень і перевірки тверджень тільки у співвідношенні до ймовірності їх перевірки. Більше того, важлива частина того, що становить продукцію пізнання є дещо більше, ніж лише трансляція ідеї автора. Це те, що відбулося з огляду на загальновизнані норми дисципліни, навіть якщо воно помилкове. Процес, коли знання типово розсіяне та інтегроване в діяльності, яка веде до моментів текстуальності як виведення буквального сенсу» [145, с. 13]. Ставлення до поєднання мови з дійсністю в процесі отримання знання не є однозначним.

«Виробник знання: А) може повністю передбачити і/або контролювати те, як його дослідження буде використовуватися іншими у їх дослідженнях; Б) відносно вільний застосовувати пізнавальні положення інших авторів, в окремій дослідницькій ситуації» [145, с. 14]. Контроль автором пізнавального процесу не виключає факту вузьких інтересів дослідницьких команд, що не завжди є тенденцією галузі в цілому, і це сприймається як певний негативний фактор.

Коли філософи говорять про ідеального раціонального знавця вони допускають, що наші судження про виробництво знання слід застосовувати в більш обмеженій соціальній постановці. При цьому філософський метод, якому надають перевагу, функціонує як частина інструкцій для створення цієї постановки.

Фулер прояснює свою аргументацію наступним чином:

(В) «Володіти знанням» не є, власне, справою власності, ймовірніше всього, це соціально-визначений статус, який виробник (producer) знання може (і, зазвичай, хоче) здобути, у якості плати, за участь у пізнавальному процесі. Виробник «має знання», якщо достатня кількість його колег *або* присвятили свої ресурси подальшій розробці такого дослідження (навіть з метою спростування), *або* цитують його дослідження як підґрунтя власних досліджень. Виробник продовжує «мати знання», до тих пір, поки це виправдано *колегами*. Звідси, «володіти знанням» є виключно справою *довіри*.

В1) Зміст «передачі сенсу» відповідно до виробництва знання обмежений дизайном функціонально еквівалентних текстів. Саме тексти сприяють розподілу довіри в пізнавальному процесі. Оскільки з'являється знання більше, ніж може бути збережено, у них першочергово акцент ставиться на працях, які можна визнати надлишковими відносно того, що вже використовується. Таким чином, те, що зазвичай називають «інтерпретаціями», «короткими конспектами» і «глосаріями» є «передачею сенсу», додає довіру виробнику і зменшує довіру до виробника, чії роботи вони замінюють. Таким чином, «передача сенсу» - це заміна і вилучення текстів, дуже часто без припущення, що точні змісти тих текстів зберігатимуться впродовж дослідження [145, с.30].

Соціально набутий статус при отриманні знання означає, що виробник знання може і прагне мати «користь» від участі в пізнавальних процесах. «Користь» у значенні довіри серед колег. При «передачі сенсу» виробництво знання пов'язане із еквівалентними текстами, які сприяють розподілу довіри в пізнавальному процесі.

У Фулера тема «знання» невіддільна від його нормативно-натуралістської класифікації соціальної епістемології (дискусії довкола розуміння «панглосіанства»), продовженню дослідження якої присвячена третя частина розділу.

3.1.2. Дискусія «Кун&Поппер»: нові акценти

Дослідники концепції Фулера часто вказують на «нормативність соціальної епістемології» як важливу, якщо не ключову характеристику пізнання у Фулера. Нормативність потребує більш докладного аналізу.

«Новий погляд на стару дискусію»²⁵ саме так російські дослідники соціальної епістемології характеризують погляд Фулера, його оцінку відомої дискусії між Т. Куном і К. Поппером²⁶. Книга Фулера «Кун проти Поппера»²⁷ може служити «прикладом застосування принципів соціальної епістемології для аналізу конкретного епізоду із історії і філософії науки» [103, с. 604].

Протягом цієї книги Фулер звертається до центральної для розуміння соціальної ролі науки проблеми відповідальності інтелектуалів за висунені ними ідеї та досліджується проблема впливу походження ідей на їх оцінку – як наукову, так і етичну» [114, с. 239].

Якщо у Фулера проблема відповідальності інтелектуалів за власні ідеї є центральною для розуміння соціальної ролі науки, то йдеться про вплив походження ідей на їх науково-етичну оцінку. Завдання Фулера – «від розповсюджених і оманливих образів Куна і Поппера перейти до вивчення мотивації їх ідей і контексту, в якому вони створювали свої концепції» [142, с.7].

Оманливість дослідників розглядається в сенсі удаваної перемоги Куна, і поверхневого уявлення про «радикального теоретика Куна» і «диктатора» Поппера. Авторитарні нахили останнього, на думку Фулера, властиві саме Куну, «нормальна наука» якого поєднувала в собі риси «мафії, королівської династії і релігійного ордену» [142, с.46].

Фулер спростовує ставлення до Поппера як «захисника наукового істеблїшменту», ким останній не був. А також сприйняття «Структури наукових революцій» Куна як остаточне спростування позитивізму, замість

---

²⁵ Дискусія Куна з Поппером порівнюється Фулером до дискусії Планка і Маха. Де Планк-Кун захищають автономію науки, а Мах-Поппер захищають доступність науки для контролю суспільством і відповідальність вчених перед ним. Йдеться про сприяння політичної ситуації закріпленню позицій куніанців і підривання засад попперіанців [103, с. 608].

²⁶ Дискусія Куна і Поппера в 1965 році в Лондонському університеті, завдяки ініціативі І. Лакатоса [103, с. 604].

²⁷ Steve Fuller. Kuhn vs Popper. Revolution in science. Cambridge, Icon Books, 2003. 227 p.

того, що на думку Фулера, саме Кун зберіг «некритичність і конформізм» як «найбільш обурливі консервативні особливості логічного позитивізму, проти яких виступав Поппер» [114, с. 239].

Дискусія «Кун проти Поппера» сама по собі цікава тим, що автори не прагнули її розвивати в подальшому, але вона актуальна і в сьогоденні. Врешті-решт, Фулера цікавить зміст комплексу проблем, у яких автори не сходились між собою.

Розширення контексту і поглиблення історико-культурної перспективи змінює традиційне сприйняття ідейних ліній авторів на протилежні. Слід також враховувати факт несвоєчасного перекладу текстів авторів, що вплинуло на викривлене розуміння авторських позицій. «Мова не лише про соціокультурну детермінацію науки і її філософське осмислення, але й про зворотній вплив розуміння науки, який виражений у філософії науки, на соціум, перш за все – на його політичну складову» [103, с. 606].

Тобто, те як ми розуміємо ці дві концепції наукових революцій залежить від того, як саме вони сприйняті суспільством, бо це сприйняття має здатність деформувати концепції. Тому перше, що слід взяти до уваги – це *мотив* створення автором концепції, а друге – це *контекст* створення автором концепції.

Аналіз предмета дискусії дозволяє говорити про найбільш явні розходження авторів, насамперед, у розумінні природи науки і наукових революцій. Як вже говорилося, причина – контекст. Незвично те, що при єдності позицій (наприклад, критика позитивізму) контекст поглядів і характер проблем відрізняються також.

Як соціальний епістемолог, С. Фулер вирішальне значення надає вивченню «історичного, наукового, політичного, релігійного та інших контекстів породження нових ідей, особливостям їх розповсюдження і сприйняття соціумом, досліджує особистісні мотивації їх творців, а також ті наслідки, які так чи інакше пов'язані з цими ідеями». Фулер намагається довести, що «...соціальна епістемологія не просто розширює і збагачує палітру досліджень науки і пізнання в цілому, доповнюючи їх методами і знанням із

областей соціології, психології, етики та інших, але вона також дозволяє отримувати принципово нові знання, відмінні від розповсюджених і навіть суперечливі» [103, с.605].

Наука соціо-культурно детермінована, якщо її мислити філософськи. І слушно постає питання, як розуміння науки, тобто те як це робить філософія науки, впливає на соціум, а особливо його політичну складову?

Політичні погляди, а більш точно, радикально-відмінне ставлення до використання науки у військово-промислових цілях, на думку Фулера, є джерелом різного тлумачення філософії й історії науки. «Відрите суспільство» Поппера визначальне для розуміння природи науки, ідеальним втіленням якого є сама наука. Поппер цінував зусилля позитивістів вирішити завдання обґрунтування суспільної відповідальності науки за допомогою створення мови і методів. Однак розходження Поппера з позитивістами полягало у розумінні дедукції в науці (йдеться про принцип фальсифікаціонізму як ядро етики науки) [142, с. 24-25].

Кун приймав попперівську критику позитивізму, але не зазначене розуміння фальсифікаціонізму, з огляду на протиріччя з власним розумінням природи наукового дослідження і причин наукових революцій. Присутність «автономії наукового дослідження» у Куна і Поппера покликана вирішити різні «соціальні задачі» та «сенси захисту науки». Якщо автономія у Поппера втілює ідею «відкритого суспільства» і умову існування свободи і демократії, то автономія Куна виправдовує науку в очах суспільства, за рахунок залученості в політику, економіку та управління суспільством. Подвійна історія науки Куна (професійна та суспільна (П. Феєрабенд вказує на ідеологію, приховану історією)) у сенсі монополізації джерел інтелектуального виробництва прибічники нової парадигми виховують молоде «політкоректне» покоління, яке витісняючи старе покоління, забезпечує «перемогу» нової парадигми. Це протилежно прагненням Поппера висвітлити боротьбу між ідеями людей, і в цьому контексті «нормальна наука» Куна може оцінюватися як моральна поразка, а не успішна адаптаційна стратегія [114, с.240-241].

Окрім «автономності», ще один приклад незвичності (протилежності) результатів при аналізі за допомогою соціальної епістемології стосується плюралізму й універсалізму. «Для Куна плюралізм – небажаний наслідок універсалізму (єдина для наукової спільноти парадигма перевищує здібності вирішення загадок). Для Поппера, навпаки, плюралізм властивий повсякденному плину наукового дослідження, оскільки вчені заохочуються до альтернативних гіпотез аби виставити їх на перехресний допит на підставі стандартів для універсальної згоди» [103, с.608].

Фулер приходять до висновку, що «на самому широкому філософському полотні, що охоплює інтереси науки, релігії й політики, Кун і Поппер переслідують два радикально відмінні шляхи визначення цілей дослідження: що спрямовує наше розуміння дійсності? Де слід віднайти істину? Кун звернув би нас до парадигм, які домінують, вірувань та дій тих, хто знає. Це застарілий стандарт виживання. Поппер зі своєї сторони запропонував би перспективу надії на постійне покращення нашого знання і дій» [142, с.57].

Виникає проблема радикальності аналізу Фулером традиційних учасників філософії науки. Він відстоює точку зору про спотворення контексту прочитання їх текстів, а відповідно і неправильного витлумачення базових положень.

Значення дослідження витоків ідеї, для того, щоб цю ідею адекватно зрозуміти і оцінити не носить однозначного характеру. Швидше воно різноманітне. Але, щонайменше, воно значиме для Фулера.

Для соціальної епістемології з її настановою на єдність інтелектуальної і екзистенціальної складових особистості, яка пізнає, ця тема має особливе значення. Фулер вважає її епістемологічною модифікацією вічної проблеми сумісності «генія та злодійства». Автор деталізує за допомогою співставлення історичної долі ідей М. Гайдегера і Т. Куна. Що стосується Гайдегера, то питання: чи може значимість філософських ідей для збагачення філософського усвідомлення світу слугувати виправданням його моральної позиції. Якщо розуміти геніальність як певну генну мутацію, не обов'язково пов'язану з

іншими властивостями особистості (у ключі Рорті), то в такому разі Фулер критикує твердження сумісності генія і злочинства [103, с.609].

Розрив між походженням ідеї та її істинністю є результатом «відчуження наших висловлювань про інтелектуальне життя від суджень щодо всього іншого людського існування» [113, с. 176]. Фулер критикує Рорті за те, що він намагається розділити філософські ідеї Гайдегера від контексту їх відкриття (елемент нацизму). Соціальні умови, або іншими словами соціальний контекст, важливі в сенсі збільшення значимості тих чи інших ідей філософа.

Дослідниця дискусії Черткова розглядає «вплив соціокультурного й історико-біографічного контексту творення ідей та їх зворотній вплив на соціальну реальність. Йдеться не тільки про вплив інституційної структури на формування цілей і норм дослідження, але й про політичні питання, які виникають на основі чи під впливом ідеалів, які підтверджуються. Бо, якщо проблема соціокультурної обумовленості епістемологічних концепцій є традиційним, то дослідження впливу епістемологічних концепцій на суспільство, особливо на політику, не часті. Опосередковано впливати можна через соціально-політичні стратегії і програми (мілітаризація науки, прагматизація освіти та ін.), безпосередньо – результуючись в соціально значимих вчинках носіїв ідей (позитивна соціальна відповідальність) чи їх відсутність (негативна соціальна відповідальність) [114, с.244-245].

Оскільки, як вже говорилося, мова йде про двосторонні впливи, то виникає потреба відповідальності інтелектуалів за винесені ними ідеї. «...актуально в умовах сучасної історичної ситуації системної загальнопланетарної кризи, коли вимога соціальної відповідальності інтелектуалів за свої ідеї стає однією із вирішальних умов існування людства» [114, с. 245].

Такий підхід суперечить соціальній епістемології, оскільки її відмінність від інших теорій науки саме в тому, що знання продукується не індивідуальним ізольованим суб'єктом, а людиною, учасницею цілого комплексу різних відношень та взаємодій [103, с. 609].

Питання негативної відповідальності Фулер пов'язує з таким особливим літературним жанром, як «критика інтелектуалів». Він використовує ідеї його прибічників як контраст для власних. Як і застосована соціальна епістемологія Фулера, так і застосована критика інтелектуалів мають точки перетину (розгляд питання про інтелектуальну відповідальність), Фулер намагається показати точки їх розходження. Для нього має значення те, чому у «критиків» прослідковуються певна частота інтересу до деструктивного більше ніж до конструктивного контексту. Чому це, перш за все, видно у неопрагматистів. Та чому це шкодить нашому правильному сприйняттю цілісного образу автора.

Спочатку йдеться про певні тенденції «критиків». За їх логікою першим припускається, що той, хто проявив «зацікавлену неучасть в події... міг передбачити крах своїх ідей і уникати їх. Через нездатність всебічного мислення, самокритичного і такого, що враховує майбутнє, особа зазнає краху як інтелектуал. Критика інтелектуалів виправдовує учасника як жертву соціальної хвороби, яка вплинула на подавлене відчуття інтелектуальної відповідальності». А друге те, що людина, яку вона досліджує «заангажована владою, яка здобула історичну поразку» [113, с. 169].

Можна сказати, що критика інтелектуалів, як її розуміє Фулер, провокує те, що відчуття інтелектуальної відповідальності соціально подавлене. Архівні дані в письмовому вигляді, які тут надзвичайно важливі, рідко наявні, а отже не дають свідчень про чиюсь підвладність.

Фулер розрізняє: «Критика інтелектуалів спирається на те, що в певних випадках можна передбачити наслідки, які не входили в наміри». Тоді як «соціальна відповідальність інтелектуалів пов'язана з підвищеною обережною поміркованістю по відношенню до таких контр-фактичних можливостей. Негативні ненавмисні наслідки можуть бути результатом як дій з найкращих намірів, так і простої бездіяльності». Особливий акцент слід зробити на бездіяльності, оскільки її можна сприймати «основою «негативної діяльності», тобто відповідальності за те, що людина не робить. Так, у випадку, якщо визначені дії могли б сприяти благу багатьох і зменшенню страждань, то бездіяльність рівносильна поганій дії» [113, с.171].

Коли є кінцевий результат можна припустити різне. Зокрема, неучасть як сприяння результату чи участь як перешкоду. Як вважає Фулер йдеться про «трансформацію моральних настроїв», якій можна приписати характеристику «корисність». У сенсі виправдання бездіяльності як неусвідомленої мудрості.

Однак, точно можна зауважити, що невловимість негативної відповідальності – це проблема, яку слід дослідити та вирішити, замість того, щоб вважати її підтвердженням неадекватності моральної оцінки.

Зрештою, Фулер переходить до дослідження зміни інтелектуальних стилів, які визначені канонічними текстами чи науковими парадигмами.

«Критика інтелектуалів розрізняє те, як критик розуміє каузальну структуру історії, і те як її розуміє той, кого критикують. Погляди критика залишаються в межах тих, що переважають... що примушує його будувати альтернативну контр-історію» замість професійної історії про інтелектуальне життя [113, с. 173].

Піддатливість інтелектуального життя контр-історіографії не зовсім співвідноситься із фактом, що нормативне розуміння науки може потребувати явно радикальної переоцінки її минулого, який ще й міг би вважатися перевагою. Ситуація ускладнюється по мірі захисту інтелектуалів від негативних наслідків їх ідей, а не з тим, щоб спростувати досягнення, які мають хороші наслідки. Тому «в сучасній соціології наукового знання, ця однобічність нормативної сприйнятливості названа «асиметрією». Що описана як прихильна відповідальність за покращення людського існування та дистанціювання від погіршення.

Для цієї ситуації Фулер звертається до «трьох законів соціології Ібанську» І. Естлера, які, на його думку, легко застосувати до історичної соціології інтелектуалів. По-перше, змінюють ті, хто не ставить собі зміну за ціль, на відміну від тих, хто ставить. По-друге, успіх завжди досягається інтелектуалами, не дивлячись на те, що інтелектуали не можуть його досягти з наміром. По-третє, провал завжди відбувається з вини інтелектуалів, хоч інтелектуали можуть сприяти йому ненавмисно. На думку Фулера, ці три закони демонструють негативну відповідальність лише там, де бездіяльність

має позитивні наслідки. «Релевантність історіографії інтелектуалів» стає очевидною «як тільки ми замінюємо божественну всемогутність на «владу ідей». Термінами Макса Вебера провал «етики відповідальності» перетворюється на провал «етики переконання» [113, с.175].

В контексті співвіднесення Річардом Рорті моральної чесноти з філософською значимістю чи філософською доктриною, а саме їх незалежність, «загальна стратегія Рорті полягала в створенні максимальної дистанції між походженням ідей та їх істинністю (validity)»²⁸.

У такий спосіб Фулер розводить з одного боку позитивістів та поперіанців, а з іншого «неопрагматистів». Неопрагматисти вважають допустиму незалежність сприйняття тексту автора від походження авторських ідей, а тому не роблять спроб пояснити причину впливу тексту на нас. Для неопозитивістів та неопрагматистів допустимі різноманітні когнітивні позиції при оцінці тексту. Але, якщо (в термінах Рікера) Рорті притаманна «риторика довіри», коли філософські тексти постають як спадок, на основі якого ми формуємо власну філософію, тоді як «герменевтика підозри» позитивістів вимагає вивчення походження текстів в сенсі того, яким стане їх зміст і оцінка, залежно від походження.

Захист Гайдегера з боку Рорті, вважає Фулер, інтуїтивно спирається на тенденцію до деформації історичної пам'яті. Питання відносно Гайдегера «емпірично відкрите» відносно духовної ситуації, в якій воно обговорюється. Конкретизуючи про Гайдегера, емпірична відкритість полягає у виявленні того, чи пов'язані його погляди з нацизмом. Для цього необхідне його порівняння з філософом з такими поглядами, але за відсутніх нацистських настроїв. «Якщо були, то звільнення Гайдегера від негативної відповідальності, його захисниками, в тому числі Рорті, необґрунтоване» [113, с. 181-182].

Ігнорування того чи іншого аспекту в історії філософа не просто бажання Фулера подискутувати з неопрагматизмом, але й картина нашої залежності від

---

²⁸ Проблема в тому, що Рорті упустив з поля дослідження духовну ситуацію розрізнення походження і правильності ідей (і цим допустив «генетичну помилку», яку характеризує контекст, коли правильність ідеї виводять із її походження). В 1934 році це поняття вперше з'явилося як популярна версія розрізнення логічними позитивістами «контексту відкриття» та «контексту обґрунтування» наукових ідей, канонізованого Г. Рейхенбахом [113, с. 176; 178].

цього ігнорування. В якому сенсі? В сенсі того, що власна думка автора про себе визначає наше розуміння його філософських напрацювань. Авторське саморозуміння відрізняється від позитивного сприйняття його ідей нами як філософами, як дослідниками. Позитивне сприйняття ідей чітко розрізняє суб'єкта і об'єкта інтерпретації. Це уможлиблює захоплення дослідженням певних тенденцій автора, не стаючи їх прихильником.

«Явища інтелектуальної колонізації складно розпізнати по причині розмивання розрізнення Гадамером і Девідсоном різниці між інтерпретатором і інтепретантом як «нами» та «ними». Загальні межі ідей зливаються, а концептуальні схеми не можуть бути чітко розрізнені. В результаті зникає метафорична «відстань», якої традиційно потребує критика. І, таким чином, пізнавальний імператив Августина *Crede ut intellegas* постає у світському образі: ми розуміємо мислителів минулого лише тому, що ми віримо в більшу частину того, про що вони говорять. Проблеми, пов'язані з відсутністю критичної дистанції, постають особливо гостро у випадку з захоплюючим текстом мислителя, якому призначено фігурувати в широко-прийнятій контр-історіографії. Ось приклад: Томас Кун» [113, с. 185].

Питання довіри до автора, до джерела особливе для соціальної епістемології взагалі та соціальної епістемології Фулера, зокрема.

Чи міг Кун стати американським Гайдегером? Значимість Томаса Куна забарвлена його «подвійним Гарвард-позитивістським походженням». Кун цікавить Фулера як дослідник, соціальна відповідальність якого «не традиційна для інтелектуала щодо своєї роботи. Для людей, яких надихають ідеї, природно відчувати відповідальність за свої дії. Але особливістю інтелектуала є розуміння того, що ідеї самі по собі мають наслідки, за які в випадку їх публікації потрібно нести відповідальність» [113, с.189]. В міру збільшення своєї популярності, Кун відмовлявся від обговорення своїх напрацювань та відмежовував себе від тих, з ким не співпадало розуміння.

В цьому контексті важлива не історична відповідність понятійного апарату Куна («нормальна наука», «розв'язання головоломок», «упорядкування») науковим дослідженням в формах, притаманних періоду, що

прийшов після того періоду, з якого Кун черпає свої історичні приклади. Важливо, що свідченням інтелектуальної колонізації є факт відсутності сприйняття синкретичного бачення історії науки Куна як неправильного чи хибного. «Так, як слідє розрізнати інтелектуальну відповідальність Конанта (наставник Куна), з одного боку, та Куна – з іншого, необхідно розрізнати інтелектуальну відповідальність Куна від відповідальності його некритичних читачів» [113, с.192].

Фулер знаходить багато спільного в долі ідей Гайдегера і Куна. Важливо, що ні епістемологічна цінність праць Куна, ні метафізична значимість ідей Гайдегера, та їх ідеологічна і політична прийнятність, обумовлені часом, не можуть служити моральним виправданням їх негативної відповідальності як інтелектуалів [103, с. 611-612].

Отже, співставлення Фулером критичного раціоналізму (Поппер) з історичною школою в філософії науки (Кун) спричинене інтересом до соціокультурного та історико-біографічного контексту їх формування та до їх зворотного впливу на соціальну реальність. Йдеться про «подвійний вплив, а саме інституційної структури на цілі і норми дослідження, і вплив останніх на політичні питання, які звідси витікають. Це значимо, бо не так часто досліджується вплив епістемологічних концепцій на суспільство, особливо на політику, у порівнянні з доволі частою соціокультурною обумовленістю зазначених концепцій. Розрізняючи опосередкованість та безпосередність впливу, стосовно останнього Фулер піднімає важливу проблему соціальної відповідальності, на прикладі Поппера відповідального за свої ідеї та Куна, який не бажав цього робити. Іншого типу є прямий публічний вплив інтелектуалів в політику науки і в політику взагалі»²⁹ [103, с. 612-613].

Чому філософи науки прагнуть бути філософами для науки, і замість критичної оцінки вчених знаходяться у їх розпорядженні? З точки зору Фулера ми не знаходимо після Куна слідів супротиву, а отже, і не можливо виявити ступінь його залежності від влади як інтелектуала. Взаємовідносини «Конант-

---

²⁹ Наприклад, І. Лакатос виступав проти використання науки у військово-промисловому комплексі; С. Тулмін стверджував, що коли наука стає складовою управління і виробництва, то втрачає свою ідентичність і ціль.

Кун» Фулер називає взаємообміном із спільним неінструментальним розумінням науки.

Притаманна для «історії вігів» історіографія, яка постійно переписується заради «іміджу» науки, та її критика постмодерністами, в результаті дискредитують епістемічний авторитет науки (призвело до розпаду науки на паралельні окремі описи) і є двома крайнощами, на думку Фулера, які може подолати історія науки Поппера («торі-історія») в сенсі історії як самокритики науки [103, с. 614].

Поряд із інтелектуальною відповідальністю чи, точніше сказати, паралельно присутній факт інтелектуальної колонізації. Якщо дослідник не критично сприймає авторську позицію, а саме у її єдності життєвого і творчого зрізу, є загроза отримати інтелектуально-колонізоване розуміння автором себе самого за власну позицію дослідника. Наразі, Фулер пропонує розрізняти інтелектуальну відповідальність автора (на прикладі Куна), інтелектуальну відповідальність наставника|влади (на прикладі сприяння Конанта розвитку Куна як історика та теоретика науки). Проте, є ще й інтелектуальна відповідальність критичного читача (наприклад, Фулер). Завдання якого відкриття нових дослідницьких горизонтів. «Можливо, це лише справа часу, для того, щоб заново відкрити Куна, як кульмінаційну фігуру американського прагматизму» [113, с. 192].

Можна підсумувати, що «екзистенціальне» осмислення внутрішнього світу і «суб'єктивних» обставин життєвого шляху Куна і Поппера, Фулер об'єднав із епістемологічною проблематикою. І вийшло так, що «суб'єктивне» та «позанаукове» поглиблюють головний предмет дослідження – наукове пізнання - в соціально-епістемологічній спробі осмислення.

Чому Фулер акцентує увагу на постаті Куна так активно? «Залишається вихідне заперечення негативної відповідальності, яке дозволяє побачити більш вигідне розуміння бездіяльності Куна. Мова йде про те, що єдність його життєвого проекту важливіше за зміни від його критичного втручання... і, що він не допустив затуманення свого бачення повсякденними подіями, здатного призвести до пустої трати зусиль» [113, с. 194]

З огляду на розгляд Куном масштабних, досі непередбачених результатів епізоду перетворення, мається на увазі, що перетворення має перевищувати схоплене реконструйоване мислення. Підсумовуючи, Фулер говорить, що «перетворення є виключно завданням переконання, і, таким чином, повинно бути піддатливим різновиду риторичного аналізу, котре пропонує розуміння місця логіки. І так, перш ніж зробити висновок, що значна концептуальна зміна відбувається надприродно, ... підсвідомо, в процесі слухання декількох на перший погляд допустимих умовиводів» [103, с.164].

У такий спосіб Фулер репрезентував як можливе дослідження наукового пізнання соціальним епістемологом, застосовуючи теоретичний апарат соціальної епістемології до конкретного епізоду в історії філософії науки (теоретизування Т.Куном та К.Поппером). Аналіз здійснено на таких перетинах як раціональне-прогресивне, природничо-наукове-філософсько-наукове, цільове-ціннісне, пізнавальне-владне.

3.1.3. Нормативна та натуралістська соціальна епістемологія

Серед загальних рис соціальної епістемології часто йдеться про «нормативність». Те, у якому сенсі нормативність позиціонують в соціальній епістемології потребує більш докладного аналізу, і, ймовірно, переосмислення.

Є два загальних підходи до епістемологічної проблематики: «нормативний (normative), який прагне з'ясувати принципи, що виправдовують раціональне прийняття переконання, і «натуралістський» (naturalist), який виводить епістемічний статус переконання з тих умов, за яких воно набувається». Згідно цієї класифікації, соціальна епістемологія представляє натуралізовану епістемологію. «Натуралістська епістемологія приймає стратегію, яка полягає у вивченні властивостей процесу, що завершується формуванням знань. Можна знов таки розрізнити чимало значень, що їх набуває термін *натуралістська епістемологія* відповідно до того, яка вага надається раціональній оцінці й пошуку істини або описові психологічних і соціальних процесів формування знання. Натуралістсько-оцінкова течія досліджує поняття «надійного» (reliable) методу здобуття істинних переконань, аналізуючи когнітивні властивості, які дають суб'єкту змогу обробляти інформацію й міркувати (A. Goldman, 1986). «Соціальна епістемологія» (social epistemology) розвиває цей «релайабілістський» (reliabilist) підхід, вивчаючи роль соціальних факторів набуття знань і обґрунтованих переконань» [116, с. 89].

Згідно зазначеного, слід уточнити, що соціальна епістемологія не лише розвиває «натуралістський» напрям, але й долучається до розробки «нормативної» частини. Зокрема, у концепції Стіва Фулера, котрий вважає, що те, що соціологія та психологія, як науки, котрих об'єднують практики «наукового дослідження», не вивчали ідеї один одного, тим не менше, є простором для певного виду нормативно-натуралістської епістемології.

Коли Фулер розрізняє діяльність епістемічного психолога від епістемічного соціолога, може скластися враження про те, що він говорить про веритистську соціальну епістемологію Елвіна Голдмана (у ролі першого) та

нормативно-натуралістську соціальну епістемологію власної версії (у ролі другого).

Швидше усвідомлено, ніж механічно С.Фулер балансує між нормативізмом Е.Годмана та дискриптивізмом Д.Блура, синтезуючи нормативний проект філософії й емпіричний проект соціології. Більш точно, автора цікавить нормативний інтерес соціальної епістемології до певного виду розподілу когнітивної праці у сенсі того, як зміна соціальних відносин впливає на результати творців знання (knowledge producers) в межах когнітивної діяльності.

Досліднику потрібен досвід, щоб довести свої спостереження, а не лише факт проживання в конкретну епоху. В питанні обґрунтування знання аж ніяк не обійтися без навичок, яких можна навчити.

«Припустимо, неможливо провести методологію універсального дослідження. Але ж, звідси не випливає, що епістемологи втрачають особливу позицію у виведенні нормативних суджень стосовно знання. Визначальною епістемологією є у тому, як вона ставиться до інтеррегуляції знання, отриманого з певних дисциплін, в той час, як науковці і гуманітарії обмежені дослідженням лише власних дисциплін. Хоча, критики ігнорують Контівську думку, що філософія відіграє унікальну роль у застосуванні наукових методів до самих наук з метою регуляції їх розвитку» [145, с. 19].

Абсолютні частини (соціологія та психологія) об'єднані практиками «наукового дослідження» і пізнання класичної епістемології. Те, що вони не доклали багато зусиль вивчити ідеї один одного є простором для певного виду нормативно-натуралістичної епістемології.

Для порівняння Фулер наводить розрізнення історичного психологізму (d)³⁰, історичного соціологізму (e), епістемологічного психологізму (f), та (g) епістемологічного соціологізму.

---

³⁰ (d) історичний психологізм: наука починається як ідеологічний рух групи осіб, в інтереси яких входило соціальне визнання їх ідей стосовно того, що той чи інший феномен міг вивчатися виключно методами однієї науки.

(e) історичний соціологізм: наука починається як «структура можливостей», а саме, збирання процедур спостереження, опису, організації (людей та речей). Це знання стало доступним для використання в

Якщо ми використовуємо «Істину» як визначення того, що є метою виробництва знання, тоді «психологізм і соціологізм» [145, с. 22] постають як два способи у розумінні істини: істина як вимога єдиного розуміння процесу пізнання та істина як вимога єдиного розуміння продуктів пізнання.

Існує причина того, чому вираз «пізнавальна вимога» з'являється там, де зазвичай «вірування» нейтральне між (f) та (g), згідно чого працює пізнавальний процес. Зазвичай обґрунтоване (надійне) істинне вірування включає зміну у психологію виробників знання (Голдман). Психологічно «пізнавальна вимога» виражає ставлення, а соціологічно рух у мовній грі, яку можна захистити чи зруйнувати способами, які суспільно спостерігаються.

У зазначеному, можна помітити схожість з тим, як розрізняється контекст відкриття та обґрунтування. Узагальнюючи, психологізм подібно до контексту відкриття включає оцінку настрою, яку виробник привносить у пізнавальний процес. Тоді, як соціологізм як контекст обґрунтування включає оцінку наслідків пізнавального процесу – власне продуктів пізнання – незважаючи на настрої виробників.

«Якщо епістемічний психолог сподівається на виробництво істини лише в міру її служіння специфічним інтересам, де роль методу у спрямуванні на правильне розв'язання завдання полягає у правильній заяві істини. То епістемічний соціолог не є прихильником такого методу. Через те, що він не вірить, що продукування істини спеціально спрямовує її творців на особливе ставлення до пізнавального процесу, що має на меті Істину. Внаслідок цього, епістемічний соціолог (g) більш оптимістично налаштований стосовно тез Единбурзької Хвилі, стосовно того, що оскільки творці знання намагаються максимізувати у їх власних інтересах, вони спробують обмежити вимоги один одного публічно найбільш прийнятним способом – а саме, апеляціями, що

його єдності. Індивіди з різними чи протилежними поглядами усвідомили сферу діяльності, що служить їх власним інтересам у змаганні їх вимог на форумі, пов'язаному цими процедурами.

(f) епістемологічний психологізм – це найкращий спосіб для пізнавального процесу зробити Істину вимогою, щоб усі виробники знання цього процесу розділяли однакове ставлення до самого процесу, а саме, яке полягає у відданості усіх Істині.

(g) епістемологічний соціологізм - це найкращий спосіб для того, щоб відбувався пізнавальний процес, де Істина не вимагає вищезазваного ставлення від усіх учасників, розділяти однакове ставлення до процесу, а лише необхідність оцінювати продукти один одного в один спосіб [145, с.21-23].

стосуються продукування Істини, щоб приховати факт власних інтересів [145, с. 23-24].

Що Фулер має на увазі, коли говорить про значимість нормативного у сфері пізнавальної діяльності? Йдеться про те, що в етиці існує дві відповідні точки, з яких можна вивести нормативні твердження: «(m) до того, як відбулася дія, людині слід *спрямувати* свою діяльність; (n) після того, як дія відбулася, слід *оцінити* результати». Якщо це застосувати до соціальної епістемології, то нормативні судження «(n) стосовно виробництва знання в *минулому*, а нормативні судження (m) щодо виробництва знання в *майбутньому*». Відкриття нормативного і соціального елемента для епістемолога, як запевняє нас в тому Фулер, «не стосується наявності натуралістського елемента. Якщо філософ виводить нормативне судження в сенсі (n), то з нього може слідувати дві можливості для оцінки виробництва знання: (n1) у співвідношенні до найкращої можливості виробництва знання та (n2) так, ніби він і є цією найкращою можливістю виробництва знання. З огляду на інтерес стосовно того, а чи можна сконструювати метод досягнення оптимального виробництва знання, епістемологія традиційно схильна до нормативності в сенсі (n1), тобто у співвідношенні до найкращої можливості виробництва знання. Підозрілі мотиви і неадекватні засоби в (n1) у співвідношенні до найкращої можливості виробництва знання, дають можливість епістемологам звернутися до нормативності (n2) так, ніби воно і є цією найкращою можливістю виробництва знання» [145, с. 25-26], а, звідси, практикувати «панглосіанську»³¹ епістемологію.

Єдина проблема інтерпретації епістемологами нормативних суджень у цей спосіб, що їхні інструкції носять лише *частковий* характер. Завжди буде існувати відмінність між *епістемологічним методом* та *засобами прийняття методу*. При цьому названі засоби вимагають трансформації соціального

---

³¹ Цей термін відсилає до доктора Панглоса (герой «Кандіди» Вольтера), який вірив в те, що «це найкращий з усіх можливих світів». Ідея полягає в тому, що епістемолог, працюючи над процесом виробництва знання, може спокійно ставитися до того, що він вважає просто «втручанням» (interference), (шахрайством, непорозумінням чи іншими помилками), як просто до вказівки на те, що він не догадується куди такі «випадкові частини» слід віднести у процесі.

середовища, навіть якщо лише на рівні відбору мови, яка була переконлива для відповідних слухачів.

Фулер вважає, що «панглосіанцям» слід зосередитися не на поточній практиці, а на історичній інваріантності і рисах, які постійно змінюються у виробництві знання, «процесі» чи «системі», до яких можна віднести загальний дизайн. Таким чином, питання панглосіанства таке: чому процес формується так, що виробники знання пояснюють свій успіх умовами методології? З точки зору панглосіанства класичну епістемологію можна поділити на рівні адекватності у відносно того, наскільки процес виробництва знання виявляється дисфункціональним у зв'язку із ідеалізованим методом. У той час, як класичний епістемолог – це певна кількість дисфункціональності, а панглосіанська епістемологія не бачить нічого дисфункціонального у процесі.

Класичний епістемолог у виробництво знання не допускає думки про завжди відмінний робочий стан процесу. Визнавши оптимальне функціонування процесу, панглосіанець, прирівнює бажаний і дійсний стани.

Беручи до уваги заперечення панглосіанців, Фулер розглядає два способи створення пізнавальних продуктів для епістемолога:

р) знання мети виробництва знання може визначити як функціонують і чи функціонують частини процесу виробництва знання аби реалізувати мету.

q) знання оптимального функціонування частин процесу виробництва знання для реалізації мети може визначати можливість мети.

Класик зацікавлений «методологіями, які підсилюють істину»: істина – це ціль, а метод – засіб, який може бути дієвим чи не дієвим за певних умов виробництва знання, чи при декількох виробництвах знання? Відповідь найчастіше така: *визначення* знання методологічно звучить як доступ до істини, внаслідок цього, якби класик міг вивчити більшість того, що передає «знання», то було б практично неможливо співвідносити це з методологічною манерою. Швидше застосування певних випадків, замість зміни визначення знання, з метою охопити щось спільне між цими випадками.

Панглосіанці сприймають стан створення як виробництво знання. Звідси випливає, що процес виробництва знання працює оптимально до самого кінця, і йдеться про *емпіричне* визначення цього кінця. Якого типу цілі можна усвідомити, якщо існує структурне обмеження виробництва знання? [145, с.27].

Фулер вважає, що ідея троїстої суті ретенції, акумуляції та конвергенції можуть являти собою ще один філософський міф, здається надуманою, доки ми не починаємо вивчати її основи. Усі три якості Пірса базуються на тому, що знання не просто передається в довільній формі від особи до особи. А що деякий інваріантний зміст зберігається в межах кожної успішної передачі. Завдання аналітичної філософії 20-го століття – це теорія передачі чи *перекладу*. «Синонімія» тверджень, що «виражають те саме судження», викликана нестачею при передачі знання за межами стандартних випадків істинно-функціонуючих еквівалентів формальної логіки. На основі цих записів, панглосіанці роблять висновок, що, якою б не була суть виробництва знання нема потреби задіювати значення перекладу аналітичного філософа.

В результаті цього, панглосіанці скептично ставляться до двох уявлень про продукт пізнання, який містить в собі можливість перекладу в строгому сенсі. По-перше, дослідник сумнівається в тому, що знання можна розглядати джерелом, змісти якого можуть чи розширюватися чи звужуватися у відповідний момент. Це уявлення часто інформує, що ідея про недвозначність суджень може стосуватися розміру двох складових знання, і, центральним для вірування є те, що знання по суті кумулятивне.

З точки зору історії це означає, що процес виробництва знання може включати протилежні підходи до знання, які допускають, реальний пізнавальний процес з недосконалими методами перевірки його власної логічної когерентності. Це має відношення при розгляді процесу пізнання як «системи» [145, с. 27].

Панглосіанці також сумніваються у тому, що продукт пізнання реалістично вважається дедуктивно закритою мережею висновків. В той час, пиши Фулер, як фото експедитора намагається врахувати прозорі та стиснуті властивості знання, мережеве фото робить спробу привернути увагу до інших

характерних особливостей, таких як вплив суджень на пояснення логічних наслідків, а виходячи з них, підтвердити судження, з яких вони були отримані.

Логічний позитивізм відданий розробці цієї картини. Найбільш яскрава ознака типового визначення раціональності – в умовах, коли носій знання (knower) вірить в усі логічні наслідки суджень, які він так детально розглядає. Принципові джерела раціональності є наслідком того, що носій знання або не робить правильних кроків виводу від одного судження до іншого, або просто немає достатньо всебічного розуміння. Це заважає йому використати власну пізнавальну основу, щоб пізнати своє знання.

Фулер вважає, що історична реальність підірвала перше уявлення, а психологічна – друге. Це тому, що якби знання було дедуктивно закритою мережею, то раціональність відповідно є виключно властивістю *штучного* інтелекту. Це через те, що пропуск ірраціональності мережевої картини є нормою людського буття і його процесу виробництва знання (в їх толерантному ставленні до протиріч). Названі спостереження свідчать, що мережева картинка порушує методологічну суворість панглосіанців стосовно того, що знання (і раціональність тим більше) з емпіричної точки зору визначається вивченням наявних в природі прикладів.

Альтернативне уявлення панглосіанства істинне щодо продукту пізнання в його «природному стані». Панглосіанство вистойть перед класичним епістемологом, наголошує Фулер, якщо його забезпечити складним уявленням виробництва знання, виведеного здебільшого з марксизму, структуралізму та системної теорії. Воно популярне серед французьких філософів та соціологів науки як до певної міри прочищений синтез ідей П.Бурдьє, М. Серреса, Б. Латура і С. Вулгара. Фулер вкладає це уявлення в контекст сучасної європейської соціальної теорії.

Зазначений контекст виводить нас на предмет дослідження Фулера. «Безумовно, є певні суперечності, зважаючи на той факт, що соціальна епістемологія добре вмотивована, самостійна галузь пошуку лише в межах того, що вона стосується соціальної організації знання» [145, с. 5]. Можна зробити висновок про те, що зосередившись лише на соціальній організації

знання, соціальна епістемологія має певне обмеження стосовно інших аспектів, окрім соціального.

Питання користі. Хто отримує користь? Чи справді мотивація вигодою спричинює те, що ті, хто ними керується є тими, хто отримує найбільше користі від знання. Незважаючи на те, що знання є «переобтяженим цінностями» чи «переобтяжене інтересами», користувачі існують завжди. Цій групі притаманний широкий вибір інтересів стосовно всіх теорій [145, с. 12]. Контроль автором пізнавального процесу не виключає факту вузьких інтересів дослідницьких команд, що не завжди є тенденцією галузі в цілому і це сприймається як певний негативний фактор.

Аби полегшити наукове самовизначення, стверджується (наприклад, Блуром), що «норми наукового практичного функціонування є не що інше, як неявний громадянський кодекс. У цьому разі, свобода у відношенні до науки визначається тим фактом, що є лише певна кількість загальноприйнятих способів, за яких вчений може застосувати відповідне знання для власної наукової роботи» [145, с. 14].

Доля підступності прихована за загальноприйнятою манерою, дозволяє видавати зміст, що не відповідає дійсності, за істинний (псевдо-наука). Соціальна діяльність повинна здійснюватися при розрізненні «знати норму» та «правильно використовувати норму у конкретному випадку». Непевність стосовно норм дослідження «будується на нездатності будь-якого соціального представника диктувати те, як він підтверджує існуючі норми. Звідси, нездатність отримати користь від знання тих, хто їх здобув». Специфіка нормативної функції епістемології Е. Голдмана в тому, що в опозиції до соціологічних теорій знання, епістемологія не може залишатися винятково описовою. Така нормативність у підході двоїста. З одного боку, епістемологія повинна встановити критерій, завдяки якому знання може бути відокремлене від просто гадки чи вірування. З іншого, нормативність також зрозуміла в перспективі визначення смислу практик, що епістемічно цінні і тому мають бути цікавими. Мета епістемології полягає в забезпеченні нормативних стандартів для епістемічних практик. Епістемологія прагнула б

до виявлення і оцінки процесів, методів і практик в межах їх внеску для створення істинного вірування [145].

У Фулера соціальна епістемологія нормативна і натуралістська. Нормативність соціальної епістемології в тому, що її мета полягає у досягненні оптимального розподілу когнітивної праці та в сенсі *зміни змісту науки* через зміну соціальної структури науки. Автор намагається бути натуралістом, зосереджуючись на *нормальних контекстах* продукування знання. І, оскільки, такі контексти здебільшого соціальні за характером, він робить висновок, що його епістемологія повинна враховувати цю соціальність.

Чи можна сформулювати загальний метод «обґрунтування знання»? Чи є потреба в універсальній в плані застосування нормативності теорії пізнання? Це важливий аспект всієї епістемології, а соціальна епістемологія, цікава саме своїм способом його розгляду, з огляду акценту на соціальній характеристиці учасників пізнання.

Стів Фулер одним із перших долучився до розробки сучасного напряму філософського дослідження - соціальної епістемології. Він надає соціальній епістемології статусу інтердисциплінарного проекту, а значення галузі обумовлене, в першу чергу, проблематикою дослідження. Йдеться про оцінку і можливість ефективного «розподілу когнітивної праці» з метою покращення процесу створення знання.

Природа дослідження дає змогу говорити про нормативний і емпіричний виміри дослідження, а те як їх можна співвіднести про геометричну і діалектичну моделі їх взаємовідносин. Філософи звично обирають одну із моделей дослідження, що тягне за собою або ціннісну орієнтацію дослідника як нормативне підґрунтя для емпіричного, або конфліктність замість ієрархії, коли нормативне стає ціллю. Поза філософією відмінність між наукою (геометрична модель, на прикладі «парадигми Куна») і політикою (діалектична модель, на прикладі соціального руху (movement)). Наука і політики можуть приймати іншу форму.

На мета-рівні розрізнення двох вимірів дослідження Фулер розрізняє два типи соціальної епістемології, власну як діалектичну, геометричну як Е. Голдмана. Діалектична соціальна епістемологія зосереджена на контексті виробництва знання і має вигляд практики, що розвиває і обґрунтовує концепти і принципи, замість накладення характерних концептів та принципів на конкретні випадки (геометрична).

Нормативна теорія (вона ж для Фулера мета-теорія) має утилітарний аспект. Представники епістемічного режиму вказують на його успішний вплив, доки його не оцінять і поставлять під сумнів.

Пізнавальна політика видаляє перешкоди для вираження епістемічних інтересів, так і для результатів, котрі з них виходять. Прогрес в науці відбивається на мета-рівні підвищення прозорості і відкритості процесу прийняття рішення, а не на об'єктивному рівні наближення до трансцендентної мети дослідження.

Учасник системи пізнання не є предметом інтересу нормативної орієнтації Фулера. Знання є засобом для досягнення людських цілей, в тому числі епістемічних. Участь у пізнавальному процесі обмежена мета-рівнем дослідження, моделюванням і оцінкою режиму виробництва знання іншими агентами, контролем якості продуктів.

Хоча Фулер зводить соціальну епістемологію до «пізнавальної політики» та «пізнавального менеджменту», але не зводить консультантів (*policy makers*) та тих, хто оцінює (*managers*) виробництво знання до першо-порядкових виробників знання (*workers*).

«Епістемічна справедливість» - концепт, який повинен усунути факт того, що роль авторитету політики у пізнанні перебільшено, а роль обґрунтування знижено. Епістемічно справедливий режим можна розуміти як проект захисту форм знання від того, щоб стати машиною влади. Сектори суспільства привілеюють пізнавальні форми. Якщо цей процес не перерозподіляти регулярно, такі форми знання накопичуються. Автор рекомендує баланс влади-знання, причому не симптоматично, а довготривалою політикою руйнування владних впливів на знання і підняття стандарту надійності і критерію

валідності. Знання допомагає концентрувати/поширювати владу, наразі присутній подвійний сенс взаємовідносин. Між цими двома рівнями має діяти епістемічна взаємозалежність.

Наука є самоорганізована система, чії відмінності вирішуються в її межах і зовнішньо застосовуються до всього суспільства. Конфлікт наукових парадигм (Кун) не більш політично розвинений, ніж ворожнеча між династіями, порівнює Фулер, тобто конфлікт присутній як в науці, так і в суспільстві.

На відміну від аналітичної соціальної епістемології, соціальні інтереси не завжди необхідні для оцінки пізнання. Нові теорії покращують попередні незалежно від наших прагнень знати зміст теорії. Наукова спільнота переконується в істинності теорії, оскільки є явище, що її підтверджує. Оцінку продуктивності однієї теорії по відношенню до іншої автор описує поняттям «стандарт», який повинен сам себе змінити у переході від однієї теорії до іншої (самоорганізований). Прагнення пізнати щось і є стандартом, а інтерес невід'ємний від природи пізнання. Важливо не те, що автор, кого влаштовує більш давня теорія, не цікавиться фактом, з тих самих причин, що й той, хто приймає нову теорію. Проблема в тому, що відсутнє прагнення до єдиної теорії щодо одного і того самого явища.

Таким чином, прагнення пізнавати (стандарт) і оцінювати не повинні мати ні завчасний, ні довільний характер. І важливе лише пояснення «чому» хтось прагне здобути знання, а вже здобуте знання слід підвести під певний тип, тобто оцінити. Прикладом накопичення і відсутності значення того, що є нашим інтересом є класичне визначення знання як «обґрунтованого істинного переконання».

За Фулером, причини бажати пізнавати не явно присутні в поведінці науковця. На певному рівні ми всі маємо однакові причини бажати займатися науковим дослідженням. Позитивістська апеляція до «об'єднаної науки» припускає об'єднану концепцію і реальності, і спільноти дослідників. Спостереження поточного епістемічного стану істинне в багатьох контекстах. Стандарти для адекватного знання спільні для більшості тих, хто його прагне,

незалежно від особистих чи соціальних відмінностей. В сенсі того, що всі в однакових вихідних умовах. Проте, зближення на основі епістемічних стандартів не є результатом зближення незалежних суджень. Члени чітко визначеної спільноти можуть погоджуватися щодо прийняття теорії на основі спільного навчання і бажання дотримуватися, незалежно від об'єкту дослідження.

Ймовірно можна, але помилково вважати, наголошує Фулер, що при прийнятті певної теорії науковці становлять об'єднану, узгоджену спільноту. До устаткування теорії, науковець може займатися різними дослідницькими завданнями, з різним ентузіазмом, ресурсами та результатами. Але формально він не ввійде в затверджену парадигму. Характерний «епістемічний самоплив» в науці (у значенні «невидимості наукової революції» Куна). Йдеться про складність визначити епістемічний успіх, де можлива множина теорій. Кожна теорія має власний шлях затвердження. Успішна науково-дослідна програма повинна бути більш спроможною у порівнянні із іншими теоріями, конкурентами. Саме по відношенню до її сильних сторін згодом будуть оцінені нові учасники з дослідження цієї проблеми. Найважливіший успіх в науці є мета-успіхом одночасно (йдеться про підтвердження теорії явищем реальності). На жаль, необхідна, але відсутня, суспільна агенція по відстеженню успіху проектів споживачами знання.

Прийняття теорії підтверджене наявністю у навчальному процесі (наявність у підручниках) і створює ілюзію того, що кожен особисто її прийняв, і у такий спосіб теорія стає частиною наукового знання. До того ж, сформоване наукове знання лежатиме в основі формування наступного покоління дослідників. Олюдумці з наукових поглядів раціонально приймають перевірене дисциплінарною спільнотою, учасники якої пройшли спільне навчання (де мають місце підручники (із перекрученим розумінням історії)).

Ефективність не повинна призводити до нехтування тим, як, чому і для кого вироблене знання. Провал перевірки роботи інших через брак ресурсів перетворився на трансцендентальне обґрунтування довіри, як кінцевого

соціального зв'язку. Можливо, проблема не в завищеній цінності надійного знання, а в тому, що воно віддалене від центру процесів політики пізнання.

С. Фулер, як нормативний соціальний епістемолог представив «соціальну епістемологію як натуралістичний підхід до нормативних питань організації процесу пізнання і результатів знання». «Не дескрипція (як діють соціологи), а створення рекомендацій по організації пошуку знання (це нормативний елемент, який робить соціальну епістемологію Фулера філософською)» [103, с.680-682].

3.2. Перспективи і потенціал соціо-епістемологічних розвідок

В контексті соціальної епістемології дослідницький інтерес зосереджений на такому аспекті процесу пізнання, як соціальне. Якщо підсумувати, то в межах галузі взаємостосунків пізнання і соціального має різні рівні розгляду: процес пізнання індивіда; процес пізнання індивіда в колективі (групі); процес пізнання колективу під впливом інституції (системи).

Серед найсучаснішої та актуальної тематики соціальної епістемології присутнє питання визначення авторитету за позиціями, тобто те, як ми визначаємо, що щось знання, а щось не знання, щось істина, а щось не істина, тобто ми виступаємо експертами або повинні обрати експерта. Альтернативність методології і цікавий характер соціальної епістемології, порівняно із іншими альтернативними теоріями в тому, що тут акцент робиться не стільки на психологічних чи нейрофізіологічних процесах, що залучаються в процес пізнання, а на соціальності, соціальній залученості пізнання. У зв'язку з цим плідною постає тема переосмислення спільноти, колективності, груп, колективної раціональності, колективного знавця, колективного пізнання. Ця тематика може бути об'єктом критичного переосмислення, бо йдеться про певну залученість цієї групи в спільноту, це група, не просто як колектив, сума індивідів, а спільність між ними, знання, на яке ми покладаємося поза контекстом, із середини.

Виголошується припущення, яке дійсно надає нам, якщо не підстави погодитися, то, щонайменше, привід замислитися над тим, що «соціальна епістемологія насправді починається лише з визнання колективного пізнання, а колективістська епістемологія, або епістемологія колективних вірувань, є справжньою соціальною епістемологією» [24, с. 66].

Дійсно, розгляд соціального без риси колективного (групового) зменшує авторитет обох у соціальній епістемології. Інтерація і комунікація – це соціально-епістемологічні зв'язки (соціальні практики) у розумінні соціальних епістемологів. Колаборативний характер пізнавального процесу, включаючи сферу науки (дослідницькі команди), зумовлює запитання про те, як колективність розуміти в межах соціальної епістемології.

Чи слід соціальній епістемології ставити собі за завдання фокусуватися, частково чи в цілому, на колективному знанні? Це запитання, відповідь на яке залежить від сприйняття чи не сприйняття групи або колективу єдиним епістемічним носієм знання чи обґрунтованого вірування, до якого входять індивіди, не нехтуючи індивідуальними ідеями поряд із більш авторитетними.

Ким є суб'єкт пізнання, індивід, що пізнає, агент пізнання? В соціальній епістемології повсякчас присутня дискусія стосовно цього. Суб'єкта пізнання не сповна характеризує пізнавати відмежовано від інших. Правильніше сказати, бути між і залежати від індивідів, що складають спільноту як єдиного носія знання. Як пояснює Ф. Кітчер, «важливі не індивід і його знання, тобто пізнання у традиційній (сучасній традиціоналістській) епістемології, а спільнота і знання спільноти (community-wide knowledge)» [73, с.18]. Іншими словами, залежність агента пізнання від інших агентів, при продукуванні знання, повинна бути доповнена тим, що спільнота, що продукує знання, як певна спільність, теж надає агенту пізнання знання, незалежне від нього.

Замість класичного істинного вірування та обґрунтування, де важливими є вплив мовця на слухача чи прийняття слухачем свідчення мовця з точки зору істинності, в некласичній соціальній епістемології на передній план виходять соціальні виміри знання, з точки зору того, як соціальні системи та інституції впливають на здобуття і розуміння знання.

Тобто, це не просто заява нового аспекту пізнавальної діяльності (групового пізнання), що має стосунок до філософського значення обґрунтування та виробництва знання, а проблема співвідношення індивідуально-колективного. Не настільки очевидно, яким має бути баланс між цими характеристиками в одній людині. Робота в групі має непередбачуваний характер. Завдання цієї частини дослідження показати сильні та слабкі сторони агрегативної процедури як механізму об'єднання суб'єктів пізнання, що розпочинається з індивідуальних переконань багатьох агентів і завершується наданням колективного переконання як єдиного групового вірування.

Застосування соціальної епістемології показує, що як проект вона неперервна з класичною індивідуальною епістемологією, але її унікальність –

це інституційно-дизайновий вимір. «Якщо методологія, що у Декарта впливає на досягнення істини доксистичним агентом, то соціальна епістемологія визнає, що інституційні системи впливають на формування переконань агентів» [164]. Більш детально ці питання будуть розглянуті в контексті поняття агрегування.

Яким є соціо-епістемічне визначення «системи»? Наприклад, якщо узагальнити підхід Е. Голдмана, то система, перш за все, соціальна; вона містить соціальну практику, процедури, установи або моделі інтерперсонального впливу на епістемічні результати її членів. Це системи різних інституцій, корпорацій, об'єднань, асоціацій в економіці, політиці й взагалі суспільстві. Осмислення потребує те, як соціалізуються пізнавальні процеси завдяки інституціалізації, тобто як вона впливає на пізнання окремих індивідів, а з іншого боку, як вона інтегрує індивідуальне в групове.

Наприклад, дослідник Кр. Ліст акцентує, що поняття групи і колективне переконання не тотожні. Чи може група агентів вважатися, в кінцевому варіанті, епістемічним агентом, що здатен формувати колективне переконання та знання. «Не всі групи формують колективне переконання. Колективні переконання залежать від (формальних та неформальних) інституційних структур (наприклад, публічне проголошення у формі експертної панелі чи дослідницької групи). Необхідна умова, для того, щоб епістемічно спільнота вважалася групою – це інституційна структура, яка зобов'язує групу схвалити власне переконання чи судження. Агрегативна процедура є частиною інституційної структури (складова, якої може бути цілком достатньо), за умови можливості різних шляхів її імплементації [174, с. 1-3].

Іншими словами, група індивідів створить колективне переконання, коли вона узгодить індивідуальні переконання і ухвалить єдине. В контексті соціальної епістемології гостро постає питання наявності (відсутності) свідчень і вміння (не вміння) їх передавати. Це інший рівень. Відсутність знання і не вміння передавати знання не є одним і тим самим, при взаємодії індивіда та колективу. Незнання – це, якраз, провал передавати свідчення від окремого агента до всієї організації, тобто незнання того, що потрібно знати в колективному плані.

Чи коректно говорити про колективне знання і епістемічні властивості групи? В межах соціальної епістемології колективи вчених можна вважати «епістемічними агентами» за умови успішного дотримання процедури агрегування.

Уточнимо, «групою слід вважати певну кількість осіб, де усі чи більшість членів підтримують/переконані у певному факті, але індивідуальні агенти не виступають центрами формування колективних суджень. Для колективної епістемології група має відповідати певним критеріям. У фокусі соціальних епістемологів, що досліджують групи, (позитивні) епістемічні якості (знання та обґрунтованість)» [164].

Порівнюючи лінію міркувань Ю. Моркіної та Дж. Лекі, можна знайти спільну точку в їх позиціях, а саме – цілі та методи їх досягнення, поставлені перед дослідницькою групою. Ю. Моркіна вважає, що «вирішення питань щодо груп залежить від того, чи можуть групи мати епістемічні цілі. Окрім того, що зазначати цілі, їх слід належно дотримуватися, включаючи наявність епістемічних методів. Групи вчених, яких об'єднує робота над колективними проектами є парадигмальними зразками «епістемічних груп». Традиційна індивідуалістична епістемологія не адекватна для опису виробництва наукового знання у великих науково-дослідницьких колективах» [72, с. 101].

Та на додаток до епістемічних цілей, які є у Дж. Лекі також, автор градує ситуації, коли групове вірування незалежне від одиничних вірувань індивідів та коли групове вірування є однозначним переконанням її членів. Адже 100% переконаність членів чи єдність індивідуальних переконань не роблять таке переконання груповим, якщо воно поза інтересами, цілями і завданнями групи. «Бути членом групи, тобто мати певний соціальний й інституційний статус, означає приймати кваліфіковані рішення» [24, с. 67]. Випадковий експерт не враховується, інакше якість такої групи має низьку кваліфікацію. І, навпаки, навіть ідеологічна чи корпоративна нещирість члена групи ніяк не впливає на колективність переконання і не кваліфікуються обманом.

Доповнимо аналіз концепції Дж. Лекі, що присутній у І. Касавіна, його зверненням до «Grid³²-group analysis» Мері Дуглас, з метою прояснення визначення групи, що відсутнє у Дж. Лекі. На підтримку позиції Лекі, Касавін наголошує на незначливості протиріччя між позицією окремого індивіда і спільноти, з точки зору мовця та вагомості значення того, про що йдеться, тобто змісту. «Природно, що виступ від імені спільноти завжди означає ігнорування деяких особистих інтересів та поглядів. Однак наївно шукати причини розрізень в природі ментальних феноменів чи мовних актів. Мова від першої особи в однині чи множині відрізняються лише типом соціальної ролі, яку бере на себе людина. Ні група, ні особистість не є абстракцією більш високого рівня; концептуально вони рівні. Переконавання є агрегатом епістемічних, культурних і соціальних функцій, які можуть бути лише умовно відокремлені одне від одного. Більше того: немає ніяких особистих переконань чи понять взагалі, і навіть чуттєві враження соціально культивуються і обумовлюються. Є лише мовний акт чи дія від першої особи, хоч вони і здійснюються колективними засобами мовного і поведінкового вираження. Агрегування – це формування колективного переконання з індивідуальних» – «від переконання до слова» за термінологією Лекі [24, с. 70-71].

Одна із множини міждисциплінарних перспектив, котру набуває соціальна епістемологія на фоні групового переконання і знання – велика кількість типів груп чи колективів і концепцій групового вірування. Однак, це не зовсім область дослідження соціальної епістемології. На відміну від дослідження того, як функціонує група, що в результаті цього ми отримуємо

³² Параметр «grid» – (решітка, сітка – англ.) – це внутрішня структура, що робить одну групу відмінною від іншої змістовно, з вищим чи нижчим рівнем цих параметрів для будь-якої групи, будь-який внутрішній спосіб соціальної регуляції окрім приналежності до самої групи (М. Дуглас). Завдяки цій внутрішній структурі одна груп відмінна від іншої змістовно. «Grid» - патерн соціальних ролей і статусів (Блур). Параметр «group» - досвід обмеженої соціальної спільноти, колективна свідомість, що належить певній категорії людей.

Графічно це має наступний вигляд [24, с. 68].

A High group, high grid Армія	B Low group, low grid Група, що змінюється
C High group, low grid Первісне плем'я	D Low group, high grid Наукова спільнота

нове знання як колективне. Навіщо цей пізнавальний процес ділити на складники? Або в чому проблема? Картина зрозуміла, індивідуальні переконання, за допомогою агрегативної процедури, можуть ставати колективними. Та насправді, важливість співвідношення індивідуальне-групове-колективне необхідно продовжити соціальним. Адже саме вони складають сутність соціального. Принагідно можна порівняти декілька концепцій (Ф. Кітчер, Ф. Петіт, Дж. Лекі та ін.), для виокремлення детального опису соціального.

Проблематика довкола дихотомії «індивідуального» і «групового» знання/пізнання наявна у концепції соціальної епістемології Ф. Петіта («Group with Minds of Their Own»). Автора хвилюють дві неточності у зв'язку з цим.

Перша неточність, що має наслідки – це «доктринальний парадокс» (наприклад, суд, що складається з багатьох суддів, має прийняти кінцеве, узгоджене рішення на основі тієї стандартної процедури, у відповідності до якої спочатку висловлюються індивідуальні рішення, а потім вже «узагальнюється», «агрегується» загально-групове рішення. Проблема полягає у наявності великої кількості різних варіантів, і частоті того, що «загальний» результат може бути ненадійний, а щодо засудженого несправедливий, фатальний). Друга неточність – це «дискурсивна дилема» (різні способи та методи генерування суджень). «Дискурсивна дилема» відображає аспект того, що агрегативна процедура при умові голосування більшості не забезпечує послідовного колективного судження, навіть при послідовності індивідуальних суджень. «Універсальна область», «анонімність», «систематичність» три стани, що не виконуються настільки, щоб сприяти абсолютній агрегативній процедурі» [164].

Для Ф. Петіта – це два важливі елементи з точки зору їх розгляду соціальною епістемологією, адже «немає ніяких особливих, спеціальних «особистісних» носіїв групового, в тому числі інституційного «розуму» окрім всіх «нас» як звичайних, «природних» людських істот. Існують деякі «інституційні профілі», можливі в тих випадках, коли «ми» стаємо членами відповідних груп, колективів, інституцій, не перестаючи «конституювати»

собою «окремі об'єднані колективами особистості» [73, с. 20]. Тобто автор говорить про те, що немає сенсу говорити про групове переконання, тому що перебуваючи в групі, ми не перестаємо бути собою.

Відмінна концепція для розуміння специфіки групового знання, концепція співвідношення індивідуального та групового на прикладі теорії «узгоджуваних (агрегованих) суджень» Кр. Ліста. На її основі автор додає важливої специфіки до розгляду «групового» знання та «групової» раціональності, які він пропонує розглядати теж в контексті «агрегативної» перспективи. Агрегативну теорію, на думку автора, можна розуміти як структуру для вивчення інституційного аспекту соціальної епістемології (institutional design). Агрегативна процедура – це епістемологічне завдання для групової чи колективної організації та механізм агрегування індивідуальних переконань членів групи у колективне переконання та знання [73, с. 22].

Особливий інтерес для нашого дослідження має те, як автор, для того, щоб виправдати, прояснити свою концепцію, що включає вищезазначені поняття, визначає її відношення до загальної проблематики і методів соціальної епістемології. «Епістемологія – це вчення про процес набуття знанням та переконанням статусу обґрунтованого, а релевантні процеси (сприйняття, пам'ять, міркування) зазвичай включають окремого «single» індивіда». Соціальна епістемологія виступає то в більш, то в менш радикальних формах, «включаючи у формування вірування та знання не ізольованість, а соціальну інтеракцію. В соціальній епістемології менш радикальної форми епістемічним агентом все ще є індивід, але в фокус попадають процеси засвоєння вірувань чи знань та соціальна взаємодія включно (приклади: свідчення, дискурси, розповсюдження інформації в соціальних мережах). Радикальна форма соціальної епістемології, радикальною вважається в сенсі того, що група, до якої входить множина сенсів (multi-member), вважається епістемічним агентом, котрий виступає творцем переконання та знання. Аби група стала агентом, вона повинна надавати зразки поведінки відносно зовнішнього світу, які надійно забезпечують раціональні стани. Агрегативна процедура впливає на груповий

успіх в ситуаціях «пізнавального» і «раціонального» викликів, коли на перше місце виходять послідовність переконань та істинність» [174, с.2].

По-друге, відзначається роль агрегативних процедур для досягнення істини групами. Ліст обговорює відмінності в процедурах агрегування³³, які можуть впливати на кількість знання, яке група, як правило, отримує. «Позитивна надійність» у можливості вірити в «Р як істинне», а «негативна надійність» у можливості не вірити «Р як хибне». Завдяки врахуванню позитивної і негативної надійності групи, з різними змінними «Р і -Р», в різних процедурах агрегування та сценаріях, процедура агрегування (особлива інституція) створює різні перспективи для веритистського успіху групи. У розумінні автора веритистська перспектива «розподілу» означає, що «коли епістемічне завдання полягає у комплексі рішень з різних пропозиційних змінних, різні індивідуальності в межах групи можуть мати різні рівні експертизи однієї і тієї самої передумови. Припустимо, система дозволяє групі бути поділеною на підгрупи, а члени кожної підгрупи спеціалізуються на одній передумові. Кожна підгрупа приймає колективне рішення засновку і таке колективне рішення здійснене на основі висновків із підгрупових рішень» [164].

Ліст не започатковує дослідження інституційних проблем і процесів, а продовжує.

Соціальна епістемологія й раніше приділяла увагу даній проблематиці, приміром, Е. Голдман у праці «Групове знання проти групової раціональності» надав ряд важливих висновків. Наприклад, що провал секретних служб США при виокремленні висновків із доступної інформації, наявної напередодні 11

---

³³ З агрегативні процедури:

1) Голосування більшості (неповне колективне рішення, кожен член групи має негативну надійність, позитивна надійність групи = 1 при зростанні розміру групи; голосування краще, ніж одностайність і диктаторство в межах максимізації позитивної і негативної надійності групи). 2) Диктаторське правило (колективне судження завжди повністю визначене одним і тим самим членом групи, позитивна чи негативна надійність групи дорівнює диктатору). 3) Одностайність процедури (згода між всіма членами необхідно досягає колективного рішення (негативна надійність групи = 1, коли збільшується розмір групи, але позитивна надійність 0, коли зростає розмір групи. Так, процедура одностайності добра для уникнення хиби, але погана в досягненні істини. Це тому, що одностайність досягається лише якщо всі члени погодилися; якщо ні, колективне судження не відбувається).

вересня, відбувся через прогалини в їх інституційних структурах. Трагічність результату події вимагає залучення інституційних реформ.

На думку Н. Мотрошилової «сенс розгляду питання про «реальних агентів пізнання»: чи слід стверджувати однозначно, що ними лише є індивіди, адже перед нами спроба зробити соціальні групи «агентами» пізнавальних процесів. З огляду на зазначені дискусії особливо важлива думка про те, що єдиними реальними агентами, суб'єктами (пі)знання завжди були і є дійсні, конкретні індивіди, які живуть в певний час, в певному соціальному середовищі – тобто: індивіди, одночасно обумовлені природою і соціально-історичні за всією своєю пізнавальною діяльністю» [73, с. 24].

Навіть коли йдеться про соціальні групи, то *реальними* агентами, які здобувають знання, все одно є конкретні індивіди. Об'єднуючись в групи, індивідуальні агенти як члени групи створюють колективне знання, змістовно вони наче стають єдністю, але фізично залишаються індивідами. Тому узаконювання деякими соціальними епістемологами і винесення на передній план «групового суб'єкта» не повинні цим зневажати.

Пізнавально-епістемологічні сторони винесення колективних суджень набули величезного значення, здебільшого завдяки ініціативі соціальних епістемологів досліджувати цю проблематику із внутрішніх потреб своїх концепцій і методів. Чим проблема неможливості досягнути узгодженого, агрегованого судження небезпечна? Групи часто приймають «вірування» за з'єднання індивідуальних суджень їх членів. Виняткове протиріччя міститься в ситуації, коли агреговане судження, на основі індивідуальних, відхиляє висновок, тобто набір колективних суджень є несумісним.

Різноманіття підходів до групових переконань, пізнавальної колективності, дихотомії колективного та індивідуального ігнорує, як вказує дослідниця Дженіфер Лекі, такі два феномени, як «груповий обман (bullshit) та груповий абсурд, як надзвичайно важливі для колективної епістемології при розумінні групових переконань» [24, с. 64].

Авторитет при прийнятті свідчення пов'язаний з довірою. Кітчер стверджує, що у проблемі «двох новачків-експертів», слухач не має власної

думки та впевненості стосовно домінування авторитету. А в контексті теоретичної проблеми, пов'язаної з визначенням суперників-експертів наявна можливість «раціональної незгоди» серед людей щодо свідчення. Вони обидва не можуть одночасно раціонально наполягати на своєму. Але чи спроможні вони продовжувати раціонально виражати незгоду, всупереч тим самим свідченням?

В оптиці Річарда Фельдмана ця справа представлена по-новому, Він поставив питання: 1) Чи можуть епістемічно рівні індивіди раціонально не погоджуватися³⁴? 2) Чи можуть вони за попередніх умов підтримувати власну думку, припускаючи, в той самий час, що інша сторона протиріч може бути також правою?

Отже, з одного боку, соціальні епістемологи вже почали вибудовувати основи епістемічного статусу колективних вірувань, з іншого боку, ця проблематика відкрита до дослідження в сенсі «колективного вірування» як ключового питання в контексті того, що характерно «соціальному» в соціальній епістемології.

Згадаємо, що агрегативна процедура базується а тому, що група генерує колективне вірування чи судження на основі індивідуальних. Чи кожна процедура раціональна на рівні групи? Ліст і Петіт доводять «неможливість результату, що стосується групової раціональності. Перелік рішень називається раціональним, якщо, і тільки якщо, він повний. Кожен індивідуально творить раціональний набір рішень стосовно наступних пропозицій. Не існує такої процедури агрегації, яка генерує колективні рішення з індивідуальних рішень

---

³⁴ «Проблема «раціональної незгоди», може бути розглянута як «епістемічний релятивізм vs. об'єктивізм (чи абсолютизм)». Епістемічний релятивізм: всі епістемічні норми релятивні відносно спільноти; не існує об'єктивно правильних епістемічних норм. Дискусії епістемічний релятивізм vs. об'єктивізм (абсолютизм), зазвичай, належать до переліку теоретичних проблем епістемології, а також в контексті соціальної епістемології, де часто виділяється різноманітність систем. Це призводить до релятивізму як компоненту, який часто зустрічається в соціальних епістемологіях. Як Барнз і Блур стверджують, що «не існує контекстуально-вільних чи надкультурних норм раціональності». З іншого боку, соціальна епістемологія навряд чи прагне до епістемічного релятивізму. Боггосіан: немає стабільного надання релятивістської (системно-релятивної) концепції епістемічної перевірки. Аналогічні маневри, стверджує він, забезпечують адекватні відповіді релятивістським викликам на нормативно-циклічні» [137].

повністю. Це характеризують наступні три стани: загальне домінування, анонімність, систематичність³⁵» [164].

Експертне знання має свої особливості, зокрема, якщо його розглядати як «епістемічну рівність», яка має декілька суттєвих розрізень, у розумінні А. Ельги. Грубо кажучи, є агенти, що мають статус «консультантів», «гуру». «Агент перестає бути «консультантом», і починає бути «гуру» при наявності інформації вищого рівня» [136, с. 3]. При чому, агент сам собі може бути експертом в минулому чи майбутньому, тобто враховується часовий проміжок.

«Рівна незгода» (peer disagreement) ситуація, що розпочинається з оціненого факту різними людьми, незалежно. За умови однакового доступу до статистики, соціологічних звітів та свідчень. Епістемічно рівний дослідник, рівний для агента, що досліджує паралельно, однак їх кінцеві результати різняться. Стояти на своєму чи надати власному результату вищого значення – це дилема, яку можна вирішити у два способи: «рівного значення» (equal weight) та «вищого значення» (extra weight). «Рівне значення» означає однакове значення для власної оцінки та епістемічно-рівних агентів, в сенсі, що кожен може претендувати на правильність (виникає проблема «безхребетності» та «браку само-довіри»). «Вище значення» означає надання власній оцінці більше значення, ніж оцінці епістемічно-рівних, при протилежному висновку та вимозі дослухатися до вказівки рівного, при цьому, вважати себе правим, а не рівного. В той же час, «епістемічно-вищий» правим вважає себе. «Епістемічно-правильний» рівним теж вважає себе. «Епістемічно-рівний», рівними вважає усіх, незалежно від правильності та авторства оцінки [136, с. 9-12].

Отже, агрегативна теорія важлива при осмисленні «інституцій» соціальною епістемологією. Агрегативна процедура проявляється в різних інституційних структурах. Жодна агрегативна процедура, яка генерує повноцінне і послідовне колективне судження не може одночасно забезпечити всі три стани (універсальність, анонімність, систематичність), але мінімально

---

³⁵ «Загальне домінування – це стан, який приймає введення яких-небудь можливих комбінацій нових індивідуальних рішень. Анонімність рішення всіх індивідуальностей рівною мірою детерміноване колективними рішеннями. Систематичність забезпечує те, що колективне рішення кожного разу залежить лише від індивідуальних рішень. Теорема доводить, що ці стани не задовільняються» [164].

повинна притримуватися одного з них, це пом'якшення залежить від групи та епістемічного завдання. Важливо, що може не існувати єдиної агрегативної процедури, найкращої для всіх груп та завдань. Факт користі групи від визначення впливів підсилює важливість інституційного дизайну в соціальній епістемології [136, с. 17-18].

Змагання, розподіл когнітивної праці, розходження в поглядах (незгода) одні з найважливіших питань в сучасній соціальній епістемології науки. Ключова проблема в тому, щоб визначити як розподіл наукових спільнот в конкуруючих дослідницьких програмах і наукові групи з різними ідеями сприяють науковому прогресу, особливо в міждисциплінарній науці. Більшість інтересу до концепту походить з контексту відкриття та впливу розподілу на вибір науковця щодо того, який з проектів досліджувати першим.

Через складність, сучасне наукове дослідження майже завжди здійснюється групами науковців, кожен з яких працює у відмінній частині даної дослідницької області, комунікуючи та співпрацюючи з іншими. Розуміння наукового прогресу так чи інакше вимагає розуміння розподілу наукової праці. Загалом є три відмінні дослідницькі стратегії. Згідно з першою, «науковці працюють самостійно і не дозволяють відкриттям спільноти в цілому впливати на їх дії. Вона порівнюється з двома дослідницькими стратегіями індивідуалістів (*maverick*), які намагаються уникнути прийнятих дослідницьких підходів, значно перевершуючи всі інші стратегії і послідовників (*follower*), які рухаються в напрямку того, що інші вже відкрили та працюють гірше, ніж науковці незалежно» [190, с. 1-2].

Оптимально для спільноти об'єднати велику кількість послідовників з малою кількістю індивідуалістів. «Важко сказати яким має бути оптимальний баланс. Послідовники вирішують більшу частину головоломки, досліджуючи кожен закуток спільного епістемічного дослідження, щоб запевнити у відсутності прихованих значимих ділянок, а також артикулюють парадигму. Індивідуалісти мають дві ролі. Вони важливі для стимулювання послідовників при поширенні їх дослідницьких горизонтів, здійснення індивідуалістами більшості у пошуку найбільш значимого, це лише частина наукової діяльності,

яка вимагає артикуляції парадигми також. Таким чином, сукупність дослідницьких стратегій здається оптимальним способом розподілу когнітивної праці [190, с.30].

Звернемося до аналізу Дж. Саймон соціальної епістемології Філіпа Кітчера («Досягнення науки»). Автор розрізняє два центральні аспекти організації когнітивної праці в науці. Перший з них – це відносини вчених один з одним, включаючи питання довіри та авторитету. Другий аспект зосереджений на розподілі когнітивних зусиль в межах наукових спільнот. Розподіл когнітивної праці Кітчера покликаний оптимально розділити зусилля, ресурси і фінансування в межах наукової спільноти. Крім того запитується і про те, яка кількість і розподіл зусиль є бажаною для наукової спільноти і як повинна бути збережена різноманітність (diversity) в спільноті.

Ф.Кітчер представляє модель розподілу когнітивної праці між науковцями, згідно з якою науковий прогрес максимізується коли наукова спільнота заохочує членів розвивати різні стратегії і особисті мотиви науковців можуть бути експлуатовані науковими установами згідно зазначеній меті.

Доречно привести приклад Кітчера, коли науковець може обрати між трьома різними методами А, В, С для вирішення певної проблеми. «Припустимо, що метод А найбільш ймовірно призведе до результатів, в порівнянні з іншими. Тоді два інші методи В і С менш перспективні, ніж метод А. Якщо вирішувати раціонально, тоді найкраще вибрати метод А. Але якщо це індивідуально найбільш раціональне рішення, і всі науковці діють раціонально, тоді це може бути збитково для науки. Чому? Тому що з індивідуальної точки зору, оптимальний розподіл дослідницьких зусиль призведе до ситуації, в якій всі науковці використовують той самий метод – метод А. І це призводить до передчасного консенсусу щодо методу А, хоча метод В чи С також можуть призвести до бажаних результатів. Коли метод, який обіцяє менше, в кінці вирішує проблему, передчасний консенсус щодо найбільш обіцяючого методу успішний, тому що ніхто не використовував його. Але якщо ситуація, в якій всі науковці приймають раціональне рішення, призводить до результатів, які є збитковими для науки, це означає, що індивідуальна раціональність і соціальна

можуть суперечити одна одній. Те, що є найкращим індивідуально для науковця, може не бути найкращим для спільноти в цілому, колективно» [183, с. 201].

Щоб уникнути проблеми передчасного консенсусу, слід підтримувати безліч методів і теорій і заохочувати когнітивну різноманітність. З перспективи спільноти в цілому, найкраще розподілити науковців до кожного методу відносно правдоподібності альтернатив. Як цього досягти? Як ми можемо бути впевненими, що менш обіцяючих підходів також дотримуються, в умовах коли для кожного особисто більш раціонально дотримуватися підходу з вищою ймовірністю успіху?

Можна або надіятися на деяких альтруїстичних науковців, які дотримуються менш обіцяючих підходів для колективного блага наукової спільноти. Або, можна уявити диктатора, чи філософа-монарха, якого насправді не існує, (словами Кітчера) з абсолютним контролем над дослідженням, він повинен розподілити наукове зусилля пропорційно до заслуги.

Проте, ні надмірний альтруїзм, ні науковий диктат власне не потрібен для того, щоб вирішити дилему протистояння індивідуальної і соціальної раціональності. Згідно з позицією Кітчера, «існують певні характеристики науковців, які вирішують цю дилему без розподілу зверху. Вирішення лежить в епістемічно заплямованих спільнотах. Епістемічно заплямовані спільноти складаються з епістемічно заплямованих агентів, які мотивовані не лише своїм завзяттям знайти істину, а й фінансуванням. Ці агенти прагнуть визнання першості серед рівних собі експертів. Бути першим, хто відкрив щось чи досяг значних результатів є вирішальним фактором для деяких науковців. Наукове фінансування впливає на кількість наукових зусиль в різних областях, але це не ідеальний розподіл. Політика науки може заперечити фінансування для певних дослідницьких програм, та вона не може змусити науковця дотримуватися певних стратегій чи тем проти його волі» [183, с.201-202].

Якщо науковець використовує той самий метод, що і багато інших дослідників, ймовірність того, що він буде першим у відкритті нового досить низька. Якщо його метод малоімовірно успішний, а він вирішує проблему,

науковець лише один, хто його дотримується, то лише він отримає всі нагороди. Хоч соціальний фактор вважається найбільш збитковим для науки, все ж пошук науковцем особистої слави та репутації перетворився на необхідний стан для оптимального розподілу дослідницьких зусиль. Висновок Кітчера говорить про те, що «фактори, які часто постають як втручання в раціональне прагнення науки (жага слави і багатства) можуть відігравати конструктивну роль в епістемічних проектах спільноти, що дозволяє групі працювати краще, ніж епістемічно-незалежним раціональним індивідам. Соціальні інституції в межах науки можуть надавати перевагу особистим слабостям, щоб спрямувати зусилля для цілей спільнот швидше, ніж епістемічним результатам для себе як індивідів» [183, с. 202].

Головним твердженням «мінімальної (minimal) соціальної епістемології» Кітчера є – «індивід як первинний суб'єкт пізнання. Приписування знань спільноті означає, що допускається епістемічний статус членів, що складають спільноту». Друге твердження стосується «надійності (reliability) знань», тому і концепція має назву «версія, що враховує надійність знання» (version of a reliabilist account of knowledge). Це означає, що надійність процесів (пізнання), які приводять деякого суб'єкта до його вірувань, залежать від певних властивостей і дій інших агентів. Ф. Кітчер пояснює, «якщо мова йде про теорії знання/пізнання, то відмінність в їх підходах і соціальної епістемології залежить, на його думку, від того, до яких саме з різних типів процесів, що генерують вірування (belief generating processes), звертається дослідник. Є конкретні стандарти надійності знань, наприклад, правила функціонування суду і судових процедур, роботи лабораторій, повсякденного розповсюдження інформації» [73, с.16].

Підсумовуючи, слід наголосити, що найсуттєвіше у Кітчера те, що в цілому, соціально-епістемічний проект полягає в дослідженні надійності різних типів соціальних процесів. Раз ми приймаємо, що індивід формує вірування, спираючись на інформацію, яку збирали інші, то виникають серйозні питання з приводу умов, які мають бути створені, щоб спільнота мала своїм обов'язком формувати консенсус з певної проблеми – це питання, що стосуються

когнітивного розподілу зусиль в межах спільноти, тобто організації когнітивної праці.

Отже, важливим соціо-епістемологічним механізмом, який досліджує соціальна епістемологія в своєму розділі «соціальний характер науки», є «розподіл когнітивної праці» (division of cognitive labor). «Епістемічне значення розподілу: якщо група здійснює комплексне епістемічне завдання, група може отримати користь від розподілу завдання на частини для різних підгруп. Розподіл епістемічної праці слід розуміти як «механізм успішного колективно розподіленого пізнання» [136, с. 17].

Розгляд розподілу когнітивної праці в межах наукової спільноти тягне за собою розгляд інших соціо-епістемологічних тем, серед яких: міра опертя на авторитет, змагальність та консенсус з точки зору досягнення кращих епістемічних результатів, ставлення до інновацій і необхідність когнітивної різноманітності.

Висновки до розділу 3

С. Фулер відрізняє свою стратегію від стратегії аналітичних філософів і прагне продовжити лінію філософії і соціології науки. В його розумінні природа дослідження включає нормативний і емпіричний виміри дослідження, те як їх можна співвіднести. Тому особливістю його підходу є поєднання нормативізму і натуралізму.

У Фулера відсутній інтерес до позиціонування «проблеми знання» в сенсі обґрунтованості. Він схильний вважати, що «обґрунтованість», «надійність», «істина» не вказують на дещо властиве методологічній автономії дослідження. Вони швидше пов'язані із межами дослідження, з відкритим питанням основ знання. Це, власне, діяльність, яку охоплює «політика знання» в межах соціальної епістемології. С.Фулер акцентував увагу на важливості усвідомлення, що істина і раціональність не єдині цілі існування практик виробництва знання. Кожен процес виробництва знання має оцінюватися, як найкращий з можливих і той, що успішно досягнув своїх цілей.

С. Фулером ставиться проблема «виробництва знання», він наголошує на важливості політичного, інституційно-організаційного, економічного контекстів для філософського розуміння. Зрештою, Фулер зводить соціальну епістемологію з «пізнавальною політикою» та «пізнавальним менеджментом». Але не зводить консультантів (policy makers) та тих, хто оцінює (managers) виробництво знання до першо-порядкових виробників знання (workers). Власне, у баченні Фулера, соціальна епістемологія закладає основу для нової галузі дослідження (чи, щонайменше, трансформації старої).

Таким чином, прагнення пізнавати (стандарт) і оцінювати не повинні мати ні завчасний, ні довільний характер. І важливе лише пояснення «чому» хтось прагне здобути знання, а вже здобуте знання слід підвести під певний тип, тобто оцінити. Прикладом накопичення і відсутності значення того, що є нашим інтересом є класичне визначення знання як «обґрунтованого істинного переконання».

Аналітичні соціальні епістемологи (Голдман) завищують значення надійності. Проблема з визначення надійності не в сенсі її ясності, а сенсі

необхідності систематично імплементувати їх у практики наукових дисциплін і професій. «Anti-reliabilism» Фулера зумовлений провалом реліабілізму у створенні інституції для оцінки надійності пізнання. Ефективність не повинна призводити до нехтування тим, як, чому і для кого вироблене знання. Можливо, проблема не в завищеній цінності надійного знання, а в тому, що воно віддалене від центру процесів політики пізнання.

С. Фулер як нормативний соціальний епістемолог представив соціальну епістемологію як натуралістичний підхід до нормативних питань організації процесу пізнання і результатів знання. Отже, якщо соціальна епістемологія натуралістичний підхід, то передбачається, що вона повинна використовувати наукові дані для вирішення філософських та епістемологічних проблем, а теоретико-пізнавальні проблеми повинні вийти на рівень міждисциплінарного дослідження пізнання. Якщо соціальна епістемологія нормативна, то ми отримуємо спосіб діяльності, у відповідності до певної норми, який гарантує нам знання. Йдеться про певний ідеал не у сенсі недосяжності, а в сенсі покращення пізнавальної ситуації. В загальному, підсумовуючи, можна сказати про слідування Стіва Фулера вказаному напрямку. Науково-пізнавальна політика автора врегульована соціальним епістемологом, а точніше, його участю у оцінці процесу виробництва знання. Наука не повинна сприймати суспільно-владні відносини ні вороже, ні надмірно. Можна припустити, що це стосується всіх учасників пізнавальної політики, з огляду на інституційний і політичний контексти науки, що присутні у Фулера.

Поєднання пізнавального і соціального аспектів в контексті соціальної епістемології зосереджує дослідницький інтерес на питаннях співвідношення індивідуального, групового/колективного, інституційного. У багатьох авторів сучасних розробок центральною виголошується така позиція: соціальна епістемологія насправді починається лише з груповим/колективістським підходом і навпаки, колективістська епістемологія, або епістемологія колективних вірувань, є справжньою соціальною епістемологією.

Говорити про соціальне без колективного (групового) зменшує авторитет обох у соціальній епістемології. Колаборативний характер пізнавального

процесу, включаючи сферу науки (дослідницькі команди), зумовлює запитання про міру того, скільки такої колективності, як соціальної, повинно досліджуватися в межах соціальної епістемології.

Запитання «чи слід соціальній епістемології ставити собі за завдання фокусуватися, частково чи в цілому, на груповому знанні?» є тим, відповідь на яке залежить від того, «чи є групи або колективи дійсними епістемічними носіями знання чи обґрунтованих вірувань».

Варто згадати наступних соціальних епістемологів, що висвітлили як проблеми, так і перспективи «колективності» знання: Ф. Кітчер, Кр. Ліст та Ф. Петіт, Дж. Лекі та ін.

«Розподіл когнітивної праці» як соціо-епістемологічна тема Кітчера піднімає питання про те, як оптимально розділити зусилля, ресурси і фінансування в межах наукової спільноти. Мова йде про роль різних наукових організаційних схем для сприяння науковому прогресу, а також про роль авторитету в науковому дослідженні.

Вагомим є питання про механізм «узгодження» (агрегування) колективних суджень із індивідуальних Кр. Ліста, з точки зору того, чи можна урівноважувати індивідуальні і агреговані (узгоджені, колективні) судження.

Співвідношення «індивідуального» і «групового» знання/пізнання розглядаються у концепції соціальної епістемології Ф. Петіта, з огляду на те, що немає ніяких особливих, спеціальних «особистісних» носіїв групового знання, окрім звичайних людей, які стають членами відповідних груп, колективів, інституцій, не перестаючи бути індивідами.

Механізм або процедуру створення колективного знання у спільноті соціальних епістемологів прийнято називати «агрегативною». Оскільки, соціальна епістемологія спрямована не лише на дійсні, а й на оптимізацію створення нових соціальних практик, то пропонується, наприклад, «розподіл когнітивної праці» чи можливість «рівної незгоди». На наш погляд, саме вони покривають похибку втрат індивідуальних суджень про формуванні колективного судження, чи при представленні лідером колективної ідеї. Так чи інакше, група з точки зору взаємодії – це системне утворення, яке або

самостійно знаходиться під інституційною настановою чи виступає такою для інших груп.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на підставі аналізу концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології виявлено і обґрунтовано особливості її формування як міждисциплінарної галузі дослідження, її проблемного кола, теоретичних і практичних вимірів. Відповідно до поставлених завдань було з'ясовано, що особливістю формування соціальної епістемології як сучасного напрямку міждисциплінарних досліджень є те, що це нова альтернативна галузь з дослідження пізнавальної проблематики і проблематики знання із предметним колом – «соціальною природою пізнання».

Дослідження теоретико-концептуальних засад соціальної епістемології на сучасному етапі її розвитку має міждисциплінарний характер. Потреба панорамного охоплення принципів зрушень у становленні галузі як неklasичної обумовила звернення в межах представленого дослідження до різних позицій щодо статусу соціальної епістемології відносно концепції класичної та неklasичної епістемології.

Проведений у дисертаційному дослідженні аналіз теоретичних напрацювань із соціальної епістемології останніх десятиліть показав, що існують суттєві розходження у спрямуваннях досліджень та виборі їх концептуально-теоретичних засад у залежності від того, як розуміється «соціальне» з точки зору його впливу на процеси отримання, обґрунтування і поширення знання, тобто основні складові процесу пізнання. Це дозволило зробити висновок, що як галузь філософського знання соціальна епістемологія знаходиться на етапі формування, а її характерною рисою є незавершеність і дискусійність.

Показано, що якщо термін «епістемологія» усталений у філософській традиції, термін «соціальна епістемологія» уточнюється і обговорюється. Значне місце в дослідженні приділено питанню доцільності розрізнення в межах соціальної епістемології концептів «соціальне» та «соціальність». У роботі акцентовано на доцільності такого розрізнення: «соціальне» в межах

соціальної епістемології є одним із аспектів «соціальності» в загальних межах філософського розуміння.

Обґрунтована доцільність розрізнення «соціального» і «соціальності», що визначає спроможність знання в межах соціальної епістемології. Розуміння «соціальності» як концепту значно ширше, на відміну від характеристики «соціального». «Соціальне» соціальної епістемології є одним із аспектів «соціальності» в загальних межах розгляду філософських дисциплін.

Верифіковано припущення щодо унікальності соціальної епістемології завдяки тому, що «соціальне» займає ключове місце в дослідницьких інтересах соціального епістемолога, його проблематиці і завданнях. Окреслені провідні версії щодо епістемологічного розуміння соціального: 1) соціальне розглядається в світлі соціального «свідчення» (соціальним є свідчення, якщо воно стосується актів комунікації з іншими) з точки зору обґрунтованості; 2) соціальність характеризує «колективна» природа досліджуваних агентів; 3) соціальні «системи можуть впливати» на епістемічні результати, через вплив на соціальне свідчення, з яким стикається індивід та колективний агент.

З'ясовано, що контекст проблематики в цілому, тобто найважливіші відмінності між соціальними епістемологіями можна сформулювати так: прихильність vs відхилення класичного аналітичного визначення знання як обґрунтованого істинного переконання; питання зв'язку соціальної епістемології з традиційною епістемологією, а точніше, класичною та некласичною епістемологією (де часто прийнято використовувати критерій індивідуалізму); визначення щодо традиції – чи є соціальна епістемологія наступницею, чи доповненням; питання цілей соціальної епістемології.

Аналіз та узагальнення концептуально-теоретичних підходів в межах соціальної епістемології на засадах розрізнення класичної і некласичної епістемології дозволив підсумувати, що існує широкий спектр загальних підходів до соціальної епістемології. На одному кінці спектру – класична (classical) соціальна епістемологія, яка зберігає фокус традиційної епістемології на істині, раціональності, нормативності. Вона соціальна, оскільки зосереджена на соціальних практиках і інститутах та їх епістемічних впливах на істинно-

ціннісні переконання знавців. Соціальне виступає сферою між знавцями, яка обумовлює ситуацію обґрунтованого прийняття когнітивним агентом тверджень та ідей інших агентів. На іншому кінці спектру – некласична (anticlassical) соціальна епістемологія, яка відхиляє чи заперечує традиційні епістемічні поняття істини, знання, обґрунтування, раціональності, пропонує їх оновлені чи переглянуті версії.

Проаналізовано положення щодо позиціонування соціальної епістемології з традиційною епістемологією. Досліджено, що залежно від того, чи розглядати соціальну епістемологію продовженням чи запереченням останньої, в межах самої соціальної епістемології виділяють її класичну і некласичну частини (англо-американська традиція). Також досліджено, що напрацювання західних епістемологів щодо формування і статусу соціальної епістемології суголосні з концептуальними розробками поділу епістемології на класичну і некласичну В.А.Лекторського, які є одним з теоретичних джерел дослідження. Співставлення дозволило зробити висновок, що у російськомовній філософській спільноті соціальна епістемологія залучена як течія англо-американської аналітичної філософії, в межах якої формувалася проблематика соціальної епістемології. А попередні напрацювання російських авторів більшою мірою стосуються царини філософії науки і проблематики соціальної та культурно-історичної зумовленості науки і наукового знання.

Доведено, що у якості концептуально-теоретичних засад соціальна епістемологія охоплює низку напрацювань англо-американської епістемології, соціології знання і філософії науки. Таку дослідницьку стратегію прослідковано в основних авторів: Е. Голдман (аналітична філософія, перехід до епістемології), Д. Блур (соціологія, перехід до епістемології), С. Фулер (філософія науки, перехід до соціальної епістемології). Виявлено і охарактеризовано особливості соціально-епістемологічних підходів. У Е. Голдмана – доповнюваність, веритизм, нормативність; Д. Блура – релятивізм, соціологізація; С. Фулера – нормативність, натуралізм. Послідовний розгляд зазначених концепцій уможливив розкриття особливостей формування соціальної епістемології як галузі дослідження.

Авторська позиція відображається у використанні ідей наступних авторів: Е. Голдман (аналітична філософія, перехід до епістемології), Д. Блур (соціологія, перехід до епістемології), С. Фулер (філософія науки, перехід до соціальної епістемології).

Першою гілкою концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології схарактеризовано аналітичну епістемологію Е.Голдмана. Мета веритистської аналітичної соціальної епістемології Е. Голдмана – оцінка соціальних практик, по відношенню до інших факторів, що сприяють чи шкодять досягненню істини. Обгрунтовано ключові риси соціальних практик: взаємодоповнюваність (Голдман перший представник комплементарного підходу в соціальній епістемології); нормативність: мета соціальної епістемології в забезпеченні нормативних стандартів для епістемічних практик та оцінки процесів, методів і практик в межах їх внеску для виробництва істинного вірування, тобто оцінка веритистської цінності соціальних практик; веритизм: найбільш важлива характеристика підходу Голдмана зосереджена на ролі істини.

Другою гілкою концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології схарактеризовано когнітивну соціологію пізнання Д.Блура. Показано, що значимість можливостей та перспектив «сильної програми» Д. Блура як неklasичної соціальної епістемології полягає у розбудові принципів, універсальних для всіх дисциплін. «Сильна» дисципліна каузальна, неупереджена, симетрична щодо істини і хиби, рефлексивна одночасно. Д. Блур наполягав на необхідності комунікації, яка сприяє підтримці в індивідуальній свідомості колективних схем мислення. Мета науки не істина, бо істина та хиба рівноцінні (принцип симетрії) як соціально-функціональні ярлики. Тому наукове знання не є епістемологічно привілейованим. Жодна епістемологія не є абсолютно істинною, об'єктивна оцінка раціональності системи переконань неможлива. Апелюючи до простого впливу об'єкта, неможливо пояснити різницю в сприйнятті об'єкта різними спостерігачами. Висновується, що Блур запропонував як формотворчі складники структури наукового знання колективність замість суб'єктоцентризму і соціальні фактори, які детермінують

опис реальності. Культурна опосередкованість знання, асиміляція знання та культури, самореферентність знання як соціального інституту, релятивізація та соціологізація знання – основні виміри концепції Блура.

Третьою гілкою концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології обґрунтовано стратегію філософії і соціології науки С.Фулера. Його агент пізнання наділений вибором між способами дослідження, замість слідування єдиному стандарту. Знавець, він же агент пізнання, зайнятий «пізнавальним менеджментом». В той самий час, коли норми керують однією спільнотою дослідників, а не між спільнотами, тобто те, що їх неможливо узагальнити веде до того, що соціальна епістемологія з логіки і метафізики переходить на політику й етику.

Показано, що у Фулера відсутній інтерес до позиціонування «проблеми знання» в сенсі обґрунтованості. Він схильний вважати, що «обґрунтованість», «надійність», «істина» не вказують на дещо властиве методологічній автономії дослідження. Вони швидше пов'язані із межами дослідження, з відкритим питанням основ знання. Це, власне, діяльність, яку охоплює «політика знання» в межах соціальної епістемології. Виявлено, що в баченні Фулера, соціальна епістемологія закладає основу для нової галузі дослідження, яка спрямована на дисциплінарну автономність, демаркацію, організацію знання та її інституційні машини, консенсус, локальність дослідження, експертизу, неявне знання, авторитетність як ті, що постійно слід осмислювати. Додведено, що «anti-reliabilism» Фулера зумовлений труднощами реліабілізму у створенні інституції для оцінки надійності пізнання. Ефективність не повинна призводити до нехтування тим, як, чому і для кого вироблене знання. Проблема полягає в тому, що знання віддалене від центру процесів політики пізнання.

Показано, що особливістю підходу С. Фулера є поєднання нормативізму і натуралізму. С. Фулер, як нормативний соціальний епістемолог, представив соціальну епістемологію як натуралістичний підхід до нормативних питань організації процесу пізнання і результатів знання. Отже, якщо соціальна епістемологія натуралістичний підхід, то передбачається, що вона повинна використовувати наукові дані для вирішення філософських та епістемологічних

проблем, а теоретико-пізнавальні проблеми повинні вийти на рівень міждисциплінарного дослідження пізнання. Якщо соціальна епістемологія нормативна, то ми отримуємо спосіб діяльності, у відповідності до певної норми, який гарантує нам знання. Йдеться про певний ідеал не у сенсі недосяжності, а в сенсі покращення пізнавальної ситуації.

Репрезентовано, що в контексті соціальної епістемології дослідницький інтерес зосереджений як на пізнавальному аспекті, так і на соціальному. Говорити про соціальне без колективного (групового) зменшує авторитет обох у соціальній епістемології. Колаборативний характер пізнавального процесу, включаючи сферу науки (дослідницькі команди) зумовлює запитання про міру того, скільки такої колективності, як соціальної, повинно досліджуватися в межах соціальної епістемології.

У якості проблемного розглянуто питання «чи є групи або колективи легітимними епістемічними носіями знання чи обґрунтованих вірувань». Легітимність, в цьому контексті, використано в сенсі сприйняття «єдності» групового агента, колективу, команди, до яких входять індивіди. Оскільки зі збільшенням кількості індивідів розширюється межа похибки, котра означає нехтування все більшою кількістю індивідуальних ідей.

Обґрунтовано в якості перспективних дослідницьких векторів соціальної епістемології представлено наступні: проблема «свідчення» (evidence, testimony) в науці, з точки зору того, як пізнавальному агенту (doxastic agent) діяти в умовах свідчень інших агентів. Йдеться про вибір між редукціонізмом та не редукціонізмом стосовно свідчення, а також про роль експертної позиції при формуванні переконання агента пізнання; проблема «незгоди» (disagreement), коли агент може і повинен залишатися на своїй початковій точці зору: конформізм, неконформізм чи «міксова» позиція.

Доведено, що в дискусіях актуалізована перспектива проблематики колективної епістемології: колективний агент та колективне переконання (вивчає те, чи може група бути справжнім епістемічним агентом, тобто формувати справжнє колективне переконання). Здебільшого, це проблематика довкола «агрегативних» процедур в пізнавальних процесах чи довкола

розподілу когнітивної праці як механізму оптимізації пізнавального процесу. Що є сучасним виходом у коло проблематики філософії науки.

В якості підсумкового висновку на підставі здійсненої у дисертаційному дослідженні спроби дослідження концептуально-теоретичних засад і тенденцій розвитку соціальної епістемології як самостійного проекту стверджується про значення соціальної епістемології як однієї з перспективних міждисциплінарних галузей сучасних філософських досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Агацци Э. Эпистемология и социальное: петля обратной связи / Э. Агацци // Вопросы философии. – 2010. – № 7. – С. 58-66.
2. Антоновский А. Ю. Социоэпистемология: о пространственно-временных и личностных измерениях общества / А. Ю. Антоновский. – М.: Канон+, 2011. – 400 с.
3. Баева Е. А. Социальная эпистемология и теория общества. Уроки кантовского априоризма / Е. А. Баева // Эпистемология & философия науки. – 2008. – Т. XVII. – № 3. – С. 109-126.
4. Бараш Р. Э. Истина и ценности как ориентиры социального познания / Р. Э. Бараш // Эпистемология & философия науки. – 2013. – Т. XXXVI. – №2. – С. 224-229.
5. Богатая Л. Н. Гуманитарная сложность в контексте ближайших категориальных понятий / Л. Н. Богатая // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія. – Вип.10. – 2015. – С. 47-51.
6. Богатая Л. Н. Многомерный терминологический анализ: развитие методологии современной гуманитаристики / Л. Н. Богатая // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015. - №7. – С.12-17.
7. Богатая Л. Н. Трансдисциплинарность: постнеклассический ракурс рецепции / Л. Н. Богатая // Філософія освіти. - №1. – 2015. – С.168-183.
8. Брандт Р., Клеме Г. Ф. Джон Лок / Р. Брандт., Г. Ф. Клеме // Класики філософії мови від Платона до Ноама Хомського: Пер. з нім. А. Богачова, І. Іващенко, К. Ткаченка. – Київ: видавництво «Курс», 2008. – С. 137-151.
9. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-philosophicus. Філософські дослідження / Л. Вітгенштайн. – К.: Основи, 1995. – 311 с.
10. Витгенштейн Л. О достоверности [фрагменты] / Под ред. А. Ф. Грязнова // Вопросы философии. – 1984. – № 8. – С. 142-149.

11. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / А. М. Єрмоленко // Комунікативна практична філософія. Підручник. – К.: Лібра, 1999. – С. 287-310.
12. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас // Пер. з нім. В. М. Купліна. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424с.
13. Губерський Л. В. Сучасна філософія гуманітарного знання: парадигми і дискурси / Л. В. Губерський // Філософські проблеми гуманітарних наук. – К.: 2006. – № 8. – С. 5-11.
14. Дебласіо А. Новые тенденции в альтернативных эпистемологиях / А. Дебласіо // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXIII. – № 1, С. 160-172.
15. Декарт Р. Рассуждения о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках // Декарт Р. Соч.: в 2-х т. – М., 1989. – Т.1. – 302 с.
16. Добронравова І. С. Норми наукового дослідження в нелінійному природознавстві / І. С. Добронравова // Філософська думка. – 1999. – №4. – С. 36-48.
17. Добронравова І.С. Постнекласичне знання як процес – Київська філософська школа надає засоби розуміння / І. С. Добронравова // Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації: збірник наукових праць / відп. ред. А. Є. Конверський та Л. О. Шашкова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – С.161-172.
18. Добронравова І.С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації / І. С. Добронравова., Л. С. Фінкель // «Соціологія: теорія, методи, маркетинг». – 2005. – №1. – С.168-180.
19. Дюркгейм Э. Социология: Ее предмет, метод, предназначение / пер.с фр.; составление, послесловие и примечания Гофмана А.Б. / Э. Дюркгейм. – М.: Канон, 1995. – 352 с.
20. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – 576 с.
21. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том другий. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 488 с.

22. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том третій. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. – 328 с.
23. Ильин В. В. Тория познания. Введение. Общие проблемы / В. В. Ильин. – М., 1993. – 168 с.
24. Касавин И. Т. Критика групповых убеждений: дискуссия с Дженнифер Лэки / И. Т. Касавин // Эпистемология & философия науки. – 2016. – Т.1. – №4. – С. 63-73.
25. Касавин И. Т. Об одном ли предмете мы спорим? / И. Т. Касавин // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXIV. – №2. – С. 54-60.
26. Касавин И. Т. Социальная эпистемология. Фундаментальные и прикладные проблемы / И. Т. Касавин. – М.: Альфа-М, 2013. – 560 с.
27. Касавин И. Т. Социальная философия науки и коллективная эпистемология / И. Т. Касавин. – М.: Весь мир, 2016. – 265 с.
28. Кодале К.-М. Томас Гобс / К.-М. Кодале // Класики філософії мови від Платона до Ноама Хомського: Пер. з нім. А.Богачова, І.Іващенко, К.Ткаченка. – Київ: видавництво «Курс», 2008. – С.114-136.
29. Краус М. Платон / М. Краус // Класики філософії мови від Платона до Ноама Хомського: Пер. з нім. А.Богачова, І.Іващенко, К.Ткаченка. – Київ: видавництво «Курс», 2008. – С.15-33.
30. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський – К.: Парапан, 2003. – 240 с.
31. Крымский С. Б. Научное знание и принципы его трансформации / С. Б. Крымский. – К.: Наукова думка, 1974. – 207 с.
32. Куайн У. В. О. Натурализованная эпистемология. Слово и объект / У. В. О. Куайн. – М., 2000. – С. 368-385.
33. Кун Т. Структура наукових революцій / Т. Кун. – К.: PORT-ROYAL, 2001. – 228 с.
34. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции / И. Лакатос // Структура и развитие науки. – М., 1978. – С. 203-269.
35. Лактіонова А. В. Філософія дії: монографія / А. В. Лактіонова. – Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ: Київський університет, 2016. – 367 с.

36. Лактіонова А. В. Спільні та індивідуальні дії / А. В. Лактіонова // Філософія освіти, *Philosophy of Education: науковий журнал*. – Київ.: Інститут вищої освіти НАПН України, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – №2 (17) – С. 108-118.
37. Лактіонова А.В. Сучасні дискусії про знання: моральне знання і знання як успішність / А. В. Лактіонова // Філософські проблеми гуманітарних наук. – К.: 2016. – Вип. 25, С. 31-34.
38. Латур Б., Вулгар С. Лабораторная жизнь. Конструирование научных фактов. Гл.2. Антрополог посещает лабораторию. Пер. с англ. Кузнецов А.Г. / Б. Латур, С. Вулгар // *Социология власти*. – 2012. – № 6-7. – С.178-234.
39. Лекторский В. А. Субъект, объект, познание / В. А. Лекторский. – М.: Наука, 1980. – С. 3-20.
40. Лекторский В. А. Эпистемология классическая и неклассическая / В. А. Лекторский. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
41. Лож'є С. BELIEF віра; переконання; думка / С. Лож'є // *Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей*. Пер. з фр. – Том I. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – С. 226-236.
42. Маєчак С. Людвіг Вітгенштайн / С. Маєчак // *Класики філософії мови від Платона до Ноама Хомського: Пер. з нім. А.Богачова, І.Іващенко, К.Ткаченка*. – Київ: видавництво «Курс», 2008. – С. 383-403.
43. Малкей М. Наука и социология знания / М. Малкей. [Пер. с англ.] // *Серия „Общественные науки за рубежом. Философия и социология”* – М., Прогресс, 1983. – 253 с.
44. Малишена Ю. О. До питання специфіки соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2013» 16-17 квітня 2013 р.; [матеріали доповідей та виступів]*, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 3. – С. 182-183.
45. Малишена Ю. О. Епістемологічний вимір наукової істини / Ю. О. Малишена // *Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах*. – 2012. – № 22. – С. 67-70.

46. Малишена Ю. О. «Наукова політика» як характеристика соціальної епістемології С. Фуллера / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2017. – Вип. 118 (№ 3). – С. 173-178.
47. Малишена Ю. О. Основні дослідницькі вектори соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2017. – Вип. 125 (№ 10). – С. 287-291.
48. Малишена Ю. О. Поняття «belief» у соціальній епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2016» 20-21 квітня 2016 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 6. – С. 33-34.
49. Малишена Ю. О. Проект соціальної епістемології Елвіна Голдмана / Ю. О. Малишена // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 754 - 755. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 47-54.
50. Малишена Ю. О. «Розподіл когнітивної праці» як концепт соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці; [матеріали Міжнародної наукової конференції 9-10 жовтня 2015 р.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 103-108.
51. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія (нормативний та натуралістський підходи) / Ю. О. Малишена // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 799. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – С. 16-20.
52. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія в філософській традиції / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2016. – Вип. 112 (№ 9). – С. 170-174.
53. Малишена Ю. О. Статус «групового (колективного) знання» в соціальній епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2017» 25-26 квітня 2017 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 3. – С. 60-61.

54. Малкей М. Наука и социология знания / М. Малкей [Пер. с англ.] // Серия «Общественные науки за рубежом. Философия и социология». – М.: Прогресс, 1983. – 253 с.
55. Мамардашвили М. К. Классический и неклассический идеалы рациональности / М. К. Мамардашвили. – СПб.: Азбука, Азбука Аттикус, 2010. – 288 с.
56. Мамчур Е. А. Еще раз о предмете социальной эпистемологии / Е. А. Мамчур // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXIV. – №2. – С. 44-53.
57. Мамчур Е. А. Ответ моим оппонентам / Е. А. Мамчур // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXIV. – №2. – С. 72-74.
58. Мамчур Е. А. Проблемы социокультурной детерминации научного знания / Е. А. Мамчур. – М.: Наука, 1987. – 125 с.
59. Мангейм К. Очерки социологии знания. Теория познания – мировоззрение – историзм / К. Мангейм. – М.: ИНИОН РАН, 1998. – С. 169-175.
60. Мангейм К. Структурный анализ эпистемологии / К. Мангейм. – М.: ИНИОН РАН, 1992.
61. Маркова Л. Ю. Социальная эпистемология, ее истоки и настоящее / Л. Ю. Маркова // Эпистемология & философия науки. – 2014. – Т. XL. – №2. – С. 59-73.
62. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 3. – М., 1955. – 625 с.
63. Мартишина Н. И. Тематическое пространство социальной эпистемологии / Н. И. Мартишина // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXIV. – №2. – С. 68-71.
64. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура / Р. К. Мертон // Социологические исследования. – 1992. – № 2-4. – С. 118-124.
65. Микешина Л. А. Прорыв в новую эпистемологическую проблематику / Л. А. Микешина // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XIX. – №1. – С. 76-82.
66. Микешина Л. А. Социология и эпистемология: обмен когнитивным опытом / Л. А. Микешина // Epistemology & Philosophy of Science / Эпистемология & философия науки. – 2015. – Т. XLIII. – №1. – С. 67-83.

67. Микешина Л. А. Философия науки. Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования / Л. А. Микешина. – М.: Прогресс-Традиция: ФЛИНТА, 2005. – 464 с.
68. Моркина Ю. С. Социальный конструктивизм Дэвида Блура / Ю. С. Моркина // Вопросы философии. – 2008. – № 5. – С. 154-159.
69. Моркина Ю. С. Социальная теория познания Д. Блура: истоки и философский смысл / Ю. С. Моркина. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 255 с.
70. Моркина Ю. С. Философия и научное знание. Моделирование в исследовании дискурса о научном знании (социальная эпистемология как неклассическая) / Ю. С. Моркина // Философский журнал. – М., 2011. – № 1 (6). – С. 86-102.
71. Моркина Ю. С. Э. Голдман. «Веритистское» направление в социальной эпистемологии / Ю. С. Моркина // Эпистемология & философия науки. – 2008. – №1. – С. 28-30.
72. Моркина Ю.С. Social Epistemology: обзор дискуссий / Ю. С. Моркина // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXV. – №3. – С. 95-104.
73. Мотрошилова Н.В. «Социальная эпистемология»: новые проблемы, дискуссии и дихотомии / Н.В. Мотрошилова. // Ценности и смыслы. №5. – М.: Институт эффективных технологий, 2011. – С. 5-31.
74. Новая философская энциклопедия. В 4-х томах. / [Ин-т философии РАН, Нац. Общ. - научн. фонд; Научно - ред. совет: предс. В. С. Степин]. – [Т. 1] – М.: Мысль, 2000. – 721 с.; [Т. 2] – М.: Мысль, 2001. – 634 с.; [Т. 3] – М.: Мысль, 2001. – 692 с.; [Т. 4] – М.: Мысль, 2001. – 605 с.
75. Новітня філософія науки: підручник для студ. філос. фак. ун-тів і аспірантів (для склад. канд. іспиту з філософії та філос.науки) / І.С. Добронравова, Т.М.Білоус, О.В.Комар. – К.: Логос, 2009. – 244с.
76. Огурцов А. П. Социальная история науки: стратегии, направления, проблемы / А. П. Огурцов // Принципы историографии естествознания: XX век. – СПб.: Университетская книга, 2001. – 358 с.
77. Патнем Х. Чому розум не може бути натуралізований / Х. Патнем // Після філософії: кінець чи трансформація? – К., 2000. – С. 189-213.
78. Платон. Теэтет // Платон. Соч.: В 3 Т. – М., 1970. – Т. 2. С. – 233-317.

79. Познание в социальном контексте / [Отв. ред. В.А. Лекторский , И.Т. Касавин // РАН; Институт философии [Москва] . – М., 1994. – 175 с.
80. Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии / М. Полани. – [Пер. с англ.: Предисл. и общ.ред. В. А. Лекторского]. – М.: Прогресс, 1985. – 344 с.
81. Понятие истины в социогуманитарном познании [Текст] / Рос. акад. наук, Ин-т философии; Отв. Ред. А. Л. Никифоров. – М.: ИФРАН, 2008. – 212 с.
82. Попович М. В. Очерк развития логических идей в культурно-историческом контексте / М. В. Попович. – К.: Наук. Думка, 1979. – 243 с.
83. Попович М. В. Раціональність і виміри людського буття / М. В. Попович. – К. : Сфера, 1997. – 290 с.
84. Поппер К. Логика и рост научного знания / К. Поппер; [пер. с англ. Л. В. Блинников, В. Н. Брюшинкин]. – М.: Прогресс, 1983. – 605 с.
85. Поппер К. Предположения и опровержения: Рост научного знания: Пер. с англ. / К.Р. Поппер. –М.: ООО “Издательство АСТ”, “Ермак”, 2004. – 638 с.
86. Порус В. Н. Выбор интерпретации как проблема социальной эпистемологии / В. Н. Порус // Эпистемология & философия науки. – 2012. – Т. XXXI. – №1. – С. 18-35.
87. Порус В. Н. На Мосту Интерпретаций: Р. Мертон и социальная эпистемология / В. Н. Порус. // Социология науки и технологий. № 4.- Том 1. – 2010. – С. 104-116.
88. Пригожин И. Время, хаос, квант / И. Пригожин., И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1994. – 432 с.
89. Пружинин Б. И. Какие ожидания связывает эпистемология с «социальной эпистемологией»? Б. И. Пружинин // Эпистемология & философия науки. – 2012. – Т. XIV. – №4. – С. 50-54.
90. Рижко В. А. Неоконцептологія. Монографія / В. А. Рижко. – К.: Логос, 2016. – 604 с.
91. Розин В. М. О природе знания. Диалог методолога с эпистемологом / В. М. Розин // Эпистемология & философия науки. – 2012. – Т. XXXIV. – №4. – С. 59-65.

92. Розин В. М. Типы и дискурсы научного мышления / В. М. Розин. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 246 с.
93. Рубанець О. М. Когнітивний складник реформування вищої школи / Людина у складному світі / За ред. Н. В. Кочубей, М. О. Нестерової; Вступне слово В. П. Андрущенка. – Суми, Університетська книга, 2017. – С. 322-330.
94. Рубанець О. М. Методологічна свідомість у дослідженнях когнітивного в сучасній науці / О. М. Рубанець // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб.наук.праць. – 2014. – 3(42). – 49-56.
95. Рубанець О. М. Методологічні засади когнітивних досліджень / О. М. Рубанець // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. - № 2 (4). – 2015. – С.86-89.
96. Рубанець О. М. Методологічний потенціал концепту когнітивного / О. М. Рубанець // Практична філософія. – 2016. - №1. – 121-130.
97. Рыжко В. А. Перспективы современных практик: от опыта к практикам / В. А. Рыжко // Постнеклассические практики: опыт концептуализации : коллект. моногр. ; [под общ. ред. В. И. Аршинова и О. Н. Астафьевой]. – СПб. : Издательский дом «Мирь», 2012. – С. 248-258.
98. Сидоренко Л. І. Аксіологія постнекласичної науки / Л. І. Сидоренко // Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації: збірник наукових праць / відп. ред. А. Є. Конверський та Л. О. Шашкова. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – С. 204-222.
99. Смирнова Н. М. Когнитивные границы социологических методов в социальной эпистемологии / Н. М. Смирнова // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXIV. – №2. – С. 61-64.
100. Смирнова Н. М. Контекстуальная парадигма социальной эпистемологии / Н. М. Смирнова // Эпистемология & философия науки. – 2010. –Т. XIV. – №4. – С. 35-38.
101. Смирнова Н. М. «Смерть социального» как вызов социальной эпистемологии / Н. М. Смирнова // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XIII. – №3. С. 57-60.

102. Сокулер З. А. Знание и власть: наука в обществе модерна. – СПб.: РХГИ, 2001. – С. 58-82.
103. Социальная эпистемология: идеи, методы, программы / Под редакцией И.Т. Касавина. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 712с.
104. Степин В. С. Научное познание и ценности техногенной цивилизации / В. С. Степин // Вопросы философии. – 1989. – №10. – С. 3-18.
105. Степин В. С. Теоретическое знание: структура, историческая эволюция / В. С. Степин. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 744 с.
106. Столярова О. Е. Спор эпистемологий / О. Е. Столярова // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXIV. – №2. – С. 65-68.
107. Тейлор Ч. Подолання епістемології / Ч. Тейлор // Після філософії: кінець чи трансформація? Пер. з англ./ Упоряд.: К. Байнес та ін. – К., «Четверта хвиля», 2000. – С. 406-431.
108. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабенд: перевод с англ. и нем. / Общ. ред. и авт. вступ. ст. И. С. Нарский. – М.: Прогресс, 1986. – С. 126-151, 219-236.
109. Филатов В. П. Социальная эпистемология и национальный образ науки / В. П. Филатов // Эпистемология & философия науки. – 2008. – Т. XIV. – №4. – С. 59-62.
110. Флек Л. Возникновение и развитие научного факта: Введение в теорию стиля мышления и мыслительного коллектива / Л. Флек. - М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. – 208 с.
111. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – 448 с.
112. Фуллер С. Социальная эпистемология университета: как сохранить целостность знания в так называемом обществе знания / С. Фуллер // Эпистемология & философия науки. – 2008. – Т. XV. – №1. – С. 158-186.
113. Фуллер С. Этот сезон в Ибанске: Хайдеггер, Кун и интеллектуалы в плену прагматизма / С. Фуллер // Эпистемология & философия науки. – 2004. – Т. II. – №2. – С. 168-194.

114. Черткова Е. Л. Контекст старой дискуссии. О книге Стива Фуллера «Фуллер против Поппера» / Е. Л. Черткова. Эпистемология & философия науки. – 2004. – Т. II. – №2. – С. 238-245.
115. Черткова Е. Л. Социальная эпистемология – как расставить акценты? / Е. Л. Черткова // Эпистемология & философия науки. – 2008. – Т. XIV. – №4. – С. 47-49.
116. Шевалье К. Епістемологія / К. Шевалье // Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. Пер. з фр. Том II. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – С. 84-96.
117. Шашкова Л. О. В. И. Вернадский: философские и научные аспекты социальной эпистемологии / Л. О. Шашкова // Вісник Київського Університету. Серія: Філософія. Політологія. Випуск 26. – Київ, 2013. – С.18-25.
118. Шашкова Л. О. Виробництво знання і розподіл когнітивної праці: погляд соціальної епістемології / Л. О. Шашкова // X Міжнародні філософсько-економічні читання «Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей». - Львів, 16-17 травня 2017. – Львів, Інститут Банківської справи. - 186 с. – С. 45-49.
119. Шашкова Л. О. Гуманітарне знання у проектах неklasичної епістемології / Л. О. Шашкова // Філософія та політологія у структурі сучасного соціогуманітарного знання (теоретичні та методологічні аспекти): монографія. Л. В. Губерський, А. Є. Конверський, В. А. Бугров та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2011. – 543 с.
120. Шашкова Л. О. Діалог науки і релігії в культурно-історичному контексті / Л. О. Шашкова. Монографія // К.: Грамота, 2008. – 328 с.
121. Шашкова Л. О., Ніколаєва Д. С. Соціально-культурна зумовленість наукового знання і проблема соціальності науки / Л. О. Шашкова, Д. С. Ніколаєва // Політологічний вісник. – 2012. – № 60. – С. 36-52
122. Шашкова Л. О. Формування проблематики соціальної історії науки як міждисциплінарної галузі дослідження / Л. О. Шашкова // Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах. – 2010. – № 16. – С. 18-24.

123. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / Под. ред. И. Т. Касавина. – «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 1248 с.
124. Эпистемология: перспективы развития / Отв. ред. В. А. Лекторский; ответственный секретарь Е. О. Труфанова. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 536 с.
125. Anderson E. The Epistemology of Democracy / E. Anderson. – *Episteme: A Journal of Social Epistemology*, Vol. 3, Is. 1. (2006). – P. 8-22.
126. Barnes B., Bloor D. Relativism, Rationalism and the Sociology of Knowledge / B. Barnes, D. Bloor // *Rationality and Relativism*. M. Hollis and S. Lukes (eds.). – Cambridge, MA: MIT Press., 1982. – P. 21-47.
127. Beatty J. Masking Disagreement among Experts / J. Beatty // – *Episteme: A Journal of Social Epistemology*, Vol. 3, Is. 1-2. (2006). – P. 52-67.
128. Bloor D. Knowledge and Social Imagery / D. Bloor. – 2-nd ed. – L., 1976. – P. 156-187.
129. Bloor D. Wittgenstein / D. Bloor // *A Social Theory of Knowledge*. – L., 1983. – P. 50-82.
130. Brendel E. Truth and Weak Knowledge in Goldman's Veritistic Social Epistemology / E. Brendel // *Grazer Philosophische Studien*, 2009. – №79 (1). – P. 3-17.
131. Coady D. When Experts Disagree / D. Coady. – *Episteme: A Journal of Social Epistemology*. – Vol. 3, Is. 1-2. (2006). – P. 68-79.
132. Cohen S. Basic Knowledge and the Problem of Easy Knowledge / S. Cohen. – *Philosophy and Phenomenological Research*. – Vol. 65 (2), (2002). – P. 309-329.
133. Collins H. M., Evans R. The Third Wave of Science Studies: Studies of Expertise and Experience / M. H. Collins, R. Evans // *Social Studies of Science*, 32/2 (April 2002). – P. 235–239.
134. Daukas N. Epistemic Trust and Social Location / N. Daukas. – *Episteme: A Journal of Social Epistemology*. – Vol. 3, Is. 1-2. (2006). – P. 109-124.
135. Depaul M. Truth Consequentialism, Withholding and Proportioning Belief to the Evidence / M. Depaul. – *Philosophical Issues*, 14 (Epistemology). – 2004. – P. 91-112.

136. Elga A. Reflection and Disagreement / A. Elga. – NOUS (Aug., 2006). – P. 478-502.
137. Feldman R. Evidentialism / R. Feldman. – Philosophical Studies, 48 (1985). – P. 15-34.
138. Fricker E. Against Gullibility / E. Fricker // In Knowing From Words. – Boston, MA, Kluwer. – 1994. – P. 125-161.
139. Fricker M. Powerlessness and Social Interpretation / M. Fricker. – Episteme: A Journal of Social Epistemology. – Vol. 3, Is. 1-2. (2006). – P. 96-108.
140. Fricker M. Rational Authority and Social Power: Towards a Truly Social Epistemology / A. Goldman, D. Whitscomb // Social Epistemology: Essential Readings. – Oxford University Press, 2011. – P. 54-71.
141. Fuller S. Customized Science as a Reflection of “Protscience” / S. Fuller // Epistemology & Philosophy of Science, 2015. – T. XLVI, №4. – P.52-69.
142. Fuller S. Kuhn vs Popper. Revolution in science / S. Fuller. – Cambridge, Icon Books, 2003. – 227 p.
143. Fuller S. Philosophy, Rhetoric, and the End of Knowledge: The Coming of Science and. Technology Studies / S. Fuller // – Madison: University of Wisconsin. Press, 1993. – P. 398-421.
144. Fuller S. On Regulating What is Known: A Way to Social Epistemology / S. Fuller // Synthese, 1087. – № 73(1). – P. 145–184.
145. Fuller S. Social Epistemology / S. Fuller. – Bloomington and Indianapolis, 2nd. ed. – 2002. – 352 p.
146. Fuller S. Social Epistemology as the Science of Cognitive Management: Releasing философия the Hidden Potential in the History of Philosophy / S. Fuller // Эпистемология & науки. – 2013. – Т. XXXVII. – №3. – С. 14-39.
147. Goldman A. A Theory of Human Action / A. Goldman. – Princeton : Princeton University Press, 2015. – 245 p.
148. Goldman A. Epistemology: a Contemporary Introduction / A. Goldman. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 298 p.
149. Goldman A. Epistemic Folkways and Scientific Epistemology / A. Goldman // Epistemology and Cognition. – MA: Harvard University Press, 1988. – P. 156-175.

150. Goldman A. Epistemics: The Regulative Theory of Cognition / Alvin Goldman. *Journal of Philosophy*, 1978. – 75 (10). – P. 509–523.
151. Goldman A. Experts: Which Ones Should You Trust? / A. Goldman. – *Philosophy and Phenomenological Research*. – Vol. 63. – №1 (Jul., 2001). – P. 85-110.
152. Goldman A. Foundations of Social Epistemics / A. Goldman. – *Synthese*, 1987. - Vol. 73. №1. – P. 109-144.
153. Goldman A. Immediate Justification and Process Reliabilism / A. Goldman // *Reliabilism and Contemporary Epistemology*. – Oxford University Press, 2006. – P. 1-18.
154. Goldman A. Internalism, Externalism, and The Architecture of Justification / A. Goldman. – *The Journal of Philosophy*. – Vol.1, № 1, 2009. – P. 1-30.
155. Goldman A. Knowledge in a Social World / A. Goldman. – Oxford, N.Y., 2003. – 407 p.
156. Goldman A. Mirroring, Mindreading, and Simulation / A. Goldman. – *Mind & Language*, 2009. – Vol. 24., Is. 2. - P. 235-252.
157. Goldman A. Philosophical Intuitions: Their Target, Their Source, and Their Epistemic Status / A. Goldman. – *Graser Philosophische Studien*. – Vol. 74 (2007), 1-26.
158. Goldman A. Social Epistemology: Theory and Applications / A. Goldman. – *Epistemology*, Royal Institute of Philosophy Supplement, 2009. – Vol. 64. – P. 1-18.
159. Goldman A. Systems-Oriented Social Epistemology / A. Goldman. – P. 1-28. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://fas-philosophy.rutgers.edu/Goldman>
160. Goldman A. The Social Epistemology of Blogging / A. Goldman // *Information Technology and Moral Philosophy*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – P. 11-22.
161. Goldman A. Toward a Synthesis of Reliabilism and Evidentialism? Or: Evidentialism's Troubles, Reliabilism's Rescue Package / A. Goldman // *Evidentialism and its Discontents*. – Oxford University press. – P. 254-274.

162. Goldman A. Why Social Epistemology Is Real Epistemology / A. Goldman // Social Epistemology. – Oxford University Press, 2010. – P. 1-28.
163. A. Goldman., B. Beddor. Reliabilist Epistemology. – Stanford Encyclopedia of Philosophy. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://plato.stanford.edu/entries/reliabilism/>
164. Goldman A., Blanchard T. Social Epistemology / A. Goldman, Th. Blanchard // Stanford Encyclopedia of Philosophy. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-social/>
165. Grasswick H. Feminist Social Epistemology / H. Grasswick. – Stanford Encyclopedia of Philosophy. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://plato.stanford.edu/entries/feminist-social-epistemology/>
166. Grasswick H. The Normative Failure of Fuller’s social epistemology / H. Grasswick // Social epistemology. – 2002. – Vol.16., №2. – P.134-136.
167. Harre R. The Social Ingredients in All Ways of Acquiring Reliable Knowledge R. Harre // Epistemology & Philosophy of Science. – 2016. – Т. XLVII, №1. – P. 67-77.
168. Kelly Th. Peer Disagreement and Higher Other Evidence / Th. Kelly // Feldman R., Warfield T. Disagreement. – Oxford University Press, 2010. – P. 1-64.
169. Knorr-Cetina K. The Manufacture of Knowledge: An Essay on the Constructivist and Contextual Nature of Science. – Oxford, Pergamon Press, 1981. – 190 p.
170. Kukla R. Objectivity and Perspective in Empirical Knowledge / R. Kukla. – Episteme: A Journal of Social Epistemology. – Vol. 3. – Is.1-2. – 2006. – P. 80-95.
171. Kusch M. Social Epistemology: Five Answers / M. Kusch. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.academia.edu/1249283/Social_Epistemology_Five_Answers
172. Latour B., Woolgar S. Laboratory Life: the Construction of Scientific Facts, 2-nd ed.1986, Princeton, NJ. – P. 73-83.
173. Laudan L. Progress and its problems: Towards a theory of scientific growth. / L. Laudan. – London; Henley, 1977. – 386 p.

174. List Chr. Group Knowledge and Group rationality: a Judgment Aggregation Perspective / A. Goldman, D. Whitscomb // Social Epistemology: Essential Readings. – Oxford University Press, 2011. – P. 221-242.
175. Muldoon R. Diversity and the Division of Cognitive labour / R. Muldoon. – Philosophy Compass 8/2, 2013. – P. 117-125.
176. Perron Tollefsen D. Group Deliberation, Social Cohesion, and Scientific Teamwork: Is There Room for Dissent? – Episteme: A Journal of Social Epistemology. – Vol. 3, Is. 1-2. – 2006. – P. 37-51.
177. Pettit Ph. Groups with Minds of Their Own / A. Goldman, D. Whitscomb // Social Epistemology: Essential Readings. – Oxford University Press, 2011. – P. 242-271.
178. Rolin Kr. The Bias Paradox in Feminism Standpoint Epistemology / Kr. Rolin. – Episteme: A Journal of Social Epistemology, Vol. 3 №1. – 2006. – P. 125-136.
179. Rorty R. Philosophy and the Mirror of Nature / R. Richard. – Princeton, NJ: Princeton University Press., 1979. – 424 p.
180. Schmitt F. Veritistic Value / F. Schmitt // Social Epistemology. – 2000. – Vol.14. – №4. – P. 256-262.
181. Schmitt F. Social Epistemology / The Blackwell Guide to Epistemology // ed. By J. Greco and E. Sosa. – Blackwell Publishers Ltd, UK. – 1999. – P. 354-383.
182. Shera J. Sociological Foundations of Librarianship / Jesse H. Shera. – N.Y., 1970. – 120 p.
183. Simon J. Knowing Together: A Social Epistemology for Socio-Technikal Epistemic Systems / J. Simon. – Wien, 2010. – pp. 11-23, 117-266, 381-394, 413-427.
184. Steup M. Epistemology / M. Steup. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology>
185. Sunstein C. Deliberating Groups versus Prediction Markets (or Hayek's Challenge Habermas) / C. Sunstein. – Episteme: A Journal of Social Epistemology. 2006. – P. 192-213.
186. Solomon M. Norms of Epistemic Diversity / M. Solomon. – Episteme: A Journal of Social Epistemology. – Vol. 3. – Is. 1-2. – 2006. – P. 23-36.
187. The Blackwell Guide to Epistemology / ed. By J. Greco and E. Sosa. – Blackwell Publishers Ltd, UK. – 1999. – 480 p.

188. Turner St. What is the Problem with Experts? / St. Turner. – Social Studies of Science, 31/1(February 2001). – P. 123-149.
189. Vogel J. Reliabilism Leveled / J. Vogel. – The Journal of Philosophy. – Vol. 97, № 11. (Nov., 2000). – P. 602-623.
190. Weisberg M., Muldoon R. Epistemic Landscapes and the Division of Cognitive Labor / M. Weisberg, R. Muldoon. – Philosophy of Science. Vol. 76 (2). – 2009. - P. 225-252. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.phil.upenn.edu/~weisberg/documents/landscape2b.pdf
191. Wylie A. When Difference Makes A Difference / A. Wylie. – Episteme: A Journal of Social Epistemology. – Vol. 3, Is. 1-2. – 2006. - P. 1-7.

ДОДАТОК 1

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Малишена Ю. О. Епістемологічний вимір наукової істини / Ю. О. Малишена // Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах. – 2012. – № 22. – С. 67-70.
2. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія (нормативний та натуралістський підходи) / Ю. О. Малишена // Науковий вісник Чернівецького

університету: Збірник наук. праць. Випуск 799. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – С. 16-20.

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

3. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія в філософській традиції / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2016. – Вип. 112 (№ 9). – С. 170-174.

4. Малишена Ю. О. «Наукова політика» як характеристика соціальної епістемології С. Фуллера / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2017. – Вип. 118 (№ 3). – С. 173-178.

5. Малишена Ю. О. Основні дослідницькі вектори соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2017. – Вип. 125 (№ 10). – С. 287-291.

Статті в інших виданнях за темою дисертаційної роботи:

6. Малишена Ю. О. Проект соціальної епістемології Елвіна Голдмана / Ю. О. Малишена // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 754 - 755. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 47-54.

Тези наукових доповідей:

1. Малишена Ю. О. До питання специфіки соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2013» 16-17 квітня 2013 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 3. – С. 182-183.

2. Малишена Ю. О. «Розподіл когнітивної праці» як концепт соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці; [матеріали Міжнародної наукової конференції 9-10 жовтня 2015 р.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 103-108.

3. Малишена Ю. О. Поняття «belief» у соціальній епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2016» 20-21 квітня 2016 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 6. – С. 33-34.

4. Малишена Ю. О. Статус «групового (колективного) знання» в соціальній епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2017» 25-26 квітня 2017 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 3. – С. 60-61.

Апробація матеріалів дослідження на наукових конференціях:

1. Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2013», м. Київ, 16-17 квітня 2013 р., очна участь.
2. Міжнародна наукова конференція «Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці», м. Чернівці, 9-10 жовтня 2015 р., очна участь.
3. Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2016», м. Київ, 20-21 квітня 2016 р., очна участь.
4. Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2017», м. Київ, 25-26 квітня 2017 р., очна участь.